ZDENĚK ZÁHOŘ

BOŽENA NĚMCOVÁ

KNIHOVNA

NOVÉ ŽENY

svazek I.

ZDENĚK ZÁHOŘ

BOŽENA NĚMCOVÁ

Hlasy o osobnosti

a díle

ZDENĚK ZÁHOŘ

BOŽENA NĚMCOVÁ

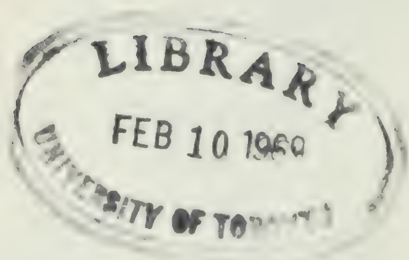
Hlasy o osobnosti

a díle

V PRAZE MCMXXVII

Obrodné hnutí československých mladých žen

ČS. YWCA

LIBRARY
FEB 10 1960
UNIVERSITY OF TO

MÉ ŽENĚ MADLE,

Boženině vnučce

BOŽENA NĚMCOVÁ

jest z nejkouzelnějších ženských zjevů slovanských, není-li nejkouzelnějším mezi nimi vůbec.

Byly jiné Slovanky snad fysicky ještě krásnější, byly jiné dovednějšími spisovatelkami, jiné opět dobroději kami svého lidu — žádná však neslučovala do té míry krásu tělesnou s tolika dary ducha i srdce, jako ona.

Ztělesňovala v dokonalé míře řecký ideál kalokagathie: byla krásná, byla dobrá, byla statečná.

Její dílo vzbudilo ohlas, jakmile se objevilo, a postupem doby význam jeho zůstává nezteněen, ba stále vzrůstá — kouzlu její osobnosti podléhali současníci a kouzlo to jímá nás dodnes svou čaromocí.

Tato kniha chce podati umocněný obraz tohoto ohlasu i vlivu.

I.

HLASY

O

OSOBNOSTI

BOŽENA NĚMCOVÁ

OBRÁZKY Z DOMAŽLIC č. 10

Česká Včela 3. dubna 1846

Každý se rád upamatuje na dobu, když sedával k nohoum své matky neb staré chůvy a u vytržení poslouchal pohádky o sklenném vrchu a zlatém zámku, o čarovné kráse diamantového pokoje a o spících princeznách. Nebylo by lépe, kdyby se ukázala dětem také kromě těch pohádkových světů skvělá skutečná minulost slavných předků? – To se nikdy nezapomene. Moje babička byla jen sprostá žena, ale ona znala z většího dílu českou kroniku a nejraději nám z ní povídala; začasté dokládala: „Vidíte, děti, jak slavná byla Česká země a jak byli Češi všude váženi, a nyní se jim smějou. Já se toho nedočkám, ale vy se toho snad dočkáte, že to bude jinak. Zpomeňte si, děti, často, když vám babička povídala, co musela pro českou řeč vytrpět, a nedejte se nikdy zavést. Já se neučila německé řeči, pohrdla jsem dobrým živobytím a radši jsem šla do chaloupky v Čechách, než bych

zůstávala v cizině. Svůj k svému, doma je nejlíp!" – Bůh jí dej lehké odpočinutí! Upomínka na ty blažené chvíle mého dětství, na všechny ty zlatoplodným zrnům podobné slova jsou drahé kameny v rámci mého života.

OBRÁZKY Z DOMAŽLIC č. 11

Česká Včela 28. dubna 1846

Na Velký pátek přišla babička před slunce východem k našim ložím a budila nás: „Vstávejte, děti, vstávejte, hned slunce vyjde." Honem každý něco přes sebe přehodil, a vyběhli jsme ven, kde již otec a matka byli. Tu jsme klekli, ruce sepiali a oči upřené k modrým nebesům majíce, nábožně jsme otčenáše odříkávali, až se ukázalo slunce, to jasné oko boží, oslněné paprsky jako lesknoucí se dlouhou brvou. Když jsme slunce spatřili, udělali jsme kříž a šli jsme domů. To je prý proti zimnici. Staří lidé, jak mi babička povídávala, zašli i do širého pole aneb na vrchy a tam se modlili! – Je to velmi dojemné podívání! – Co jsou varhany, co je kadidlo proti zpěvu ptačímu, proti čistému vzduchu jitra jarního! Nevěděla jsem tenkráte, co to ve mně zpívá, jaká radost ňadra má šíří, ale tak volno mi bylo, že bych samou rozkoší s tře-

petavým skřivánkem vzhůru se byla vznesla a s ním slunci vstříc letěla! – Památka ta je mi jedna z nejmilejších, a plakávala jsem i s babičkou, bylo-li pošmourné jitro a modlení se nám zkazilo. –

Z POHÁDKY „VIKTORKA"*

Koleda 1852

Bylo to ale také děvče tak krásné, spanilé, že nemožno vypsat; kdo ji viděl v kole ostatních děvčat, nejinak se mu zdálo, než že vidí ušlechtilou vzácnou květinu v kytici polních kvítků. Tak jako druhá děvčata, byla i ona celičký den na božím slunci a přece zůstala její pleť bílá jako peří labutino; jak ony, pracovala i ona v poli, a přece se obdivovali chlapci, že má ruce měkké jak aksamit. Všecko bylo na tom děvčeti ku podivu krásné; a nejen krásná, i dobrá byla, přívětivá, tichá, laskavá ke každému. Nebylo nikoho, kdo by říci mohl: „Viktorka mi neprokázala nic dobrého" aneb: „Viktorka mi ukřivdila." – Muži, ženy, staří, mladí, všichni ji milovali! – Každá matka byla by ji ráda co dceru do do-

* *Obraz Viktorky utkán je z upomínek vlastního mládí v kruhu ratibořické mládeže.*

mu přijala, ale přání své jí vyjevit žádná si netroufala; každý z mladíků byl by pro ni duši dal, ale lásku svoji vyjevit žádný se neopovážil. – Přišla-li se někdy pobavit k tanci, hádali se o přednost zaprosit ji k tanci, nedovolil si však ani jediný upřímně ji v náruč pojmout, aneb dokonce ji políbit, což s ostatními děvčaty bez ostychu si dovolovali. I děvčata, ač jí milovaly co svoji nejmilejší družku, přece se k ní chovaly vždy uctivěji a říkaly často mezi sebou: „To bůh ví, jak to je, naše je, a přeci jak by mezi nás nepatřila.“ – Přišla-li Viktorka do přástvy, zaradovali se všickni; věděli, že bude povídat a zpívat, a ona uměla nejkrásnějších a nejrozmanitějších pohádek a písní, že nikdo neznal podobných.

ANTONII ČELAKOVSKÉ

25. listopadu 1846

Já si připadám, jako temeno Čerchova, na něž se z okna dívám, když je ohromné balvany šedých chmůr zahrnují a tísní, dokud je světlo nebeské nezaplaší. Snad mi Atropos nit mého života tak nakrátce neustřihne. Ještě jsem nic neučinila; proč bych byla žila? Trudně se to s světem loučí, když má zanechat tolik nevykonaného díla. Slzy a vzdechy mých

sirotků by duši mou s nebes výše k světu přivábily a pevnými pouty ji držely, že by se nemohla ze své proměny těšit. Možná, kdybych byla zkažená nepřirozenou filosofií, která slovem „smrt“ duši i tělo pochovává, že bych snad zoufala, ale tak mi ani nenapadne bát se smrti. Vždyť umřít nemůžeme.

19. prosince 1848

Stýská se nám po nich dost, to víte, že v dětech jen žiju; Bože, již se jeden po druhém rozchází, a konečně zůstanu sama, jako lípa bez listu; svět je uchvátí, a moje srdce po nich darmo toužit bude. Kdož ví, zdali se s takou láskou do mého náručí jako nyní přitulí....

V létě jednou psal mi pan Dr. Staněk, že mne chtí dát v Praze litografovat, a jaký bych si podpis aneb heslo zvolila, se tázal. Tomu jsem ale nikterak svolit nemohla, neboť takový zvláštní důkaz vyznamenání já posud o vlast jsem si nezasloužila. Koho miluji, toho obraz vykreslen je v srdci mém svěží barvou lásky, jakž mi jej žádný malíř štětcem vytvořit nemůže. Jediný blesk myšlenky postaví přítele přede mne krásněji, než jej paprsek sluneční na hladinu vykouzlit může. Žádnému z (malého) počtu mých upřímných přátel nebude třeba k připamatování na mne, podívati se dříve

na černý můj obraz: nač tedy tolik výloh? Dostal by jej potom i mnohý, který by si pomyslil: „Ty jsi's takové pocty také ještě nezasloužila, škoda rámce“ – a měl by pravdu. Až si to jednou úplně zasloužím, dala jsem právo panu švagrovi, za tak mnohé důkazy vroucího přátelství. Raději než můj obraz mohl by se vydat Majdalény Rettigové; dali bychom každý něco ke sbírce . . .

* *

Já posud na svá mladá léta vzpomínám a posud se musím smát, když vzpomenu na ty mnohé veselé kousky, které jsem co děvče vyvedla; vždyť nás ti mužové dost brzy moudrosti naučí.

16. února 1849

Nekladu na bohatství pražádnou váhu, ale když se mi trefí pády – což často bývá – že mi jen peníze chybí k vyvedení potřebných záměrů, tuť teprve přeju si být bohatou a nahlížím, že je škoda, přeškoda, když těch šajnů není.

25. listopadu 1850

Povídáš, že jsem příkladem a slovem mnohé odcizené dítko národu získala, v tom máš pravdu; přálo mi štěstí, že jsem našla duše chytlavé, které mi porozuměly – a lehko mi bylo vykonat svatou tu moji povinnost, kterou i ty ráda bys vykonávala – vím to – kdyby se ti příležitost naskytla. – Já mám denně příležitost, vykonávat tuto milou povinnost, neboť jsem matkou!

22. ledna 1851

To mi věř, Verunko, já vždycky okřeju, když setkám se v životě s pravým přirozeným člověkem! – Jen si mne nepředstavuj jako nějaký ideál, abys potom se nezklamala; co ti mužští o mé osobnosti soudí, to nebudu ti opakovat, ti nás obyčejně obelhávají, jednou z nás anděly, podruhé ďábly tvoří, jak se právě dle jejich rozmaru chováme, ale lidé hodnověrní praví, že mám tvář, jak se říká, dobrou a velmi upřímné, přívětivé oči. – Tedy se ti snad také budu osobně líbit; není ten zevnějšek věc jen vedlejší, to zajisté víš a proto jsem to o mé osobě podotkla.

Bez data.

Kdybych já se měla trápit nade vším, co o mně kdy lidé hloupí soudili, dávno bych ležela pod zemí: toho já si nevšímnu.

14. listopadu 1851

Zdá se mně, že již několikrát cit pro nešťastné daleko mne zavedl, ačkoliv pykat nebudu nikdy, co jsem udělala.

KAROLINĚ STANKOVÉ

Ve Všerubech 3. března 1848

Jest-li užíváš masopust tak jako já, tedy jsi ještě mnoho o něm nezvěděla; jaké vyražení zde? A potom nemohu se ani z celého srdce radovat; mne bolí tuze ta lidská bída.

Pozdravuj srdečně milou rodinu Hanušovic,* upamatování na ně je mi velmi milé. Ona tak něžná, dobrá, srdečná, že mě to chvílema nutilo k srdci ji přivinout co sestru milou. Jeho mužná postava, ta rázná jasná tvář tak na mně hned na prv-

* *Dr. Ignác Hanuš (1812—1869), profesor na pražské universitě, později universitní bibliotékář.*

ní pohled působila, že bych ráda byla mu řekla: Bratře, zde má ruka a mé přátelství! – Ale co by tomu byla etiketa řekla! – Ta byla by můj srdečný cit zavrhla a usoudila, že jsem z amerikánských pralesů. Ovšem byli jsme tam u Tebe, mezi sebou, ale nic platno; ta ostýchavost, abychom se proti formám společenského života neprohřešili, ta na nás již lpí, a nemůžeme se jí sprostit ani mezi svými. Proto je mi těsno jak v skřipci v těch tak zvaných „Gesellschaftech"; já jsem dítě vyrostlé v svobodné přírodě, neznám ty pravidla a formičky společenské a lehko zavadím o to neb ono, a jsou místa, kde se takovýto přestupeček považuje za hřích velký, – však sama zajisté také přesvědčena jsi, že tomu tak je.

JANU KONOPOVI

V Nymburce 26. ledna 1850

S potěšením dívala jsem se stokráte za těmi pěknými muži v těch bílých šerkách s širokým klobúkem na hlavě, zvlášť když pod ním byly dlouhé černé vlasy a ne ostříhané; zde si takového vyšňořeného sedláka v kastorovém cilindru, v pantalonech a v městským kabátu ani nevšimnu, a selky též tak, ty jsou samé hedvábí a zlato. Jen kdyby nebyli ti

Vaší sedláci tak nedůvěřiví k nám bývali, to mi vždy je líto, když si na to vzpomenu; nemyslete to, že mi kdy líto bylo, že tentokráte mého muže nezvolili, to nelitovala jsem, ale toho, že si mohli myslit, že jsme my tak falešní jako ti jejich ouředníci. Řekněte mi přece upřímně, jestli pak to již nahlídli, že nám křivdu udělali, že jsme upřímně s nimi smýšleli? Já bych Bůh ví vždy a všude s radostí všecko učinila, čím bych komu z nich službu prokázat mohla.

JANU HELCELETOVI

11. srpna 1851

Já zase prchlá jsem, a myslím si, že nemusím trpět bezpotřebné urážky.

17. prosince 1851

Kdož by si nepřál být mladým – ačkoliv nevím, chtěla-li bych stejné živobytí ještě jednou prožít – ne, já kdybych měla volit – tedy bych si přála narodit se znovu as za dvě stě let – aneb ještě později – neboť nevím, bude-li do té doby takový svět, v jakém bych já chtěla žít s rozkoší – nač tedy truchlit? – Ale . . . co je mladší, je dražší, co starší to pra-

vější, a nemá-liž i září–říjen svých krasot? ovoce sladkého? i květů dost, byť i žádných růží stolistých!

4. června 1855

Chybí ... vyšší vzdělání u mne a pak bych mohla již nyní lepší práce vydávat, ale tak jsem musela bídně se domáhat toho, co vím, a skoro jen sama sobě vše děkuju.

Ale co není, bude – sílu mám i vůli, proč bych zoufala – že se ještě mnohému nenaučím, co mi třeba vědět? – Zvláště cestovat musím ... Poznat a popsat co možná zevrubně národní život Slovanů, toť můj účel, a k tomu nevyhnutelně třeba očitého přesvědčení a zkušenosti.

Já musím psát; když jsem mnohdy mrzutostí sklíčena, jak sednu k práci, zapomenu vše a žiju v jiném světě, ba někdy zapomněla bych na jídlo i na spaní, kdyby mi dali; ovšem jsou také dni, kde pranic nepíšu, že mám hlavu jako zabedněnou, anebo jak nyní, když mne touha pohání pod širé nebe, kde bych se celé hodiny nejraději v zelenu válela a nic nedělala, leda se rozkošně bavila s někým, kdo mně mil ...

Já se ale o takovou slávu, mít jméno v německé literatuře, nederu, a věř mi, Ivane, jakkoliv bych co ženská trochu té marnivosti mít měla, že ji nemám za mák. – Vždy se sty-

dím, když mne muži, jako na př. Palacký, chválí, protože přece jen vím, jak málo vím a mohu při svých nedostačitelných vědomostech.

KAROLINĚ SVĚTLÉ

V květnu 1853

Ach, já jsem slabý otrok svého vášnivého, věčně nespokojeného srdce, a nebudu nikdy a nikde šťastná, tak málo zde jako jinde. Láska k dětem je mé jediné štěstí, a když budu vidět, že můj miláček se uzdravuje, že není snaha moje marná, budu spokojená, i příroda podá mi vždy útěchy, ale jsou doby, kde mne nic utěšit nemůže, a jestli myslím, že by to dokázala ona plamenná láska muže, jehož jedině jsem si zamilovala, také to není pravda, ani ta by touhu neukrotitelnou, která duši moji trápí, ukojit nemohla. Já jsem k politování a ne k pomilování! – A ty mne vskutku tak miluješ? – Ach já někdy nevěřím žádnému, myslím, že mne nikdo nemiluje tak vroucně, jako já miluju; ale jsem k nevystání někdy, urážím lidi v mé bezsmyslnosti, a pak je mi to líto, dokonce když vidím, že jsou tak dobrotiví jako Ty, moje roz-

milá. Já vím, že jsem Tě nejednou hloupostí svou urazila – jako posledně – a Ty se omlouváš u mne!

ŽOFII PODLIPSKÉ

1. září 1853

Říkává se při povodni, že neodejde bez obětí, a neštěstí také ne; je-li tomu tak, kýž bych já byla obětí, ale žádný, jen žádný jiný! Kýž by bylo Usudu, abych mohla putovat k němu, a poptat se také Nesrecí: Co pak jsem Ti udělala, že mne pronásleduješ? – Ale není nic platno, musíme trpět, dokud síly stačí! A konečně . . . je lidu na světě množství, který trpčí kalich vypili, než já . . .

NEZNÁMÉMU ADRESÁTOVI

27. srpna 1854

Milý příteli, někdy se mi to živobytí tak hnusí, že bych je hned odhodila. Když si ale pomyslím, že je na světě tisíců a tisíců lidí, mnohem, mnohem nešťastnějších, pak se stydím, že jsem tak malomyslná . . . Bývají okamžení, že se člověk za-

myslí v minulost, kde se potkává s osobami drahými; zmocňuje se člověka tužba nevýslovná, myšlenky ty moci uskutečnit, vidět osoby ty, promluviti s nimi, požalovat si jim, odprosit, pomilovat jich. I já mívám nábožné chvíle, kde duše moje se ponořuje v nejtajnější skrýš srdce – v chrám – ve Valhalu mojí, kde skryté světice mojí a svatí. Dlouho tam v zapomenutí dlívám, věnčím vždy čerstvým kvítím lásky skráně drahých, slzíc modlívám se u jich obrazů. Taková okamžení jsou mi, ač bolná, přece sladká; zanechají mi v srdci vždy touhu a bolest.

Ale když není skutečnost, ať blaží sen! Jak často ukojila jsem touhu po moři – ve snu – jak často se těšívala v rozkošných krajinách – ve snu. Sen mi přivádí drahé osoby, jež nikdy více nespatřím – ve snu bývám někdy celá já – bývám šťastná na chvíli. – Proč pak naříkat, že to je sen – když mi zůstane pocit toho celý den; za takový sen já vždy srdečně děkuji . . .

* *

Druhá polovice r. 1855

Zamilovala jsem si Tromlitze, Schillerovy dramy, a začala jsem vypisovat básně. – V hlavě se mi pletly děje skutečné-

ho a báječného světa: chodíc jsem mnohdy snívala, když mě kniha mocně dojala, a nedělala jsem si pranic z toho, když jsem byla volána od učitelky pro roztržitost. Já měla jiné věci v hlavě, než počítání ok a křížků. Ostatně se musím vyznat, ačkoliv jsem tak mladinká dospělá již byla, že smyslnost ve mně vzbouzena nebyla. Byla jakási touha v prsou mých, pro niž jsem ani jména ani předmětu neměla a jíž jsem si ani patrně vědoma nebyla...

Když projdu léta svého živobytí od desátého roku až do nynějška, divím se sama sobě, a myslím, to není možná – to nejsi ty! – Kdybyste mne byli znali, když mi bylo dvanácte, třinácte let – – na tu dobu já nejraději vzpomínám. Tělo moje rozvité již, přece ale ještě polo panna, polo děcko, nebylo plné, okrouhlé; ještě jsem se nestyděla vylézt před chlapci na strom, aneb, když jsem šla ze školy vyzdvihnout sukně nad kolena a brodit se vodou, ani mi nepřekáželo sednout obkročmo na koně a projíždět se po louce. – To byla doba, kde mne ještě těšívaly nové střevíce, šaty a pentle, že jsem se neděle dočkat nemohla, kde mi dovoleno bylo vzít jich do kostela. Ještě mi nebylo hanba, když mi matka před lidmi dala herdu do zad, že jsem spálila jíšku, aniž jsem si z toho co dělala, když mi otec před chlapci studenty

řekl: „Aber stell dich doch grad, steh nicht so verbogen und zieh nicht immer die Nase hinauf, dumme Gredl!" – to byla jeho oblíbená nadávka. – Tenkráte ještě, když se mužští zastavili, řkouce: „Safiente, to je hezká holka!" – mně ta slova nezůstala v hlavě. Smát se, tancovat, ať to již bylo na mlatě, v ratejně nebo na louce, vše jedno, jen když jsem tancovala. – Veselá jsem byla, skotačivá, na stromy, na koně, s chlapci se prát, honit – to byla moje radost. Ale byla jsem svéhlavá, nerada jsem povolila. Matka přísná, k nám dětem málomluvná – vždy mi všecko zhurta poroučela a za vše hned trestala a za trest jsem ji měla vždy odprosit a poděkovat. To mi bylo něco hrozného a nikdy jsem to neudělala, kdyby mne byla utloukla. Mnohdy mne cit k tomu pudil, ale noha se s místa nehnula a ústa neotevřela. Otec mohl se mnou svést co chtěl; on mne znal a vždy vlídně mluvil na nás, a já bych byla proň do ohně skočila, když se na mne krásným svým modrým okem podíval a řekl: „Jdi, Běto má, učiň tak a tak!" Ani trest od něho mne tak nebolel a – já ho ale také zasloužila, mimo jednou – pro tu hubičku! – Tenkráte jsem se také ještě modlívala vroucně! – Jako by přede mnou byla ta sednice, v níž množství obrazů a obrázků. – A ten jeden obraz *Kristus a Samaritánka* – ten se mi velice líbil – ani jsem oči od něho neodvrá-

tila při modlitbě, a tak dlouho naň hleděla, až to nebyl pouhý obraz! – Před mým zrakem stál s tělem: k němu jsem se modlila, jeho prosila za vše, cokoliv jsem kdy potřebovala. Otec mne chválil, že jsem pobožná, dával mne za příklad ostatním, kteří při modlení večer obyčejně dřímali a ve dne zívali a jeden druhého štochali. Oni neviděli před sebou *živý obraz Krista.* – Tenkráte četla jsem nejraději historii Jenovefy, tenkráte zdálo se mi toliko o zaklených princeznách, o činech pravdě nepodobných, a nejmilejší fantasie moje byla – jíti do kláštera, a to jen proto, že jsem slýchala, že se jeptišky mnohému učí jako studenti, a to byla by moje radost bývala.

Píše o jednom z písařů ve Chvalkovicích.

Já alespoň se třásla před ním; když na mne zrak obrátil, když jsem se podívala na jeho chlupatou ruku, mráz mne pošel, a přece jsem se na něho hněvat nemohla. – A já byla jediná kterou miloval; já ho viděla plakat, ovšem to bylo později . . . Tenkráte jen ctil moji mladost a mohu říci, že byť i sám byl mnohdy hanebně mluvil, jak mi naše panička říkala, přede mnou každého okřikl, kdo by jaké dvojsmyslné slovo byl promluvil. Také mne mnohdy vyhuboval, když jsem si roztrhla šaty při lezení po skalách, aneb když jsem

vyjela na oslu a osel mne shodil do bláta, tu se mi nejvíce vysmál. Ale já od něho raději trpěla, jen když se na mne tak významně nedíval. To mi byl strach! – Zatím dost. Napsala jsem toho tolik, než odpusťte! – U žen je srdce jako z vosku, každý obraz se lehko do něho vtiskne. Avšak což je to platné, všecko se mi to zdá bledé, plané, chladné, když to napíšu, a mně samé zdá se, jako by v žilách mých tekl led. Až bych nad sebou plakala – když se pozoruji, a přece ve mně hoří plamen nejprudších vášní. Mnohdy hrůzou přemožena rozprostírám rámě, abych celý svět k prsoum přitiskla – mnohdy zatoužím po muži, který by mne tak miloval, jako bych milovala jeho – ale co to povídám – je pozdě na takové ideály: Geh ins Kloster, mein Kind . . . oder laß dich rasieren . . . Dobrou noc! dí Hamlet . . . Dobrou noc!!

Asi roku 1855

Abychom tak jeli na lehounké gondole po moři! – Ó, představte si krásnou krajinu u Neapole – hvězdnaté nebe, to širé moře – – ó, tam bych vínem rozehřáta zazpívala já třebas: Ich bin die Fürstin von Thoren – ale jak dál – zum trinken nicht – zum lieben, nicht mehr jung – zum leiden – ano, to by šlo! – zum leiden auserkoren.

VÁCLAVU BENDLOVI

14. prosince 1856

U mne beztoho celá nemoc závisí od rozpoložení ducha, s ním klesá tělo i zase povznáší se. – Já bych nepotřebovala jiného léku, než spokojenost! – A *jsem* spokojenější i veselejší, než jsem byla, když jste odcházel. – Vy jste mně mnohdy říkal, že nejsem ta, co jsem bývala, že jsem chladná, lhostejná – ano, byla jsem na oko k celému světu chladná, ale uvnitř mi tak nebylo. – Já byla velký bloud, Vašku, nyní se Ti k tomu přiznám, když jsem nad sebou poněkud zvítězila! Nemohu Ti to vyslovit, jaký nepokoj ve mně byl, od té doby, co měl Jura přijít a jak mi těžko bylo se všemi památkami se rozloučit, s celou naší minulostí! – Já se sama před sebou za svoji hloupou slabost styděla, ale proto také ani před Tebou jsem to neukázala, ač mne to jako kámen na srdci tlačilo, který jsem nevěděla, kterak odvalit! Ty znáš ten cit, Václave, ty mi uvěříš, jak to je, když musíme odříkat se citu, který byl říkajíc druhým naším živobytím. Obraz jeho provázel mne všade, já s ním vstávala i léhala, já před ním klečívala, jako před bohem – a nyní všem těm snům utíkat, obraz jeho pochovat musím, jakobych zemře-

ého želela! – A tak ho považuju, neboť přátelství naše, byť jsme si je i slíbili, zůstane přece jen pouhé slovo. On nebude hledat mne, a já nemohu hledat jeho! Ach, Vašku – já říkám, že těm myšlenkám na něho utíkám – a přece tak často na něho myslím – zvlášť tato nynější smutná, melancholická povětrnost připomíná mi onu dobu, kde jsme se poznali. Jaké mocné nevyzpytatelné kouzlo – ptám se mnohdy sama sebe – spočívá v jistém člověku, že nás jediný jeho pohled, jediný potisk ruky o všecku sílu připravit může, že chvění jeho hlasu jako třtinou námi zmítá? – Proč pokojně bije srdce, když jeden přítel ruku nám tiskne, proč potisk druhého žár do žil vlévá? Já poznala moc toho kouzla, a poddala se mu bezbranně, s celou vroucností své duše! – Chtěl bys proto kámen na mne vrhnout? – Viď že ne – a já také té slabosti nelituju, vždyť je ta slabost právě ta nejvyšší rozkoš života – ne, toho nelituju – jen tenkráte bych litovala, kdybych musila věřit, že poměr ten (s jeho strany sprosťáckým byl), totiž že nebyla stejná libost ducha, i těla stejná úcta. – Ale tomu já věřím, byť mne i mnohdy ukřivdil, věřím, a jestliže to klam, nech mi ho, nekal mi tu poesii; ty víš, jak to bolí. – Když jsme se loučili, a on mi s slzou v oku sliboval: „Já zůstanu Tvé lásky hoden,“ – mluvil pravdu. – Tak cítil tenkráte, a netušil, jak záhy se mysl jeho

obrátí. Co později bylo, to byl ovšem jen klam – ale já mu to odpustila. Ach, Václave, co bych mu neodpustila! – Všecko. – Pro Vás byl všelijaký, pro mne ale byl jediný, jehož jsem stavěla nade všecky vás! Já bych mu byla věnec z hvězd nejskvělejších spletla nad čelo, do nebes bych ho byla vnesla, by nade všemi skvěl se! – Já nezkoumala, zdali hoden toho, protože jsem ho milovala. – Snad ho bude dosti ženských ještě milovat, ale tak bezohledně a vroucně *žádná*, ani žena ani děvče (to dokonce). Snad i on to někdy uzná, ačkoliv nebude nikdy vědět, co jsem já proň zkusila! – Nemysli si, Václave, že jsem byla tak bláhová a *do poslední* chvíle snad se nosila s marnými nadějemi; – oh ne – v únoru bude rok, co mi rouška začala padat, co jsem nahlédla, že se neshledáme tak, jak jsem doufala, a co jsem dala výhost všem *marným* nadějím. Ale jedné naděje nechtěla jsem se odříci, vidět ho v řadách *našich rytířů Ducha – co statečného* bojovníka! – Já se kojila vždy tou marnou radostí, že byla láska ku mně osten, který ho vypíchl z té nečinnosti a omrzelosti duševní, i doufala jsem, ctižádost, muži příslušná, a cit vřelý pro pravdu a právo, že ho požene dále – ale zklamala jsem se. – Co to nyní vím – klesl. – Abych ho vždy před sebou viděla v stejné světlosti, aby svazek duchovní náš nepokalený zůstal, stálý a shodlý, to

jsem si přála, tělo jeho bych lehko byla oželela, neboť cit pohlavní jedině nebyl u mne nikdy pohnutkou k milování, ani nebude, a jen co následek hlubší sympatie může mi být rozkoší. – Ba tehdáž, když jsme se nevídali, nelíbali, milovala jsem ho snad ještě vroucněji! – Ale on mne neuznal ani mi nevěřil – a nedůvěrou svojí mne vždy nejbolestněji urazil. – Přála bych mu, aby žena jeho mu jednou *tak věrná* zůstala, jako já jemu! – Ale už je po všem; – a já bych se ani Tobě nebyla zmínila, ale myslím, že to jsem poněkud dlužna za Tvoji upřímnost. Ústně bych Ti to snad ani nebyla s to říci tak. Až se s ním sejdeš – aneb jestli Ti píše, a kdyby měl do Prahy přijet, a snad přece chtít se mnou mluvit, vymluv mu to. – Já se Tobě – *ale jen Tobě upřímně vyznám* – že jsem nyní pokojná, a co možná se každé stopě po něm vyhýbám, on je mi jak umrlý. – Kdybychom se ale viděli, bojím se, že by se mi stal buď protivným, buď bych ho zase musela milovat a jedno ani druhé nechci. – Já spoléhám na Tvoje přátelství a na jeho dobré srdce, on si dá od Tebe říci.

4. března 1857

Doufám, že nyní nabydu vůbec lepšího humoru, co jsem se zbavila otroctví, v němž mne fantasie moje držela. V mých

očích je Jura změněn, a já v jeho (dávno). Setřen je ten idealismus, ani toho magnetismu není více, který jindy k němu mne neodvolatelně vábil – veta po touze, po žárlivosti, po všem! – Jen ona upřímná sympatie zůstala, kterou člověk může pro více přátel cítit...

Řekneš, Vašku, snad, že jsem lehkomyslná, vrtká jako každá jiná žena, nedávno ještě že jsem blouznila a nyní že mluvím jinak – ale ne, Ty víš, že jsem já slovu dostála – ale jak Sandová praví: „Die Liebe ist nichts Anderes, als die Idee der Überlegenheit des Wesens, das man besitzt, und ist diese Idee einmal zerstört, so ist nur noch die Freundschaft vorhanden."

(Paní Tomková) povídala, že mě vždy měla nejvíc ráda, že jsem jí nedala ublížit. Ona byla totiž Němkyňka, a než se naučila česky, zkusila mnoho, a je tiché povahy; já se jí vždy zastala. Vidíš, že jsem já už co dítě měla náklonnost k slabším, utlačeným. Povídala také, že mne ještě vidí, jak jsem sedávala o samotě v zahradě, velkou knihu na klínu, z níž jsem čítala, když ony hrály. Proto jsem ale nebyla tuze moudrá, a větší skoták než ony.

Červenec 1857

Nemohu nenávidět, kdo mi jednou byl milým.

V únoru 1858

Já bych ti to přála, abys mohl s lehkým srdcem se jí vysmát, a tak se nad tím sprosťáctvím povznést, jako třebas jen já. Já nad tím nepláču, ani se nesměju, ale lhostejné je mi to všecko – a když mi napadne, jaký jsem v tom neb onom ideál vidívala, myslím si: „O Leda, was für eine Gans bist du gewesen!"

Bez data

Mám psát do Musejníku článek národopisný – Nebeský mi říkal – nu to zase dostanu pár zlatých! Milý hochu, věřte mi, že mnohdy, když večer lehám, nic si nepřeju, než abych usnula – a spala dlouho – dlouho. Tuze trpký je mi ten život a nemohu se někdy ani povznést nad tou mizerií světa. Hrdost, stud, omrzelost brání mi nedostatek svůj odkrývat před každým, ta sprostota lidu mne bolí a uráží, a kdo by chtěl dát a rád dal, ten nemá, a tak je to bída.

Z „POHORSKÉ VESNICE“

1856

. . . lid prý je surový, hloupý, nemá prý schopností povznésti se nad zvíře, a má se s ním jen co s otrokem zacházeti! – Kdyby ti, co tak mluví, sestoupili trochu s té výše, na kterou se sami postavili a s níž rozeznat nemohou předměty v dolině, kdyby sestoupli dolů, žili s lidem a naslouchali tlukotu srdce, pak by zajisté skroušeně v prsa se bít museli a vyznávati: Mea culpa. Ale toho se nedočkáme. Oni kritisují knihu, z níž neznají více než titul a desky.

Srdce lidu – věru je to kniha, na jejíž stránkách bývá nejkrásnější poesie . . .

Jenže ji málokdo čte, poněvadž není rým dosti lahodný a forma ne dost elegantní.

ADÉLE PANKLOVÉ

21. listopadu 1856

Vdala jsem se jednak z vlastního nerozumu, jednak z dobře míněného přemlouvání matčina a Němcova. Adélo, v osmi

dnech svého manželství plakala jsem první své slzy – hořké to slzy! Jak krásným, jak nádherným představovala jsem si žití po boku milovaného muže, leč ten život mně určen nebyl! To jen viděla jsem velmi záhy, ačkoliv málo jsem znala svět a byla dosud mladá, že naše povahy se k sobě nehodí, a že mezi námi nikdy nemůže býti pravý soulad. To také nenastalo a v mém manželském životě naskytlo se velmi smutných zlozvuků. S počátku nebyla jsem ještě tak rozumna, abych našla pravý tón, a tak cítila jsem své neštěstí tím hlouběji. Zbyla mi jediná vášeň – láska k mým dětem, a pro tu trpěla jsem výsměchy, všechny sprostoty, pro tu obětovala jsem se otroctví, jež je často mnohem horší, než otroctví v Americe. – Leč všechno dospěje jistého stupně, pak nadchází krise; tak tomu bylo i u mne – když jsem byla nejnešťastnější, vzešla mně krásná hvězda lásky – jako poutníkovi, tápe-li v temnotách! Ta mi zasvitla na cestu, a té jsem následovala. Byla to poesie, jíž neštěstí jako zázračný květ ve mně k životu probudilo! Ta jediná oslazuje mi život, a já zasvětila jsem se jí na věky! Ona naučila mne lidi milovati, ona zabránila, že jsem nikdy neutonula ve sprostotě života, a ona lepším učinila mé srdce, zušlechtila mou mysl. Ona také zjednala mi poklid v manželství. Pracemi svého ducha stanula jsem na stupni, že mohu býti pro svou

osobu od muže nezávislá, zjednala jsem si úctu všech snaživých lidí; jsouc trpěliva a schovívavá k chybám lidí, za několik obětavých služeb z lásky získala jsem si mnohé družné srdce. Můj muž mně nyní ctí, ba on mne z celé duše miluje — a kdyby bylo možno, aby v mém srdci ochladlá úcta a láska znovu se ujala, mohlo by to dobře dopadnout — leč bohužel — srdce nedá si poroučeti — a jenom rozum přimlouvá se za něho a přátelství, vyplývající z dlouhého návyku — —
Ó Adélo, co jsem se nabojovala, co protrpěla než jsem došla tak daleko, jak jsem! Nikomu bych to nepřála z vás, je k tomu třeba mnoho duševní síly, mnoho lásky k lidstvu, aby člověk v boji tom nepodlehl! Má milá sestro, takových bojů duch tvůj ještě nezakusil a — je na konec lépe, nezvíš-li toho nikdy! A víš-li pak, který to milý obraz byl, jenž mne stále jakoby sladký čar obetkával, po němž jsem stále toužila, jak po ztraceném ráji, víš to — ? Mé krásné mládí, sladká samota, ve které jsem žila, prosté vychování, jakého jsem požívala, krátce ideální dívčí život, ta čistá, krásná poesie, ráj našeho života — to to bylo! Nikdo z nás nevidí milé Ratibořice tak krásnými, jako já! Vy vidíte v nich jen prosu skutečnosti, mně zůstaly rájem! Každý kámen, každou květinu vidím ještě, jak byly, dokud jsem byla děvčetem, děvčetem plným obrazivosti — (o které matka neměla ani tušení)

– a ty dítětem. Pamatuješ se ještě, jak jsem tě na zádech vláčela, když jsem šla do Skalice, a jak jsi pro mne plakala a se mnou chtěla, když jsem šla z domu – pamatuješ ještě na ty časy, kdy jsem byla tvojí „panímámou"? – Říkám to stále, a vím to, tvé strdce je hluboké a tvůj duch není mrtvý! Proto se děvče, bojím, že i ty jednou budeš trpěti; proto zkoumej, dříve než se na věky oddáš! Pravím-li zkoumej, věz, že tě mám za rozumné děvče. Ó, kdybys byla u mne, Adélo, jak krásně bychom žily, často toužím po cítící duši! Učila bych tě leccemus, čeho ti nikdo říci nemůže! A zde bys také spíše našla duši, jež by ti rozuměla, a tvé srdce i mysl více cenila, než zlato a pozemek. *(Překlad z němčiny.)*

5. května 1857

Mám živit rodinu pouze duševní prací, a v mé hlavě straší jen bledé postavy zármutku a starostí, což jako těžká mlha mně leží na duši, a já nemohu ony krásné postavy, které mně fantasie vykouzlila, nemohu je nalézti. Mám lidem působiti potěšení, a lidé mne za to k smrti usouží! – Kdybyste mohli nahlédnouti v můj život, byli byste také ke mně láskyplnější, ale z Vás žádný bohudíky neví, jak je člověku, musí-li žebrat; jsme-li žebráky, nabude svět pro nás zcela jiného

vzezření, drazí přátelé! – Vím, že mi nemůžete pomoci, a že vás to dosti trápí, ale je-li člověk nešťasten, pak jest mu každé láskyplné, přátelské slovo kapkou balsámu v rozjitřenou duši, útěchou, jíž si více váží než peněz, které jsou mu podávány s lhostejným srdcem.

Mám přítelkyni, které jsem dlouhá léta neviděla; je také chudá, churavá, všechny starosti na ní spočívají, a aby svým starým rodičům nepůsobila bolest, chová bez hlesu v srdci lásku, kterou ponese do hrobu. Když uslyšela, jak se mi daří, napsala mně hned srdečné psaní a od těch dob dostávám od ní téměř každý měsíc psaníčko s několika srdečnými slovy a zároveň posílá mně zlatku; po prvé připsala mně k tomu slova Jean Paulova: „V přátelství musí grešlička platit za tisíc zlatých, a tisíc zlatých jako grešlička!" – To jsou mně milé dary, a milejší ještě slova věrného srdce, které vlastními starostmi jsouc zahnuto přece na mne stále myslí. Proto je mně líto, když mi dlouho nepíšete, a ještě více mne souží, že moje vlastní dítě si na mne nevzpomene. Pověz Karlovi, že bych si nikdy nebyla pomyslela, že by vůči své matce se stal tak bezohledným; to mně vnuká nedobré mínění o jeho citu. Že by neměl času, není pravda; mohl-li mně Kodym již dvakrát v kratší době psáti, byl by mohl také on nalézti chvíli pro svoji matku *za tolik měsíců.* Psala jsem Vám všem

před svátky, také jemu, ale nyní mu nebudu psáti. O lásku nebudu se nikdy nikoho doprošovati, ani svého vlastního dítěte. *(Překlad z němčiny.)*

KARLOVI

26. května 1856

To je ta největší tíže, to největší neštěstí, když člověk není pánem svých vášní, jakékoli, ať je to urputnost, hněv, prchlivost, lenost, pití neb jiné obžerství, neb vilnost, ta spoutá víc než řetěz otroka na galejích přikovaného, víc ho trýzní, než mučírna by to dokázala.

Kdož může člověku ublížit tak, aby klesl, kdo nad ním zvítězit, když je sám sebou urovnalý, když se na svět dívá okem svobodného, nepředpojatého člověka, když láska k bohu a lidem v srdci jeho vře, kdož ho může ukovat, zničit. – Nikdo a nic! V bídě, v okovech, na hranici je svoboden, duch se nedá poutat, a čisté jeho svědomí i na hranici katanům se vysměje!

Proto musíme mít s lidmi, kteří mají nešťastnou povahu, slitování, neboť oni při vší zlobě mívají obyčejně pěkné stránky – ale s člověkem tupým, hloupým, zlomyslným, s tím

nic nemít. – S hloupostí se nepouští ani pánbůh do boje . . . dokonce jestli se s hloupostí i zloba spolčí, to jsou nejhorší potvory člověcké.

5. února 1860

Co jsem zkusila a jak se táta povždy ke mně choval po těch 23 let, co jsme spolu, to Ti nemusím povídat, tolik úsudku máš, abys to mohl posoudit, kdo měl pravdu a jestli jsem si toho od táty zasloužila. – Abych ti vše povídala, čím se táta proti mně prohřešil, to není třeba, ale je toho tolik, že bych s tátou nebyla ani rok bývala, kdyby nebylo Vás, že jsem si to nechtěla vzít na svědomí, abyste přišly do cizích rukou a na mně někdy nenaříkaly. Trpěla jsem tedy pro vás, co málo která žena vytrpěla, neboť při mojí povaze je to hrozná věc, býti s hrubým divým mužem 23 let. – Abych nemusela záviseti se vším od táty a donucena potřebami všelikými poslední léta, stala jsem se, jak víš, spisovatelkou, co mně, jak máš toho přesvědčení, více vynáší, než kterákoli jiná práce, kterou bych konati mohla při mé slabé natuře k. p. šití, a že jsem si s tím kolik set vydělala, to se dá lehko spočíst, a že jsem jedině proto podporu dostala od leckud, to Ti také známo.

JOSEFU NĚMCOVI

24. listopadu 1854

Na dušičky byli jsme na hřbitově, nesla jsem mu* tam věnec. Z jara bude mít celý hrob zarostlý břečťanem a barvínkem. Ještě jeden kvítek barvínku jsem tam našla a ten ti posílám. Jak bys mohl asi myslit, že zapomeneme – Mně se často o něm zdá, to se mi ale vždy ten den tak stýská, že to nemohu nikomu vyslovit. Já vůbec nerada mluvím o tom, protože se spíše přemoct mohu, když nevyslovím, co mne hněte a bolí.

Z Brezna na Slovensku

25. září 1855

– jedině ta zpozdilost, že si všecky mne představujou, jako bůh ví jak vysoko se nosící paní spisovatelku a tudy myslí, že i jinak mluvit musí – že je mi to mnohdy tuze k smíchu – ale když vidí, že jsem ne-li horší, nic lepší než oni, tu jsou teprv upřímný a ukazujou mi tu největší lásku.

* *Zesnulému synu Hynkovi.*

16. února 1857

Ty i já, my jsme tuze těm maloměstským náhledům a té sprostotě smýšlení odrostli, než abychom se cítili šťastni v tom na vždy žít. – Já bych Ti tam* nešla, to Ti upřímně povídám – pak bych na nic ohled nebrala. Já chci, abychom spolu žili, a přičiním se také, seč jsem, aby se to stalo, ale já chci tím si pokoj dobýt, chci spokojeně žít, a pracovat v tom, co mne těší; tam bych to nemohla.

13. června 1857

Málokterá žena má tak v uctivosti manželskou důstojnost, jako já měla a mám, ale víru jsem v ni pozbyla záhy. Kde ji vidět? – Samá lež, klam privilegované otroctví, nucená povinnost – zkrátka sprosťáctví. – Moje srdce bažilo být velmi milováno, mně bylo lásky zapotřebí jako květině rosy – ale darmo jsem hledala takovou, jakou já cítila. Já chtěla muže mít, před nímž bych se kořit mohla, jenž by vysoko nade mnou stál, já bych život proň byla obětovala, ale viděla jsem v mužích jen hrubé despoty, jen pána. – To schladlo všecku vroucnost – úcta se ztratila, a hořkost a vzdor v srd-

* *Do Nového Bydžova.*

ci se umístily. Tak to šlo – já žila zase v sobě, jako děvče, a ty staré ideály v duši opět se umístily. Tělo moje jste měli, činy moje, moji upřímnost, ale touhy moje šly do dáli, kam, tomu jsem já sama nerozuměla. Toužila jsem, chtěla jsem to prázdné místo v srdci něčím vyplnit, a nevěděla jsem čím. Tenkrát myslela jsem, že to může být jen láskou k muži; – a nyní vím, že to není pravda. Byla jsem sama s sebou nespokojena, nesjednocena. Děti byly moje jediná rozkoš a přece mne jejich nevědomá láska nemohla uspokojit. – Já chtěla být lepší, chtěla jít po pravdě, a svět mne nutil lhát. Bože, co mne to náboženství stálo bojů; nyní jsem to vše přestála a duše moje pokojna je v tom ohledu. Idey národní chopila jsem se celou duší, myslela jsem, to že je to, co touhu moji ukojí. Ani to; idea ta ovšem časem stala se pevným přesvědčením a cílem mých snah, kdežto dříve více jen romantická byla fantasie, neuvědomělá. Já poznala svět, shledala jsem, že není na světě ideál úplné dokonalosti. Chtivost srdce zklamala mne mnohdy; – držela jsem za zlato, co bylo bláto. Tak jsem se učila; a přece nepřestala toužit, a hledat po zosobněném mém ideálu. Měla jsem ctitele nejednoho – jeden měl ducha, který mne zaujal, onen tělo, ten srdce, onen rozum, ale konečně jsem přece v nich neviděla, po čem jsem toužila: *muže*, před nímž bych se ráda ko-

řila. – Všickni měli své slabosti, nimbus spadl, a byli to obyčejní muži, z nichž bych si žádného za muže svého nevolila. Touha ta spočívá v duši mé, jako kapka, která nevysýchá ani neodtéká, ale věčně se třpytí jako diamant; je to ona touha po neskonalé Kráse a Dobru, je to ona touha, která člověka z prachu povznáší, která, kdy se octne v přírodě, náruč mu rozevírá, že by celý vesmír k srdci přitiskl, která ho vede na cestu Calvarie! – Touha ta spojena s láskou, láskou opravdivou, ne k jedné osobnosti, ale ku každému člověku, k veškerému lidstvu, láska, která nežádá odplaty, nalézajíc sama v sobě vše, snaha státi se vždy lepší a Pravdě se blížiti, to je můj ráj, moje štěstí, můj cíl. To mi dodává síly, to mne blaží, a bez té lásky, co bych byla? – Ale svět ti to nepochválí: já vím; svět haní, co je v člověku nejkrásnější; přirozenost slove mu hříchem. Kdo se nežene s obecným stádem pouze, jen za korytem, toho křižujou; takový každý je mučenníkem. Ale lépe být mučenníkem, než být darmochlebem, který neví, zač a proč je živ.

Kdyby té lásky, té poesie ve mně nebylo, jakže bychom my spolu žili? – To by to se mnou špatně dopadalo, neboť jsem všecku důvěru k Tvému srdci a úctu před Tebou ztratila; kdybych nebyla přišla k lepšímu rozumu, bylo by to tak zůstalo. To však je pravda, že když jsi vzdálen, se mi

zdáš pěknější, a že po Tobě častěji si zatoužím. Je to přirozené a Tobě snad také tak je. Když jsou dva ustavičně pospolu, všecky svoje potřeby jeden před druhým vykonává, pěkné, nepěkné, tu se zevšední jeden druhému. Není pak touhy, ani poesie, je to jen zvyk a potřeba, co je k sobě vábí – a to je, co se mi protiví. Mně by se každý muž zprotivil, kdyby ustavičně byl okolo mne. To je, co aristokracii neb boháčům závidím, tu příležitost, že si mohou být vždy vzácní. To víš, já mám už takové své podivné náhledy, a ty já už asi nepřemohu. Přemohu sice, já se umím přemoci, ale což, pak se děje *vše* bez potěšení! – Já bych přála si, aby mezi námi bylo při všem činění a jednání potěšení a ne jen ta chladná povinnost. – Goethe povídá: Was ist Pflicht? – Pflicht ist, was sich der Mensch *selbst* befiehlt! – Všecko si však člověk poručit nemůže; já bych Ti byla také někdy ráda v *jedné* povinnosti vyhověla, ale právě v té případnosti neplatí žádný zákon, žádný mus, hrozba ani prosba, jestli není vzájemné zplanutí citu. – Právě v této případnosti měli by mužové vždy zapomenouti, že jsou páni, a chovati se k ženám, jichž si váží, *co milenci.* – Tu dlužno šetřiti co nejvíce a citu chrániti se co nejvíc každé sprostnosti. – Já alespoň myslím, že by takovéto chování květ mnohého svazku manželského do pozdních let udrželo.

JOSEF NĚMEC

DOPISY BOŽENĚ NĚMCOVÉ

12. prosince 1858

Jsme my to oba neštastná stvoření a já bych i neštastnější byl, kdybych tebe neměl; věř mně, že ty ta jediná duše na světě jsi, která mně síly v této bídě podává, bez tebe kdo ví, kde bych už byl; proto jsem nejraději jen tobě na blízku a bez tebe je mi svět planý, třebas i dost pohodlný život mohl na něm vést.

6. července 1857

Ty ses usmála tedy mému vyjádření, ale trpce, že jsem na to pyšný, žes mou ženou. Vidíš, ženo, tys mně nerozuměla, ty snad myslíš, že jsem proto na tebe pyšný, pro tvou slávu snad, než mně to ještě nikdy nenapadlo, abych si na tom něco zakládal. Já jsem pyšný pro to, že jsi taková, jak bez slávy jsi, poněvadž takových žen je velmi málo na světě, já alespoň tobě podobnou neznám.

VÁCLAV BOLEMÍR NEBESKÝ

Z LYRICKÉHO CYKLU „POMNÍK“

Česká Včela 1847

Bylas poupě trním kryté,
Poupě panny nedůtklivé;
Bylas ptáče polétavé,
Nestálé a dovádivé.

Jablíčko co nedozralé,
Čerstvá jako v rose zmytá,
Jasná jako jarní jitro,
Kde je lilje s růží slita.

Kolem postavy tvé hrála
Jakás hrdá plachá vnada,
Srnkonohá, srnkooká,
Celá jako srnka mladá.

*

Zkrotlo jsi a povykvětlo
Poupě v lilji, v pannu snivou
Změnila se plachá děva,
Srnka v laňku přítulivou.

A to ptáče polétavé
V holoubátko vrkající,
Pak jsi často hlavičku svou
Tklivě kladla k mému líci.

S kadeřemi mými hrála,
Ručičku svou do mé kladla,
Ano, často do náruče
S plačícím jsi smíchem padla.

*

A když jsem tě v soumrak čekal,
Čilo srdce v blahém ruchu
Příchod tvůj, než dozněl šumot
Roucha tvého k mému uchu.

A když vstouplas, rozlilo se
Kouzlo májového světla,

A ta tichá, blahá jizba
Jako v loubí rozekvětla.

Plaché ptáče přiletělo,
Lnula srnka nedůtklivá!
Toť to holoubátko krotké,
Toť ta laňka přítulivá.

A co je ti dívko tichá?
Co tak nyješ zamyšlená?
Jak ta kouzla přec jsou mocná –
Jaká to je s Tebou změna!

*

Jemnou myslí přivedlas mě
Ve života tiché dráhy
A v selanku blahou, jemnou
Ty mé hrdé, bludné snahy.

A mé zkrotlé srdce snilo
O myrtě v tvých hnědých vlasech
A jak kráčíš blahým studem
V stříbrných hedbáví řasech.

Zdomácnělý dobrodruh chtěl
Tebe blaze vésti domů,
Kde je místo pro dvě hlavy
A dvě hlavičky snad k tomu.

Z POSMRTNÉ BÁSNĚ

z r. 1852

Ruka váhá, pakli také smějí
Před Tvou duši panenskou a jasnou
Postavit se tyto stíny temné.
Ach, snad trní uvadlých nadějí
Zkrvácí Tvé srdce krásné, jemné;
A Tvou mysl spanilou a šťastnou
Zakalí ten popel citů mrtvých.

*

Zamknout jsem chtěl arci svoje hoře
A klíč ve zapomenutí moře
Hodit, by je oko neuzřelo.
Nyní ale se mi otevřelo
Nové žití; – jara vanot cítím.
I ty hroby, v nichžto dávno spějí

Mrtvoly mých snů a mých nadějí,
Mladistvým se zase zdobí kvítím.
Z mrtvých vstání duše slaví moje.
Z pusté tmy mi vyšla bytost Tvoje
Jako jasné velkonoční ráno.
Blaho víry jest mně zase dáno.
Vstaň, ó hoře, z hrobu svého zase
V radostném tom velkonočním čase –
Vykveť z žalu, nadpozemská slasti,
blaho nejvyšší z nejhlubší strasti!

FRANTIŠEK LADISLAV ČELAKOVSKÝ A BOHUSLAVA RAJSKÁ

BOHUSLAVA RAJSKÁ ČELAKOVSKÉMU

22. října 1844

Odpoledne vstoupím do pokoje svého a hle! za oknem mým myrta v plném květu; divíc se tomu spatřím mezi větvemi

lístek od naší drahé Boženy Němcové a v něm několik veršíčků, jejichž opis, abys její něžnou mysl seznal, Ti přikládám.

Srdečnost a laskavost její mne až k slzám pohnula. Kéž by nám ji bůh dlouho zachoval!

ČELAKOVSKÝ BOHUSLAVĚ RAJSKÉ

4. listopadu 1844

Ta naše paní Boženka jest přece vtipná ženka a ví, čeho Ti nyní jest potřebí. Dávej tedy na tu křovinku pozor, bude i v tom věnečku pěkná památka.

15. února 1845

Nevím, co to mám za uši, milá Toninko, že mi nikdy v nich zníti nechce, pravdu říci musím. Aspoň, když s paní Boženkou o mně si povídáte, tu bych nic proti tomu znění neměl a ještě radši bych byl, kdybych v tom znění několik slovíček rozeznati mohl. Toť vy kritikusky ženské asi na přísnou míru mne beřete – tak se mi zdá! Abych se vám pomstil, střelím po vás epigramem:

Že jste podobny květům, a co víc, samy nejsličnější
že květiny jste – to jsou již věru písně staré!
Pátraje dál, co vidím? kdož u vás tak rád se to hostí?
Včelka – motýl! – Již vím cnosti a hříšky vaše.

Aby nebolelo, ještě jeden co přílepek a jako výsluhu z Vratislavského masopustu:

Nejlepší soustava.

Mužstva a ženstva bylin všem navzdor přírodopiscům
dávno jazyk soudný právěji rozřaďoval.
Ženské k příkladu jsou: růžička, fialka, meduňka –
Mužské: čertkusu – kus, šípek a pepř a tabák.

ČELAKOVSKÝ BOŽENĚ NĚMCOVÉ

Z Vratislavě do Ratibořic 2. září 1844

Vysoce ctěná paní! Dovolte laskavě, abych hned k tomuto na začátku listu svého postavenému tituli směl ještě i jiný přidati; mnohem líbezněji se rozléhající v duši mé, abych hned od prvních dob nazývati Vás směl svou drahou, svou srdečně ctěnou přítelkyní!

V tomto však kvapném ucházení se o Vaši přízeň nestačí-li omluviti mne ona rozkoš, s jakou jsem se v překrásných

darech ducha Vašeho kochal a čímž právě má nejvyšší úcta k Vám byla vzbuzena: nechať se mi aspoň částka z toho práva dopřeje, kterým Vás má nejmilejší Antonie svou přítelkyní jmenuje, těšíc se vzájemně tímž jménem i od Vás býti jmenovánu.

K těm nejpříjemnějším okamžením, jimiž mě tentokráte Praha naše tak hojně dařila, počítám zajisté ony doby, kde mi souzeno s Vámi osobně seznámiti se a ve Vaší společnosti je ztráviti. Mimo to jsemť Vašemu ušlechtilému srdci velikou vděčností zavázán, anoť jste tak spanilomyslný soud vynesla o mně Vám ještě tak málo známém a o Vás docela žádné zásluhy nemajícím – míním totiž onen právě před odjezdem Vaším do kraje psaný lístek, jejž mi brzy na to upřímná Toninka ku přečtení podala.* Bůh Vám dej radovati se z tak kvetoucího tělesného zdraví, jak kvetoucí jest mysl Vaše, a prodluž dni žití Vašeho na dlouhá – – dlouhá léta. Těchto darů Vám především ze srdce a vrchovatě přeje Váš upřímný přítel a ctitel Fr. L. Čelakovský.

Prosím neopomiňte vypověděti svému nejmilejšímu choti a pánu mé přátelské pozdravení, z jehožto osobního sezná-

* *Nyní následuje pochvalný passus o básních B. Němcové. Jest otištěn na počátku II. dílu této knihy.*

mení se neméně jak z Vašeho těším a raduji, poznav v něm upřímného Čecha, jakových si moje srdce mnoho přeje.

Dopis tento přiložil Čelakovský k dopisu, psanému Antonii. Dodatek listu zněl: Přiložený lístek si přečti a rtoma svýma zapečeť. Pak jej obdrží naše drahá Boženka nejen ve vazbách kvítků, ale i toho nejsrdečnějšího a k tomu skutečného políbení, jež jsme sobě dali pod touto kvítkovanou pečetí! Ať někdo řekne, že láska není důmyslná!

Z Vratislavě do Všerub 24. ledna 1848

Velectěná paní a přítelkyně! Velké lodi, jako ty, co po naší Odře s nákladem jezdívají, obyčejně mívají za sebou ještě malou lodičku přivázanou, v níž jen pan Příhoda sedí. List-li mé manželky k Vám podoben jest velikému a prostrannému korábu, považujtež tento můj přívěsek za takovouž lodičku, jež na Vaše přívětivé vybídnutí k Vám přijíždí. Poznamenání Vaše o mluvě lidu domažlického byla mi nadmíru věc vítaná a děkuji Vám za Vaši ochotně v tom podniknutou práci. Skutečně, Vám se všecko výborně daří, čehož se koliv pero Vaše dotkne, a jestliže jako kus básníka jsem Vás od delšího času již ctil a Vám se divil ve vší vroucnosti srdce, ajhle, přinucujete mne chladnokrevného grammatika

i v této stránce s pochvalou spravedlivou Vám se ohlásiti. Některé z poznamenaných slov a způsobův mluvení jsem uvítal jako staré známé, probíhající též končiny kraje prachynského, větší částka mi byla ale nová a neznáma. Copak mi dále slibujete přislati sbírku slov a výrazův těmto Bulákům jen obyčejných, tím mi velký vděk učiníte, ježto mně takovéto věci nadmíru zajímají a já jich k účelům svým dobře použíti mohu. O těchto tedy sdělení Vás, drahá Paní, co nejsnažněji prosím. Otázka: Nazývá se tam veskrz sám ten lid vesnický Buláky, anebo jenom od měšťákův a sousedních tak jest jmenován? A pak: slovou ženské Bulky anebo Bulačky? Jmenují-li se tak sami mezi sebou, tuť ovšem to slovo nemůže se za přezdívku považovati, a povím Vám jindy, co soudím, odkud pošlo.

Mé přátelské pozdravení nejmilejšímu panu manželovi. Kdy pak se konečně přec i do Slezska vybeřete? S tím nejen Vaši pravou ručku, tuto rozmilou písařku, srdečně líbám, ale i levou, a proti tomu, doufám, přec ani má nepřející paní švakrová v Praze nic namítati nemůže. Buďte zdráva! Váš upřímný ctitel a přítel

Fr. L. Čelakovský.

KAREL HAVLÍČEK

DOPIS NĚMCOVÉ

Z Prahy do Domažlic 7. prosince 1846

Milostpaní! Odpusťte, že Vás tak jmenuji, ačkoli sama v dopisu svém z lázní se tomu smějete. Vy máte právo posmívati se titulům těm, které dostáváte, ale my nemáme práva posmívati se těm titulům, které dávati máme. A ostatně neznamená Milost pouze Gnaden, nýbrž také něco jiného, a v tomto smyslu tedy zde užíváno jest. Právě však pozoruji s užasnutím, že dělám compliment, a to jest při mně tak neobyčejné, že si to jinak vyložiti moci nebudete, než že něco nepříjemného následovati bude.

A věru, Milost Paní! Žádejte ode mne co chcete, abych se rouhal komukoli, ale ty věci do Žihadla přijíti nemohou. Až vy budete mou censorkou (kéž by to Pán Bůh dal!) anebo až bude policie rakouská tak milostivá jako vy, pak ano, co žádati budete. Ale teď – nemožná! Proti vládě může se více psát, protože se toho nikdo neujme, ale proti kněžím ne, neboť se sesypou na člověka jako hnízdo vosí! Račíte pozorovat, s ja-

kou opatrností já svatou církev a její černé synky někdy, když se žádný nedívá, potají přes hřbet švihnu, ale tak patrně, jako s tím kabátem, ó, to by bylo neštěstí na krku. Já pro svou osobu nedělám si z ničeho nic a očekávám každou chvíli, že se má vláda novinářská krátkým dekretem z vídeňské policie skončí, a k tomu účelu vždy mám své juchtové ruské tlumoky pohotově, abych do nich své věci uložiti a odletěti mohl, kam mne vítr ponese; z té příčiny také napínám shovívavost censury, až praskne. Ale celé věci naší by takové brojení proti těm černochům škodilo. To víte, kdyby k vůli mně censura zostře nabyla, řekli by moji hojní a vysokodušní nepřátelé, že jsem uškodil více národu svému než jsem prospěl, a to jest pro mne největší kletba. Já sice na obyčejnou čest před světem málo dbám, jen když mne několik lidí ale zase hodně rádo má, ale přece bych nerad (třeba nezaslouženě) stál mezi škůdci Čechů.

Zkrátka, Milost Paní! Nemožnost je nemožnost. Ani to ještě nevím, bude-li možná té zprávy z Klatova použíti užitečně, – důstojníci a vojsko stojí ve zvláštní protekci u censury. Udělám však dle možnosti. Ó kdybyste mohla vidět, jak mne kolikrát srdce bolí, když by se tak hodně satiry dalo nasypat, a censura nastaví svůj bezedný pytel a všechno se doň svalí, bez milosrdenství na věky ztraceno.

Jak člověku srdce krvácí tak, jako snad matce, když porodí mrtvé dítě — odpusťte to přirovnání.

Že jsem tak dlouho nezdvořile neodpovídal, připište dílem přirozeným příčinám, dílem mým mnohým pracem, dílem však a nejvíce jedné slečně, kterou neznáte a do které se já bezpochyby budu muset zamilovat, neubráním-li se. Právě ale, že se dle možnosti udatně bráním, jsem roztržitý, a když nevyhnutelně nemusím, nevezmu do rukou péro! Milost Paní! nepochopíte věru, jak těžko, jak smutno jest člověku jako mně, jehož ideálem jest od ničeho na světě nezáviseti, když vidí hrozící sobě pouto! A čím více se brání člověk, tím hůře! Ó kéž by také byla na světě censura na modré oči, aby nepřekážely lidem a nechaly je v pokoji! Doufám, že budete mít se mnou útrpnost a že mne politujete, aspoň tak, jako já sám sebe lituji. Odpusťte žvatlavost mou a pomyslete si, že nemám rozumu.

Vaši báseň propustila censura jen s ohledem na mou ostatní antislovanskou tendenci a na veliké prosby. Že se žádané doplňky dopisů tak zpozdily, byl také trochu vinen pan Zap. O starožitnostech napsal jsem to naschvál s tak křiklavým titulem, aby si každý všimnul. Budete-li mít zas nějaké obrázky — račte na mne pamatovat, a chcete-li mne proukázat nezasloužené milosrdenství, pište i mně zas, neboť tím

si též o literaturu získáte zásluhy, když redaktory bláznivé napomenete k rozumu. Ruku líbám s úctou H. Borovský.

P. S. To vše hned téhož dne, kdy jsem Váš list obdržel, napsáno jest a zapečetěno. Nosil jsem však psaní nějaký čas u sebe a nechtěl jsem je odeslati. Konečně ale – dnes jsem u Staňka viděl Vaši podobiznu a nabyl jsem k Vám opět důvěry, že se nevysmějete za tak hloupé psaní! Dnes je 7. prosince 1846 a zítra bude psaní na poště.

Jak pak se Vám líbí od Huška v Novinách „Z domácího života"? Nejnovější novina je, že s Nebeským o to jednáme, aby mu přenechal vedení Včely. Srovnáme se dobře.

FRANTIŠEK MATOUŠ KLÁCEL

DOPIS

v Moravských novinách 18. května 1850

Tys nepřítelkyně všeho líčení a citlivůstkářství, ty opovrhuješ tou rozmazleností, kterou přemnohé paničky schválně

na odiv vystavují, ukrývajíc prázdnost mysli i srdce za slovíčkami, jímž se byly naučily jako papouškové od cizích guvernantek aneb od děveček těchto. Ty tajným a hlubokým citem kocháš se v přírodě bez pokrytectví a bez chlouby v tuto dobu, vlastimilá Lidmilo, jenž sobě připouštíš všecky péče a boly národův, jenž tajně slzíš, když se někde pravdě v tvář svatou bije, když se právo věku zkracuje.

VÁCLAV ČENĚK BENDL

ÚRYVEK

RUKOPISNÉ BÁSNĚ

z r. 1855

Podivná ty ženo! chladná – žhavá –
Kdo se dívá v to tvé duchaplné oko,
V němž tu sálá žár, tu slast dlí hravá,
Muže nepovznést se s tebou k hvězdám převysoko?

DOPIS BOŽENĚ NĚMCOVÉ

2. února 1858

Milostpaní, Vy jste jen poloviční ženská, a tož Vám mohu říci, že ta nejlepší z té krásné pleti nestojí za groš.

KAROLINA SVĚTLÁ

Z LITERÁRNÍHO SOUKROMÍ

Ženské Listy 1880

(17) Němcová okouzlila mne a sestru svou nevšední krásou, svou půvabnou prostomyslností a skvělým svým důvtipem. Musily jsme si ihned s ní tykati, a když skutečně do Prahy se přestěhovala, vídaly jsme se téměř denně.

(60–61) Honosila se Němcová vedle ostatních svých předností duševních mravní stránkou velmi skvělou, ale pro ni

samu obzvláště při poměrech právě nastalých nad míru osudnou: bezohlednou to štědrostí. Připravovala si za tou příčinou, jak nesčíslněkrát jsem byla svědkyní, samé jen nesnáze, samé jen hoře, neb byla vedle toho důvěřivou a neprozřetelnou jako dítě. O co ji kdo žádal, toho mu také bez rozmýšlení s největší radostí poskytovala, nikdy neuvažujíc, zdali daru jejího také jest hoden čili nic, a má-li toho, čeho si na ní žádá, nevyhnutelně potřebí, neb chce-li její dobroty pouze zneužíti.

Zcela neznámé dívky z venkova na příklad, předstírajíce neodolatelnou touhu po vyšším vzdělání, u ní se ubytovávaly po celé téhodny, majíce v Praze naprosto jiné zájmy. Když se taková dámička hodně vyveselila, obyčejně co nejnešetrněji s ní se rozloučila, vyčítajíc jí místo díků za její pohostinství, že u slavné spisovatelky pramálo vyzískala, že si vše zcela jinak představovala, předpokládajíc, že neopomine v ní vzbuditi mohutné, v prsou jejích dřímající nadání a o další rozkvět jeho povinně se postarati.

I mladí muži se neostýchali navštěvovati Němcovou, aby jim darovala peněz na cesty, kteréž hodlali konati v prázdninách po venkově, aby po jejím příkladě sbírali pohádky, pověry, národní obyčeje atd.

Nejen že Božena žádného z takových prosebníků neodbyla, ale dala mu vždy, čeho mohla pohřešovati, někdy i vše, co v tobolce své chovala. (64–65) Ukázali se, když jim pak rodiče prostředků k další zahálce odepírali, pravými pro Němcovou pijavicemi, a nemohli-li jiného na ní vynutiti, přinášeli jí aspoň svoje chatrné prádlo, svoje rozpárané rukavice, aby jim je dala služkou spraviti. Avšak služka brzo se vzpouzela podobné robotě, a Němcová ve své neskonalé laskavosti chopila se sama jehly a záplat, konajíc práci tu místo ní.

Jsem přesvědčena, že tak vždy činila s oblažujícím vědomím, že se oni pánové za vše, co pro ně koná, neopominou co nejskvěleji odměniti svému národu úžasnými publikacemi.

Avšak přátelství moje k Němcové bylo příliš upřímné, a starost moje o její budoucnost příliš opravdová, než abych se nebyla odvážila k úsilovné radě Ulmanové, s ní rovněž tak poctivě smýšlející, upozorniti ji, že shovívavostí tak velikou mladým svým přátelům nikterakž neprospívá, její že jest věcí, aby ovládala zkušeností a rozvahou myslí těch, kteří co do věku mohli býti jejími syny, a nikoli na nich, jí, paní tak vysoce nad ně vynikající duchem a věděním, určovati cestu, kterou se za cíli svými ubírati má.

Ale nepochodívala jsem s podobnými poznámkami. Němcová mě obyčejně odbyla vtipem, že lituje, že jsem se nestala

na některém dvoře nejvyšší hofmistryní, poněvadž jevím pro obřadnictví nejnepopíratelnější vlohy. Chtěla-li mě poškádliti, vůbec mi jinak neříkala než: „Hofdámo!“.

(69) Pud sebeurčení, láska, již chovala k svému povolání, a úcta, s níž patřila na povinnosti, z talentu jejího pro ni vyplývající, osvědčily se u ní mocnějšími nade všecky ohledy jiné. Žádala si žíti jen pérem, jen pro péro svoje a zaplatila nepřemožitelnou touhu tu blahobytem a zdravím ... ba, zaplatila ji snad i životem svým.

Nebyla Němcová nikterakž tou trpnou obětí hladu a bídy, která z ní tu a tam se dělá, nýbrž s uvědoměním obětovala samu sebe přesvědčení svému nejvnitřnějšímu, nejposvátnějšímu. Raději volila smrt, než ducha svého domnělé ponížení.

(71) Nadarmo používal Wenzig, jsa tehdáž ještě ředitelem českých reálných škol, kdež její nadaní synové studovali, veškeré své výmluvnosti, aby ji přiměl státi se představenou jakési vyšší dívčí školy české, o jejížto založení již tolikrát, avšak vždy marně usilováno. Nadarmo ji ubezpečoval o součinnosti bezplatné velikého počtu výtečných sil učitelských, dokud ústav vypláceti se nebude.

Ale Němcová, jindy tak poddajná, velmi energicky návrh jeho nesčíslněkrát obnovený zavrhla, namítajíc, že by své tvořivosti přijetím úlohy té navždy podvázala křídla.

(85–86. *Světlá s Němcovou návštěvou u Dra Čejky).* „Dobře, že se s vámi před svým odjezdem ještě setkávám," pravil Boženě se svraštělým čelem. „Mohu vám aspoň konečně pověděti, co jsem vám chtěl vlastně pověděti již dávno, a co bych vám již zajisté také byl pověděl, kdybyste nebydlela jako na věži, kamž mi s mými chorými plícemi nemožno za vámi se vyšplhati."

Němcová sklopila před Čejkou plaše oči jako žačka před neúprosným učitelem. Osoboval si stále nad ní práv vychovatelských, ač mu byla duchem dávno již odrostla.

„Jak dlouho již Božena Němcová v české literatuře působí?" tázal se jí s týmž přízvukem málo lahodným. „Nemýlím-li se, zajisté celé desítiletí, ne-li více, a dosud kde nic tu nic. Kdy se konečně vzdáte té své manie popisovati, jaké mají tam mašle a tu lemy u sukně, kterak v tom kterém kraji na svatbách se napijí a při tom si zatančí a zazpívají? Nejvyšší čas, abyste se dala do pořádné práce a sběratelský svůj úkol postoupila lidem, kteří jiného a lepšího nedokáží. Vlastně by se mělo do toho naše studenstvo pustiti. Naskytuje se mu k tomu v prázdninách nejvhodnější příležitost."

A Čejka počal naznačovati studentům našim na prázdninách meškajícím asi touž úlohu, jakou si vytknul, ovšem o mnoho let později, náš spolek „Slavie".

„Jste na základě nevšedních svých schopností povinna zcela něco jiného nám vypravovati než bájky," pokračoval Čejka ve svém mravokárném kázání, kterémuž Němcová, sedíc proti němu s nepohnutostí sochy, bez vyrušení stále se sklopeným zrakem naslouchala. Dostála slovu, které byla cestou k Čejkovi sama sobě dala, tenkráte že se nedá „tím starým obručeným mládencem" nikterakž dopáliti. . . .

(89–90) „K čemu váháte stále do románu se pustiti? Kolik máte prostředků stejně mocných působiti na mysl velikého množství! Což neuznáváte za nutné konečně ztrnulým davem našeho obecenstva zatřásti, aby zúplna neztuhlo a nezkamenělo?"

„Necítím se pro román ještě dosti zralou," Němcová s uzarděním konečně namítala.

„Nedosti zralou?" durdil se Čejka nepříliš galantně. „Vždyť je vám nějaký rok přes třicet a to se necítíte dosti zralou pověděti světu, co o něm si myslíte, aby jiní myšlenkami vašimi povzbuzeni také o něm přemítati počali? Jestiť to nejsvětější povinností vaší, ba, věcí svědomí, románu se ujmouti, a to právě teď, kdy počíná Tyl ochabovati, a my mezi spisovateli téměř nikoho nemáme, kdo by nám více podati mohl než reminiscence z literatur jiných. Tyl také bloudil, rovněž jako vy; co se měl držeti novely, zamiloval se do herectví."

(92. Dr. Čejka stavěl Němcové za vzor Sandovou, jíž byl v Praze průvodcem). „Jak skromně si počínala, jak pozorně naslouchala jak byla za každé objasnění vděčná!“ pokračoval Čejka, kochaje se v zlaté oné upomínce.

„Byla skutečně tak krásná, jak ji mnozí popisují?“ tázala se Němcová.

„Tak krásná jako vy nebyla,“ s ironickou úklonou Čejka Boženě pravil. „Byla mnohem menší než vy, zavalitá, nemýlím-li se, již začínala šedivěti, a když mlčela, rozložil se jí po tváři zádumčivý klid, který sice nebyl bez zajímavosti, ale nikoho zvláště nedojímal a neuchvacoval. Avšak jakmile promluvila, vyskočila jí taková jiskra z očí, a tahy její nabyly v záři její takového výrazu, že předčila co do krásy každou smrtelnici na zemi té zrozenou a tudíž také vás. Musím se vyznati, že pokaždé jsem se zachvěl, když na mne z nenadání upřela zrak, v němž bylo najednou sto nejpalčivějších otázek, z nichž ani jediné k spokojenosti své a zajisté také nikoli k spokojenosti její zodpovídati jsem sto nebyl. Kéž byste se chtěla státi naší George Sandovou a mne překvapiti, až z Italie se vrátím, knihou, v níž bych shledal ono sto palčivých otázek, které na mne šlehaly z očí Sandové.“

Němcová slíbila, že se pokusí vyplniti přání tak toužebně pronesené, ale minulo několik let, a bylo úsilí ještě jiného přítele potřebí, než českou literaturu obohatila prací takovou.

* *

(98–99) Hanuš rovněž jako Čejka Němcovou zrazoval, aby pokračovala v sběratelské činnosti své. I on si žádal na ní plodů samostatných, jí z nitra přímo vyplývajících, avšak brzo seznal, že vedle četných hostů a dopisovatelů se zde vyskytuje ještě jedna příčina, kteráž jest oné činnosti na závadu.

Mělať Němcová zvláštní, velmi svědomitý sice a spolehlivý, avšak nikoli snadný způsob tvoření, jemuž dlužno přičítati, že přes svou dvacetiletou literární činnost poměrně k počtu prací svých jiných malou řadu samostatně uměleckých plodů nám vykouzlila.

Bylo jí totiž nutno každou takovou práci rozebírati s nejrozmanitějších stanovisk, a to pokaždé s osobou jinou, rozličného vzdělání různících se názorů. Teprve když se přesvědčila z odpovědí jejímu vypravování naslouchajících, že jim jest látka, již zpracovati hodlá, jasná, zajímavá; když tímto způsobem sama sobě látku až do hlubin objasnila a zajímavou učinila, vědouc, kam každou větou mířiti a zasahovati bude, pouštívala se do práce, čímž ovšem tak často docílila zaokrouhlenosti nejkrásnější.

Kdo ví jak dlouho by byla konala takovýmto způsobem přípravy k větší oné, na ní žádané práci, kdyby se do toho nebyl vložil se vší svou opravdovostí a energií prof. Hanuš.

Slýchaje ji tak často a tak půvabně vypravovati o dojmech jejího mládí, téměř jí donutil soustřediti je v obrazu jednom, zahrnovati v něm v koloběhu jediného roku vedle proměn počasí veškeré slavnosti výroční, obyčeje, obřady, návyky, hry a pověry k nim se vztahující a učiniti ze své osoby střed a osu celku toho.

Nepopustil, nepovolil jí, odstraniv autoritou svou, aspoň v hodinách, v kterých si Němcová umínila pracovati, veškeré zahálčivé navštěvovatele a přicházel každodenně a v každém povětří o pokrocích díla započatého se přesvědčit.

Vedle Boženy jest nám tedy za „Babičku“ se děkovati přátelské vytrvalosti jejího osvíceného přítele.

Z rukopisné pozůstalosti. Sborník B. N. 1912

Když byla Božena upozorněna, aby pomýšlela na svoje děti, a nebyla tak štědrá k jistým mladíkům, pravívala: „Vždyť to jsou také moje děti" a opakovala vzdychajíc výrok Kinklův.*

* *

Jaká ostatně s ní řeč, když právě tenkráte Heine proti filištínům tolik se nakázal? Bylo to geniální nebýti praktickým. Směšným by se byl stal básník, který by se byl staral o denní potřeby. Byl by se sám na sobě prohřešoval, věnuje těmto sprostým zájmům svou pozornost – k tomu byli zde jiní lidé, ale kdo?

* *

Měla někdy tušení, že jí připadne jmění. „Jaký jsi si to koupila nepěkný nábytek," pravila mi, když mne jako mladou paní navštívila, „počkej, koupím ti jiný, červeně aksamitový." Pohlédla jsem překvapeně na ni, ale ona se blíže ne-

* *Jde asi o závěrečný verš rýnské romance Gottfrieda Kinkela (1815—1882) „Otto der Schütz" z r. 1843: „Sein Schicksal schafft sich selbst der Mann." Citát ten vyskytuje se i jinde u Světlé.*

vyjádřila. Myslím, že některý dobrodružný její přítel ji ubezpečil, že bude slavit zlatou žeň, aby ji pohnul k štědrosti.

* *

„Jak si povedeš svou domácnost?“ tázala se mně. „Dám každý měsíc do přihrádky sem na činži, tam na oděv, tu na stravu.“ „Budu to také dělat,“ slibovala. A hle, když jsme udělali rozpočet, bylo to r. 1852, kde byl její muž – jsa ještě vrchním komisařem – posílal část svého příjmu ze Slovenska, výborně dopadl, ba vybyla ještě malá částka. „Založím si album na rytiny“ umiňovala si, a šly jsme ihned koupit dvě hezké kresby. Ale netrvalo to dlouho, kdosi vyslídil, že se jeví malý nadbytek, a bylo po albu a konečně i přihrádky přišly na řadu. „To má člověk z toho, když je stále pod poručenstvím muže; zvykne té porobě a neumí se do samostatnosti vpravit.“

* *

Mnozí pravili: „Co to za rámus o kráse Němcové, její podobizna se mi dost málo nelíbí, snad není věrná?“ Jest to ku podivu, že podobizna ta věrná je jí tak málo podobná, snadno by byla podle ní k poznání a přec v ní není ani stín. Nevím, v čem spočívalo hlavní kouzlo, zdali ve skvělých barvách neb ve výrazu tváře, nevím, ale jisto jest, že byla okouzlující, úchvatná.

* *

Jak často jsem si na Boženu vzpomněla, když právě opak jsem vyslovovala: „Ale Eliško, zas tak pilna, zas tolik pracovalas," když s mravenčí horlivostí se učila jazykům, překládala s dokonalostí nevyrovnatelnou arcidílo za arcidílem. Jest pro mne nad míru zajímavo pozorovati postup povahy ženské za čtyřicet let učiněný ve veřejném životě. U Němcové ještě vše hravé, nahodilé, neuvědomělé, u Krásnohorské již úloha vážná, předůležitá, již žádného shovění nevzbuzující, nepotřebující, a vedle ní ta řada učitelek s pracemi důkladnými a ty povahy, které svým povinnostem činí tak skvěle zadost.

* *

Měla Němcová velikou sdílnost a co se týče jejích prací, tu měla téměř za povinnost obeznámiti každého, kdož o to se zajímal, s tím, co mezi lidem nasbírala; přiřkla každému právo o tom souditi a rozhodovati, v jaké formě a v jakém výběru to má obecenstvu podat.

A z toho mnohý soudil, že vyhledává rady, že si není jista ve svém počínání, že jí schází k povolání dostatečného vzdělání. Pravda, že měla práce její celá řada literátů v rukou, ale utrpěly tím? Invence, fraseologie byla přec jen vždy její.

* *

Pravila, že jí bývá těžko rozhodnouti, co je prostonárodní a co triviální a k zachování tedy nevhodné. Každého vyslechla a zůstala přece svou. Nepochybila rozhodně podrobujíc svou práci úsudku přátel, jakž v Babičce téměř každý odstavec dokazuje.

* *

Někteří si u nás počínají, jako by byli první buditelé vyskočili jako Minerva z hlavy Zeusovy, jakoby nebyli s ostatním světem bývali v žádném spojení, zcela samostatně působíce. A přece se opírá literatura o literaturu, a naši buditelé nenalézajíce na vyprahlém poli našeho písemnictví, čeho bylo národu pro jeho pokrok potřebí, ohlíželi se zcela přirozeně po sadech jiných. Čerpali pro svého ducha potravu z literatur jim nejbližších neb nejvíce se jim zamlouvajících a vtisknuvše tomu, co nasbírali, ráz své individuálnosti, podali to lidu svému dychtivě na potravu čekajícímu. Tak i Němcová. Knihovna vévodkyně Zahaňské jí byla přístupna, a jelikož jí byla němčina za příčinou otce Němce tak běžná jako mateřština, jala se svým jarým a učelivým duchem puzena čísti, vášnivě čísti. Že dáma, jež bývala vřaděna mezi nejkrásnější a zároveň nejgalantnější svého věku, neměla ve své knihovně převahou spisy věro- a mravoučné, snad na bíledni. Za to tam byli hojně a úplně zastoupeni,

jak z vypravování Němcové vysvítalo, romantikové němečtí, kteří nejsou právě nejpřiměřenější vychovávací četbou pro mladé dívky.

* *

Utrpěla tím Babička a její spisy vůbec, že je předkládala nejpovolanějším k tomu přátelům svým, kteří provedli na nich censuru plnou piety? Či bylo by jim prospěšno bývalo, kdyby hrubé střelivo kritiky se bylo po uveřejnění do nich pustilo? Vždyť nebylo přece možno, aby dívka z vesnické školy, autodidaktka v každém ohledu, byla dosáhla té výše slovesné dokonalosti, kdyby jí v tom nebyli nápomocni bývali přátelé literatury, stavše se plni útlocitu a oddanosti, plni radosti nad jejím krásným talentem jejími učiteli a případně korektory. Bylo to „point d'honneur", abychom měli také Sandovou, jejíž jméno hlaholilo všude a o jejímžto vlivu nelze si teď již udělati pojmu.

* *

Konversační řeč tenkráte ještě nebyla vyvinuta a Němcová se velmi ráda cvičila s jinými v obratech vznešenějších, elegantnějších.

* *

Telegram poslaný K. Svršlou výboru pro odhalení pomníku Boženy Němcové v České Skalici:

Vřelý Vám budiž dík, vysocectění pánové, že Vaší šlechetnou snahou bude pro vždy označeno místo památné, kde vzácný duch české ženy ponejprv vzpjal křídla k blahému vzletu, kde se naučila naše oslavenkyně vládnouti s uměním tak úchvatným jazykem mateřským, jak slovem tak písmem, kde jí byl zapuštěn do duše kořen oné úžasné síly mravní, kteráž, když osud jí ověnčil čelo trním, proměňovala každou krůpěj krve z něho se jí řinoucí v růže, jejichžto libodech probouzeti bude, co kdy vznešeného v srdci jejím žilo, i v srdcích ostatních, dokud v krajích našich slovanský hlahol nedozní, čemuž bohdá nikdy nedopustí právě ta hradba věčné kvetoucích děl její požehnanou rukou vytvořených k potěše a cti všech přítomných i budoucích.

V Praze, v srpnu r. 1888. K. Světlá.

SOFIE PODLIPSKÁ

Z ŽIVOTOPISU BOŽENY NĚMCOVÉ

Nákladem J. L. Kobra r. 1891

Její krása se rozvila. Černý lesklý vlas s modravým odstínem, čelo vysoké a široké, obočí temně černé, srůstající černavým odstínem nad očima kouzelnýma. Byly to oči krásně zelené, jako pohorské jezero s výrazem bolestně démonickým, nos rovný a zcela přiměřený, ústka tak malá, jak oči byly velké, tak usmívavá, vlídná, líbezná, jak byly oči zádumčivé. Do brady byl důlek vtisknut a pleť aksamitová, zralé broskvi sestersky podobná, tvořila okrouhlé slovanské líce. Němcová byla postavy spíše velké, plné a štíhlé. Krk její a ruce byly labutí. Byla to krása uchvacující, jakou mezi vyhlášenou krásou českých žen přece ještě zřídka potkáváme.

* *

Třicetiletá tehdáž nevypadala jinak než devatenáctiletá svěží dívka. Tak skvělá byla její pleť, tak zářící oko, tak štíhlá a pružná postava. Jejím oděvem byl bílý klobouk, šaty písko-

vé barvy kolem těla těsně přiléhající s řasnatou sukní a přes to černý aksamitový kabátek, pouze po boky sáhající. Bylo to nejvýše vkusné a elegantní. Její nádherné černé vlasy byly podél skrání hladce sčesány a v týle stočeny jednoduše v řecký uzel. Tak vypadala ta podobizna její, kterou mé srdce si zachovalo. V té podobě žije v mé paměti posud neseslabena plynoucím časem.

* *

Čím hovornější, živější, bujarejší Němcová bývala v přátelské společnosti, tím vášnivěji smutná bývala, zastihovala-li jsem ji někdy doma o samotě.

Pak srdce překypělo a vylévalo bez zastávky hoře svoje. Němcová nemilovala tajnůstkářství nebo přetvářky. Podávala se v celé nelíčené pravdivosti, nepochlebovala sama sobě a stesky její dílem osobní, dílem všeobecné neměly nic přepjatého. Při tom nebylo v jejím srdci krůpěje trpkosti. Neobviňovala nikoho na světě z toho, čím tehdáž už trpěla.

Ani osudu svému Němcová nelála. „Jak to přišlo, tak to přišlo," říkávala.

Útěchu nejčistší nalézávala ve výtvarném umění. Sochy starých mistrů byly její radostí. Literatura i hudba rozrývaly jí srdce. V divadle plakávala. Byla ctitelkou Kolárové. Její dojemný hlas rozplakal ji snadno, třebas hrála v kusu jinak

méně významném. Avšak v pohledu na antiku nalézala poklidu a litovala vždy, že Praha v tom oboru tak málo poskytuje, že se musí milovník umění uspokojiti rytinami. Také bývala jí naše severní zima vždy macechou, a byla by se snad déle udržela, kdyby byla mohla tráviti zimy na jihu. Neb nápadno bývalo, kterak jarní příroda vždy ji probouzela k nové bujarosti.

Bylať to povaha mírná, měkká, slovanská. Při ní nebylo nic rigorosního, nic násilného, ani přepjatého, nedovedla býti strojená, neměla ve svém počínání ani trochu affektace.

Bylo jí vždy těžko, ba nemožno odstrkovati toho, kdo se jí vlídně blížil, třeba pozorovala dobře, že skrýval zlé úmysly. Raději zavřela oči před ním, než by se byla odhodlala strhnouti lháři škrabošku. Trpívala takto kolem sebe někdy lidi, kteří toho nezasluhovali, aniž ji vyrušil nezpůsob nebo zlomyslnost z olympického klidu. Celou zbraní její bylo, že se hodně vysmála těm, kteří se jí protivili, a v tom srdečném smíchu zapomněla, že těch lidí nemůže vystáti, ale odpustila jim všecko. Ostatně byl jí každý člověk studií, a kdo jí nevynutil podiv nebo lásku, toho si ráda prohlížela jako kuriosum.

Seznamovala se snadno a vzbouzela sympatii, kdekoli se ukázala. Rovněž tak získala si též důvěru u lidí a bývalo milo

svěřiti se se vším jejímu srdci vždy soucitně otevřenému. Němcová vkročivši do stavení pohostinsku nezůstala tam nikdy pouhým hostem. Buď přišla jednou a nikdy více, anebo se stala členem rodinným, přicházela, kdy jí bylo třeba, kdy ji tam srdce táhlo, někdy každý boží den.

A tu sdílela s rodinou strasti a slasti, pohovořila se starým dědečkem tak dobře, jako s desítiletým hošíkem, jehož mínění a námitky s naivním interessem vyslýchala, a nikdy nebylo v jejím chování nic pedantického, pranic, co by pamatovalo, že lépe věcem rozumí než ten, který jí o nich vykládá. Nebylo v tomto chování také nic úmyslného, vyplývalo čistě a nezkaleně z českého upřímného mravu od babičky přijatého. Tak nebyla tato milá bytost nikdy škrobená, nic nebylo v té mysli přešroubovaného, čemuž stěží uchází žena vzdělanější nad své okolí. Němcová vešla se všude, proputovala šetrně úzké stezičky domácí zahrádky a nezabloudila ani v labyrinthu pyšného parku.

Byl-li nemocný v domě, pomáhala jej ošetřovati a to velmi šťastně. Znalať se virtuosně v domácích prostředcích. Nezáleželo jí na nějaké probdělé noci. Uzdravoval-li se, byla mu veselou a zábavnou společnicí. Těšilo-li jej to, předčítala mu. Zemřel-li někdo, vyseděla dni a noci s truchlícími, a látka k vypravování vhodnému, okolnostem přiměřené-

mu nedocházela jí nikdy. Narodilo-li se děťátko, měla nesmírnou radost a pomáhala v celém domě. Byla-li svatba, zdála se ona býti šťastnou nevěstou, tak těšila se tomu štěstí. Pomáhala zařizovati mladou domácnost.

V malých i velkých nesnázích věděla hned radu a osvědčovala znamenitou duchapřítomnost. Její způsob byl volný; nepřenáhlila se v ničem, mluvila pomalu a srozumitelně, prostě a nehledaně. Mělať u velké míře nejkrásnější tu vlastnost, že uměla plakati se smutnými a smáti se s veselými. Byla ráda dětinná a říkávala s neodolatelným smíchem: „Eh, já jsem paní jako nepaní,“ a zpívala, hrála, skákala s mládeží, jako by nebyla nesnází nikdy poznala.

PODLIPSKÁ NĚMCOVÉ

1. září 1852

„Ona s jejíma velkýma očima na všecko se podívá nic jí neujde, a jak pěkně to zná potom vypravovat!“ (To jsou slova matčina.)

Počátkem května 1853

Moje duše vroucně milovaná! Mně je tak, jako bych tě byla viděla, ale mezi cizími svědky, tys tvým duchem všecky okouzlovala, i mne! Však, po čem jsem toužila, abych tě byla do náručí pojmula, svá ústa na tvá vtiskla a abych byla slyšela tvou řeč z hloubi tvé citelné duše, toho mi popřáno nebylo! Ty milá moje! Tys má nejvřelejší jediná láska. A mně je bez tebe smutno a ouzko! Já tě má přítelkyně objímám vřele, ba nemohu se od tebe odtrhnouti! Ty víš dobře, že já vždy nezměněná zůstanu Tvou, že Ty mi vždy zůstaneš ideálem uskutečněným.

J. V. FRIČ

PAMĚTI I. 257–8

Odebrali jsme se* přes Nové Město do Skalice, kdež učinili jsme právě tam dlící paní Němcové svou návštěvu, a jaké

* *Frič a jeho přítel Dr. Josef Podlipský r. 1844.*

bylo naše překvapení, že nalezli jsme tam plzeňského profesora Smetanu, který byl z Náchoda učinil si malý výlet, by složil vzácné, již tehdy proslulé a věru znamenité mladé paní poslušnou svou poklonu. Po výtečné svačině, při které rozhovořili se všichni o všech novinkách i osobnostech zasahujících do vlasteneckých záležitostí, při čemž Smetana ukázal se mi býti nadšencem rovněž opravdovým jak svobodomyslným, zprovodila nás ušlechtilá hostitelka pěkným údolím na silnici k Náchodu, stále nám předbíhajíc, potoky přeskakujíc a trhajíc sobě sem tam kvítka, jež v plnou kytici sebraná zastrčila si za klobouk svůj slaměný. Vše to beze vší koketerie – cítila se tu právě doma, smála se hlasitě, když stanuli jsme v rozpacích před některou na zdař bůh přes potok položenou kládou, již před námi jako kamzík přeběhla – a mezi tím, co ubírali jsme se přes tuto jen krok za krokem, tož zvláště tělnatý Smetana velice opatrně, když Podlipský zpytoval hloubku vody svou španělkou – byla již na protější stráni, kdež urvavši některou vzácnou bylinu, ptala se profesora na latinské její jméno a sama hned přidala, jak lid ji jmenuje a jaké jí vlastnosti přikládá. Šeřilo se již silně, když po časté zastávce a opětné upomínce, podavši nám všem kordiálně ruku, odhodlala se samotna k návratu; vždyť prý za chvilku vyjde měsíček –

netřeba nám tedy míti o ni nejmenších starostí, ostatně jest prý v celé krajině tak povědoma, že by uzamčenýma třeba očima bezpečně domů dospěla.

Rozumí se, že jsme celý ostatek cesty nerozmlouvali spolu o jiném než o neobyčejně milém zjevu rovněž prostomyslné jak duchaplné té paní, která tehdy ovšem netušila, jakým zkouškám ji další osud podrobí.

JAN NERUDA

FEUILLETON

*Národní listy 16. ledna 1887**

* *U Holinů, rodičů Nerudovy nevěsty, stýkala se Němcová ráda s mladým literárním světem Hálka a Nerudy . . . Neruda znal Němcovou dotud jen z ulice; vídával ji dříve jako student, když vodívala Jarouše do Budče, a líbil se mu její krásný zjev. Ještě po létech vzpomínal rád, jak se s ní u Holinů pak seznámil. Oslňovala společnost svým duchaplným hovorem a znamenitými improvisacemi, byla svěží, plna důvěry ve svou*

tvůrčí sílu, bavila se s ním o mladoněmecké škole a o Heinovi, jenž tehdy umíral v Paříži (1855-6). Anna Holinová po mnohých letech, kdy jako křehká stařenka žila osaměle v tom starém bytě, plném památek a vzpomínek, vyprávěla s pohnutím o Němcové, jak u nich uchvacovala mládež jako tajemným kouzlem. Litovala jen, že si tehdy nezaznamenávala její skvělé hovory, dodávajíc; „Jen je tisknout, jen je vytisknout."

(Tille, Němcová, Zlatoroh, 239.)

(V prvé části píše autor o zimě a o ubývání dobročinnosti v pražské společnosti.) Je zima – zima! Člověka omrazí někdy, aniž by příroda tím vinna byla. Takž mne omrazilo otištěné včera provolání neznámé mně zasílatelky, aby uctěna byla památka Boženy Němcové, v nouzi a nedostatku sešlé. Ne snad obsahem svým, jenž svědčil zajisté o vděčné pietě, ale vzpomínkami, jež budily se znovu. Snad jsem již vyprávěl písemně – snad jen tak někde ústně – nepamatuju se na to – jak jsme kdysi byli s Hálkem návštěvou u Němcové. Šli jsme, abychom ji požádali o příspěvek do prvního ročníku „Máje." Chtěli jsme si vyžádati od ní „nejlíp takhle nějakou pěkně vypravovanou pohádku slovenskou," neboť jsme se ve své literární naivnosti domnívali, že se podobné věci jen tak sypou. A vědouce z doslechu, že se jí nedaří valně, byli jsme odhodláni, jí jediné ze všech přispívatelů nabídnouti honorář – my, kteří jsme neměli sami v kapse

halíře. Byli jsme uvedeni do pokoje, abychom tu posečkali, až Němcová si v kuchyni upraví trochu toiletu svoji. A seděli jsme tu jako zařezáni. Zraky naše bloudily po chudičkém oloupaném nářadí, a stále se vracely na vybledlý namodralý ubrus, před námi po stole rozestřený; podnes vidím v něm ty propálené či prodřené otvory, zacelené velkými bílými stehy. Ne snad, že bychom byli neviděli, sami třeba i na sobě nepoznali chudoby ještě větší, ale že jsme ji spatřovali zde, u osobnosti proslulé, jaksi co výsledek života plného práce – to dojímalo mladou duši!

Němcová přišla. V kartounové suknici, v hedvábném sice, ale již prastarém límci černém. Usedla na pohovku, rozumí se, že rovněž sešlou a hrbolatou, a s přívětivým úsměvem počala s námi hovor. Byla tak suchá, a hluboké její oko plálo tak zimničně!

My vyhrkli se žádostí svojí a dosti neobratně pronesli jsme tedy také slovo „honorář."

„Bohužel, že bych bez honoráře nemohla ani psát, potřebuju všeho času na ruční práce," podotkla smutně, ale klidně. Byli jsme rádi, když jsme byli zase přede dveřmi. Šli jsme po schodech mlčky; pojednou jsme se zastavili a zahleděli na sebe. Byli jsme mladí – a také odhodláni „věnovat se literatuře." Mrazilo nás – –

Památce Boženy Němcové v nedostatku sešlé! Kdyby dnes nám žila zase Němcová, byl by nedostatek najisto věcí nemožnou pro ni? Bojím se, že nikdo neřekne vesele: „Věc dnes nemožná!“ Ta stovka jednou za půl roku v novinách oznamovaná, že byla dána jakémus anonymnímu nemocnému spisovateli, ta může být darem vítaným, velice vhodným, ale dotyčného spisovatele asi nevytrhne.

Chraňme si však tedy jediné dva ty dobročinné spolky, které na podporu literatury máme! Hleďme si jejich vzrůstu, rozmnožujme jejich jmění! My víme všichni, čím že literatura českému národu, českému jazyku už byla: jediným útočištěm, jedinou studnou, z níž váženo naše znovuzrození. A při nynějších snahách vlastních našich lidí, při nynějším proudu politickém je tak snadno možno, že bude literatura češtině zase útočištěm jediným! –

Je zima – zima!

JOŽA TOUCOVÁ-METTLEROVÁ

ZE VZPOMÍNEK PANÍ CARDOVÉ ROZ. LAMBLOVÉ

Sborník 1912. Úryvky.

„V tomto bytě jsme bydleli s rodiči a sem přicházívala k nám denně Božena Němcová“, řekla ke mně měkkým výrazným hlasem paní Cardová a dobré její oči, zvlhlé vzpomínkou, zatěkaly po úzké předsíni, vedoucí k obývacímu pokoji. Vstoupily jsme skleněnými dveřmi – a v tom prostorném pokoji stísněném těžkými bohatými záclonami zjevila se mi žena. Vysoká, ztepilá, krásný černý vlas hladce zčesaný přes úbělové čelo, veliké oko kamsi zasmušile upřené, rty stažené k trpkému úsměvu.

Tak jsem Tě viděla – a nad Tvou krásnou hlavou vznášel se podivný kruh: věnec z trní a vavřínu. Tvá něžná ruka vložila podobný kdysi na rakev přítele, protože jsi jej sama cítila stále a stále nad svým životem. Vavříny teprv dnes přinášíme tvé památce nadšeně a bez výhrady, trní, to byl tvůj úděl tehdá. Bodalo a rozdíralo bílé tvé čelo, zraňovalo sni-

vou, jemnou tvou duši. Tragika života srážela balvany k útlým ženským tvým nohám a tys přes ně klopýtala, nechápaná a souzená všední morálkou. K světlu a volnosti vzpínaly se Tvé bílé ruce a osud je svazoval šedou oprátkou denních starostí a svízelů; rety tvé rudé, dychtící po kráse, radostech a štěstí života, napájel žlučí a kletbou odříkání. A přece tvé srdce tak plně mateřské, tak plně lidské, srdce vždy otevřené k pochopení a lásce k trpícím, hoří k nám přes půl století a plody ducha tvého okoušíme jako ovoce svěží, věčně občerstvující.

Tak jsem tě viděla, ty krásná a nešťastná. Krásná svou duší bohatou i svůdnou svou bytostí a nešťastná svým srdcem těkavým, žíznivým a věčně hledajícím.

* *

Nesmělý paprsek zimního slunce zvolna sklouzá po hladkém okenním skle, zahoří na měkkém koberci, lichotivě dotýká se starého křesla a tiše, tichounce hasne . . . Jako vzpomínky přilétlé z minulosti na duši zaklepají laškovně, důvěrně — nitro ti zvíří a tichounce hasnou. — Sedí proti mně staruška v měkké lenošce, dobré modré oči zabloudí chvílemi kamsi do daleka do dívčích snů a vlídným, posud zvučným a melodickým hlasem vypráví: „Roku 1854 asi v polovici října seznámil mne bratr Dr. Vilém Dušan Lambl s paní Bože-

nou Němcovou. Přišly jsme s matkou z malé vesničky do Prahy. Bratr Vilém se k nám hned přestěhoval. Záhy uvedl nás do několika vážených rodin, s nimiž se sám stýkal. Tak poznala jsem Rottovy (pozdější Karolinu Světlou a Sofii Podlipskou), Baťkovy, jichž dcera Henrieta byla nevěstou mého bratra Baptista, a jiné. Nejvíce v té době stýkala jsem se s Boženou Němcovou. Vycházely jsme společně se svými známými do okolí pražského a Božena nikdy nechyběla. Bývaly to radostné veselé chvilky, jež jsme zažily v její společnosti. Ráda vzpomínám na časté ty neděle a svátky ztrávené v boží přírodě s milou, veselou paní. Nikdo neuměl s prostým lidem tak hovořit jako ona, proto jsme ji posílali, aby za nás vyjednala, čeho jsme potřebovali. Jak často v smíchu zaběhla do prostých chaloupek, aby nám zamluvila mléko neb kávu k svačině. Jaká byla živá, jaká temperamentní!"
Staruška se usmála, jak jiskřivá vzpomínka zavanula duší. „Božena Němcová byla vnadná, ba krásná žena" – vyprávěla po chvíli, „duchaplná, živá, zjev její okouzlil každého; hlas svou něhou a líbezností vnikl do duše. Oči měla snivé, smavé, vroubené hustými řasami, vlas byl havraní a líce pobledlé, pěkných tvarů a ušlechtilých rysů. Postava souměrná, ba lepá, pohyby volné, vše působilo u ní kouzelně. Tož se nedivte, že měla mnoho ctitelů, a že současně byla

zatracována od mnohých žen, které jí dílem záviděly, dílem odsuzovaly její volné chování, její oslavování v kruhu literátů. Stkvěla se již tehdá jako hvězda na poli literárním.

Měla také upřímné přátele; ti jí pomáhali k skutečné výši spisovatelské, ale jádro bylo v ní, to jí nemohl nikdo dát, ani vzít. Jen jí pomáhali myšlenky rovnat do přiměřené formy. Jeden z těch upřímných přátel byl můj bratr dr. Dušan Lambl. Ten jí nepochleboval, ba často ji kárával; varoval ji též, by své práce nedávala za tak malý honorář, že může dostat za arch 20 i 30 zl., tož aby se nespokojovala s 8 zl., kterými ji nakladatelé odbývali. Napomínal ji, aby vyčkala objednání a nevybírala již předem honorář, jak se často stávalo. Marné byly jeho pokyny; ona začala něco psát, zmáhající se chorobou však ochabovala a započatou práci nedokončila. Když bylo na ni doleháno, psala zas, ale ne s chutí.

Říkávala: „Mne to už všecko mrzí." – „Kdybyste vyčkala, přijdou nakladatelé sami, nic podobného nemají, vy se můžete vyšinouti na výši neočekávanou". Tak bratr mluvil a radíval. „Ale co platno, když potřebuji", namítala Němcová s úsměvem.

Paní Němcová byla velice ochotná a nebojácná. Kam se nikdo neodvážil, tam šla odhodlaně. Žila volně, bez odpovědnosti a výtky snesla s úsměvem . . .

Starosti, nouze, nesnáze ji ubíjely, stupňovaly její chorobu, která tak záhy podťala její život. Co v ní bylo lásky a něžnosti, co krásy, co zajímavých myšlenek nám vykouzlila – ne, nemožno na ni zapomenout!" skončila milá staruška a povstala, jakoby překonat chtěla v sobě rozechvění.

Odcházela jsem. Odcházela jsem do chumelenice zimního večera. Elektrická světla třásla se v mlze a v jejich záři kmitaly se sněhové vločky jak roje mušek. Těžko mi bylo v duši. Obraz Němcové, obraz veliké naší ženy z doby, v níž i mužové byli malí, stál přede mnou. Byl jasný a krásný. Nic jej nemůže zatemniti, nic ji nemůže zmenšiti. Ani její chyby, ani její hoře. A národ zůstává jejím dlužníkem a je již pozdě, aby splatil svůj dluh.

POHŘEB BOŽENY NĚMCOVÉ

Moravské noviny 28. ledna 1862

Pohřeb Boženy Němcové v Praze byl 24. ledna velkolepý a spisovatelky té zcela důstojný. Oba prostranné dvory u „tří lip" a celé Příkopy byly lidem přeplněny. Po vykonaných

obřadech církevních v domě, v nichž se zpěvácký spolek „Hlahol" přednášením smutečních písní zúčastnil, hnul se průvod, vedený kanovníkem Štulcem, s četnou asistencí. Úmrlčí vůz byl ozdoben věnci vavřínovými se slovanskými trikolorami uměle vyšívanými, kteréž byly k tomu účelu darovaly „dcery československé spisovatelce Babičky," paní kněžna Thurn-Taxisová, hraběnka Kounicová, akademický spolek a j. Kolem vozu kráčely po obou stranách české dívky smutečně oděny s rozžatými svícemi, podle nich pak mladší spisovatelé čeští a zástupcové ostatních v Praze meškajících Slovanů. Za rakví kráčeli údové rodiny, za těmi české paní, zejména paní Riegrová, Karolina Světlá, kněžna Thurn-Taxisová a množství jiných skoro vesměs v smutečním oděvu. V ostatním průvodu byli pp. Palacký, Rieger, Brauner, Purkyně, kníže Thurn-Taxis, více poslanců zemských a říšských, p. purkmistr Pštros, jeho náměstek dr. Bělský, spisovatelé, doktoři, profesoři, studující atd. a lidu množství nepřehledné. U Botičského potoka očekávali průvod důstojní kanovníci vyšehradští, na Vyšehradě pak byla rakev z vozu vyzdvižena, do kostela vnesena, po krátkých modlitbách opět ku hrobu provázena a při dojímavém zpěvu „Otčenáše" do hrobu vpuštěna. Odpočívať

pak zesnulá nedaleko Hanky. Věčný budiž pokoj popeli jejímu, věčná sláva její památce!

VÍTĚZSLAV HÁLEK

Z NEKROLOGU

Nár. listy 24. ledna 1862

– Němcová upadla v skutečnou bídu. Bylo by trudné líčení, kdybysme měli vypsati všechny ty trudné chvíle. Avšak jisto jest, že ji bída materielní netížila tak, jako *dobročinnost* našich vlastenců.

A o tom promluvíme několik slov.

Mám v rukou list Boženy Němcové. Když byla v tísni nejtěžší, sebralo se něco příspěvků, aby se jí v nejtěžších starostech ulehčilo. To by nebylo samo o sobě nic zlého. Avšak páni vlastenci šli ve svém „vlastenectví“ dál. Na tom jim nebylo dost, že vypili o džbánek piva méně ve prospěch

trpící spisovatelky. Oni žádali také, aby jim skládala účty, kterak s těmi penězi naložila, zač je vydala. Příspěvky byly tak skromné, že ani za řeč nestojí. Žebrák může nakládat s darovaným grošem dle své vůle. Němcová se jim stala pojednou neplnoletou!

Největší nebezpečenství výtečného ducha jest, aby staráním se o chléb svou sílu nepromrhal! Tvůrčí duch není na to zde, aby sobě chleba vydělával, nýbrž aby lidstvu duševní chléb rozdával. Za chléb pracují tisíce, tvůrčí duch však pracuje za sta tisíců. A tito páni „vlastenci" ve své nestoudnosti neměli tolik studu, aby nepověděli pravici, co dala levice. Snad to tak musí být, že tvůrčí duch největšího žalu se dožije na svých současných; třikráte však horší, když si tato duševní luza chce zavázat podobného ducha vděčností. Němcová, která měla před tím přátel dost, zůstala v nouzi osamotnělá. „Vlastenci" nechtěli nouzi ukázati vlídnou tvář, snad v oprávněné bázni, aby nezaklepala zejtra zase. Před tím byl její dům střediskem – nyní nemilým známým, jemuž se zdaleka vyhýbáme, aby se nám nestal obtížným.

Fuj, na tyto „vlastence"!

Bylo by ještě záhodno, abychom právě při Němcové promluvili něco o našich nakladatelích. Neboť je-li kde jakési reorganisace zapotřebí, jest to především zde. Což ví čtenář!

Čtenář se kochá v rozkoši knihy; při tom ovšem mu nepřipadne, že ten, který mu tu rozkoš připravil, že *spisovatel* za tu právě knihu od nakladatele ani tolik nedostal, zač by se mu zaplatilo jen opisování, pravím to výslovně, jen *opisování* této knihy. Ptáci nebeští ovšem nepředou, ale ptáci nebeští mohou živi býti na poli, na nich se nežádá, aby aspoň slušně se objevili ve společnosti lidské. A že nakladatelé v nouzi spisovateli nepřispějí, jest důkazem právě při Němcové; nakladatel ji tak neznal jako jiní. Praví se o fabrikantech, že tyjí z mozolů dělnických. Ale o našich nakladatelích se může říci, že bohatnou z krve předních duchů našich. Sami si dělají veliké kapitály, kupují a staví domy jen z krvavých plodů spisovatelských, a ubohý spisovatel nedostane za svoje dílo ani tolik, aby si mohl suchou kůrku denně ve vodě namočit po ten čas, po který dílo psal. Jinak může roznášet vodu po Ovocném trhu. A nakladatelé naši jsou ty pijavice, jež krev z jeho tváří vyssály, a nezná-li jeho duch ty nadpřirozené kumšty, aby obýval tělo bez tuku a krve, pak může udělat před časem testament, aby ho pochovali na Vyšehradě.

O náhrobek se mu postarají noviny a „vděčný národ". – Ba vděčný!

Myslíme, že někdo povolanější o tomto našem vředu lépe po-

jedná. Nemyslíme však, že by se nad hrobem nebožtíkovým měly všecky nedostatky zapomníti. To jest planá fráze. Tím se nedostatků svých pozbavíme, když promluvíme o nich otevřeně, bez farizejství.

K POSTAVENÍ NÁHROBKU B. NĚMCOVÉ KLUBEM AMERICKÝCH DAM

Květy 1868, str. 166

Na Boženu Němcovou nemožná rozpomenouti se bez jakéhosi příměsku studu, jenž týká se nás co národa. Nechali jsme upadnout v bídu duši tak spanile nadanou, jakou byla Božena Němcová, a z této bídy jsme ji nevyrvali, až konečně byly její síly důkladně podťaty, ano zničeny. Spisovatelka Babičky sešla co mučednice poměrů našich literárních; básnířce jedné z nejkrásnějších povídek českých, jež byla národu dala v majetek všechen neobyčejný šperk bohaté duše své, této básnířce v poslední léta my neposkytli ničehož, čím by zlomená peruť ducha jejího jen poněkud mohla okřáti. Neomlouvejme se bídou poměrů tehdejších, ta největší bída tehdejších poměrů byla při nás, kteří jsme

nejlepší duchy své nechali hynouti, ta největší bída tehdejších poměrů ukázala se právě při nás v té míře, že jsme nedovedli býti velkoduchými ve svém vlastním domově, ano víc, že jsme rozlušťovali smutné zjevy života literátrního tím, že jsme se jim vyhnuli a je velkopansky ignorovali. Dámy chtějí postavit Boženě Němcové pomník. Milé dámy, to je krásná věc: ale nemysleme, že jsme tím již splatili veškerý svůj dluh spanilé duši té. Dříve ještě než ten pomník postavíme a jej posvětíme, položme si ruku na srdce a při té jemné vzpomínce na vznešenou tu ženu, učiňme si slib, že na sebe vezmeme velkost její mysli, že ušlechtilost a spanilost její duše nám se stane vzorem a že vůbec stanem se již hodnějšími těch obětí, jež za nás podstoupili duchové naši, by i nadále nehynuly naše nejkrásnější květy pro nevšímavost, pro tupost naši. Na ten pomník bude Božena Němcová nejvíce hrdá.

VIKTOR DYK

PAMÁTCE BOŽENY NĚMCOVÉ

Nár. listy 1. února 1920

Šla štědrá dárkyně, šla každé slovo květ,
šla s okem zářícím a nečekajíc díků.
To srdce horoucí šlo obdarovat svět,
a příliš milovat je úděl mučenníků.

A došla kterýs chladný, zimní den,
chodkyně křehnoucí, chodkyně unavená,
bez růží, bez slunce, dvé prázdných dlaní jen
a oči vyhaslé a v srdci vyloupená.

Toť prostá legenda. Toť příběh očí dvou
a srdce jednoho, jež mřelo bez útěchy.
A v ženě ubité ubila lásku svou
ta země podivná, jež jmenuje se Čechy.

ARNE NOVÁK

BOŽENA NĚMCOVÁ VE FLORENCII

Lidové noviny 17. května 1924

Přešlo a přejelo nás za letošního jara zase mnoho Čechů po rozkošném Viale dei colli ve Florencii, kde se rozvírá nejúplnější pohled na město a na hory vysoko nad ním, a nejeden z nás vracel se na tyto požehnané pahorky pod Arnem, aby odtud poslal vděčný jednotící pohled nejen chrámům a palácům, ale i olivám a cypřišům v zahradách a v hájcích, zelené vodě proudné řeky i tesknému sněhu na Apeninách, písni zvonů, ale i tikotu ptáka skrývajícího se v koruně magnoliového stromu v tiché kvadratuře klášterní. Každého dne houstly více zelené koruny jilmů a platanů nad námi. Letohrádky si hrály s námi na schovávanou pod pestrými přehozy glycin a plazivých růží. Leckterá zahrada podala nám již kytici šeříků a jiná dokonce první své pivoňky – a my toužili položit tyto květiny s i kusem atmosféry jižního jara do ruky přátelům, jimž se u nás doma těžce žije,

nebo na ložní pokrývku nemocných, jejichž duše a plíce touží po úsměvu tepla, na studený okraj hrobu mrtvých vyznavačů melodické krásy u nás tam na severu. Ještě dnes, vzpomínajíce vlažných a kvetoucích večerů ve Florencii, cítíme se trochu dlužnými vinníky vůči těm, kdo nesměli vstoupit do Italie, ač si jí více nežli my zasloužili svou touhou, plnou tušivé chápavosti; snad každý i z vás zná tento pocit zahanbení ve chvíli bezoblačného štěstí.

Ale nikoho z drahých a velkých mrtvých našeho rodu neošidil do té míry krutě zlovolný osud, že mu odepřel vstup do Italie, jako Boženu Němcovou. Látajíc chudé šatky pobledlým svým dětem, bzučela si tiše melodii Mignoniny písně. Křehnouc v nevytopené sychravé světnici proletářského pražského bytu, toužila po vlahém jihu, kde se žije lehce a volně. Za mrazivé noci, vdychujíc čmoud blikající lampy, psala své půvabné věty o Florencii, otčině jejího imaginačního miláčka, komtesy Hortensie. Tato slunná stránka Babičky, zrozená z touhy a z tušení, ale tak synteticky pravdivá, jako dovedou býti jenom odstavce intensivně prožité, byla pro tisíce českých čtenářů prvním zasvěcením do kouzla Florencie a vznícením první jiskry zájmu o ni. Ale básnická odmykatelka florentských bran pro nás nesměla nikdy vstoupiti do jejích zdí a mezi její zahrady. Jako studený van

z vlasti bolí nás tato myšlenka, v níž je marná lítost, těžká výčitka, znepokojující zahanbení.

Až přijdete do Florencie, poradí vám snad vaše cestovní knížka, abyste poblíže Casa Guidi hledali stopy anglické básnířky E. Barrettové-Browningové; najdete je tam. Ale nechť neopomene vaše české srdce, jihnouc někde pod San Miniatem blahem a vděčností, poslati duchovní pozdrav básnířce české, té, která kamsi na tato krásná místa umístila svou milovanou komtesu Hortensii i s jejím povzdechem: „Oh bella patria! Oh cara amica!“

VÁCLAV TILLE

VÝVOJ POVAHY B. NĚMCOVÉ

DO SEPSÁNÍ BABIČKY

Zlatoroh III. vyd., str. 182–186

Když přišla 1842 do Prahy, venkovanka a žena celního zřízence, neznala nikoho. Nebeský a Čejka, zaujati její krásou a duchaplností, seznámili ji, jejich podnětem a pomocí stala se spisovatelkou, Tylova a Havlíčkova kritika daly jí jméno. Účast, kterou měla na sňatku Antonie s Čelakovským, získala jí důvěrné přátelství s rodinou Staňkovou a Fričovou. Když se muž stal úředníkem, patřila v Domažlicích i Nymburce k maloměstské honoraci, a její styk s pražskými literáty, její básně a pohádky povznášely ji v očích malého města. Ale jak v Praze tak na venkově probouzela vždy žárlivou nevraživost a jízlivost v malých duších.

V její povaze je podivuhodný rys mužské statečnosti a jasného, přímého rozhodování. S počátku bezděčně, později vě-

domě zápasí se společností o právo ženy na sebeurčení, a nese vždy plně a nepokrytě odpovědnost za svoje činy. V době, kdy dává mužovi čtyři děti, v době zoufalého ponížení, zaviněného mužovou prchlivostí, snáší s ním vytrvale jeho osud, ač jejich touhy se naprosto rozcházejí. Když pražský pobyt v ní probudil vědomí tvůrčí síly a vlastních úspěchů, dochází k srážkám mezi ženou i mužem, a žena, cítíc svoji manželskou i mateřskou povinnost podrobuje se, snaží se krotit svoje touhy a své srdce, dotud, dokud má naději nabýti tím aspoň poměrné volnosti k literárnímu tvoření.

Když muž odchází do Uher, nastává mezi manžely roztržka: muž, jenž, čím pevnější je jeho postavení, tím zřetelněji libuje si jen v docela všedním žití a všedních požitcích, žije na svůj vrub, a žena oddávajíc se radostnému pocitu ze své svobody, hledá, jak uskutečnit štěstí svého života. Zájezdy do Uher jsou jen dočasnými pokusy o společné soužití, v nichž oba manželé setrvávají na svém.

Mužovo zlepšené postavení získává Němcové v Praze společenskou oporu, i když její odloučení od muže vzbuzuje občas obtížnou situaci. Její váhavost v literární práci znepokojuje však její známé. Dříve než mohlo dojít k definitivnímu rozuzlení poměru mezi manžely, Němcová, zoufajíc nad svými nezdařenými snahami, chtěla se vzdát zápasu, muž

však v téže době skončil svou úřednickou kariéru katastrofou. Jeho sesazení jej zlomilo. Zničením úřední kariéry ztratil všechnu mravní oporu, sklesl na mysli a pozbyl i vůči ženě vší autority. Němcovou však právě toto neštěstí i Hynkova smrt probudily k novému úsilí. Nyní ona přejímá na svá bedra odpovědnost za rodinu. Muž ponechává jí starost o děti, a časem i starost o sebe, háje si jen svoji vlastní existenci. Přistupuje na to, aby žena žila na svůj vrub, a dochází mezi nimi jen ke sporům o to, komu náleží starat se o děti. Muž, vzdávaje se pro ně části svých hubených příjmů, chce se jich co nejdříve zbýt, žena namáhá se ze všech sil, aby i za cenu vlastního strádání opatřila je co nejlépe pro život. Oba manželé bídou a policejními dohlídkami jsou společensky zničeni. Němec, dokud z Ďarmot nebyl propuštěn, žil tam, pokud se dalo, pohostinstvím známých, odvykl práci a ztratil všechen zájem o účinný, energický boj se životem. Němcová v Praze s počátku poklesla na duchu. Byla nucena prosit, přijímat podpory, a byla v očích mnohých dam, nemohouc ukázati svůj talent žádným novým dílem, pouhou podporovanou paničkou, s kterou neměly ani mnoho soustrasti, ukazujíce k tomu, že opustila svého muže, těžce postiženého, a nežije, jako skromná, pokorná prosebnice, ale ve společnosti nevázané prý mládeže.

Němcová byla si toho vědoma, že stojí před těžkým rozhodnutím: buď vrátit se k muži, nebo žít jako skromná, neštěstím strhaná žena, trpělivě přijímající s milodary rady, poučování, výtky, a pokorně děkující za každou podporu podanou i pokořujícím způsobem. Obojí cesta znamenala pokořit se osudu, vzdát se všech snů minulosti a živořit.

Avšak čím více ji drtil osud, tím mocněji cítila touhu žít po svém, neodvisle, vzdělávat se, pracovat literárně, nebýt nikomu odpovědna, než sobě, tím více si byla vědoma své vnitřní síly, chtěla zápasit s osudem a společností i za cenu života. Jít k muži do Uher nechtěla: žili každý v jiném duševním světě, nemohli si rozumět, muž znamenal pro ni duševní otroctví, a pobyt v cizině hrozil jejím dětem odnárodněním. S pražskou společností byla rovněž odhodlána se rozejít, i když byla odkázána na její milosrdenství: nechtěla za almužnu prodat svoji volnost a své přesvědčení.

Nemohla přetrhati všechny svazky: nebyla bojovné mysli, aby se bila s osudem i společností v otevřeném boji, a láska k dětem donucovala ji přijímati všechny rány a všechnu lidskou zlobu. Přesto však tím houževnatěji lpěla na svém ideálu.

V dívčích letech snila o zázračném štěstí, a blaženém soužití s hrdinou svých snů, v němž by nalezla doplnění samy se-

be. Když se jako žena probudila k vlastnímu duševnímu životu, hledala marně se zoufalým úsilím onoho reka, k němuž by mohla přilnout na věky s celou duší, s nímž by šla životem za velkým posláním, vytvářejíc velké umělecké dílo. Oddala se s resignací dětem, starost o ně přikovala ji k bědám všedního života, ale nereptala. Toužila dojít klidu plněním svých mateřských povinností, dokonalým vychováním dětí, oddávajíc se sama dobrotě a lásce vůči všem lidem. Ale osud byl stále neúprosnější, a lidé soudili ji přísně, oplácejíce chladem a pohrdáním její příchylnost a sdílnost. A z tohoto utrpení uzrála konečně její tvůrčí síla; v době, kdy se zřítily všechny její naděje na štěstí, napsala Babičku.

ZDENĚK ZÁHOŘ

MRAVNÍ STRÁNKA MILOSTNÉHO ŽIVOTA BOŽENY NĚMCOVÉ

Lumír 1918, str. 267–269, 318–324

V památkách pozůstalých po Boženě Němcové chová muse – um v České Skalici skleněný broušený pohár se čtyřmi žlutými poli. Pole mají nápisy: Mathias–Schildorfer–Betty Pankl–Andenken an Adersbach.

Neznámý zbožňovatel rozkvétající mladé krásky náležel patrně jednomu z oněch románů dívčího jejího věku, o kterých sama později píše, že mnohý zůstal jí v paměti, ale žádný v srdci.

Od útlého panenství do nejzralejších ženských let neodolatelná krása jejího zjevu a kouzlo osobnosti vábily k sobě všechny, slavné i bezejmenné, básníky i pedanty, muže i ženy, příslušníky lidu i výkvět národa.

Všem učarovala venkovská krasavice štíhlé i plné postavy, broskvové pleti, ebenových vlasů s modravým nádechem,

sálavých očí z nichž časem šlehl bolestně démonický záblesk, labutí šíje a rukou klasicky krásných.*

Byla obestřena půvabem mateřství, ale harmonická její bytost zachovala si pel dívčí svěžesti, a tento dvojnásobný vděk Madony spojovala se svůdností Magdaleny.

Mohla tato krása rozkvétati na plano bez lásky, rodné své sestry? Mohl Eros nezroditi se z Afrodity?

Při pozornosti, jakou budil její zjev v tehdejší společnosti, nebude s podivem, že klevetnost, která pase vždy po oběti, záhy as věšela se jí na paty.

Vydatnou kořistí byl jí vztah Václava Bolemíra Nebeského k mladé krásné paní, jenž spadá do druhého roku prvního pražského jejího pobytu.

Byl to vynikající případ v pražské chronique scandaleuse.

Jak nezávadné byly v tomto směru přátelské styky českých spisovatelek doby předcházející.

Vizme jako ukázku korespondenci důstojné a rozšafné Magdaleny Dobromily Rettigové s profesorem Dominikem

* *Z výroků současníků uvádím ještě: J. E. Purkyně r. 1848: „Každé slovo paní Němcové je jak ryzí zlato.“ Prof. Jan Krejčí r. 1850: „Kdyby Vy jste byla svobodná, šel bych pro Vás s každým na kordy, ale tak musím sobě hledat jenom něco, co je Vám podobné.“ F. L. Rieger jako stařec: „Byla velmi krásná a to ženě nikdy není na škodu.“*

Kinským. Dopisy její přetékají medem přátelství snad až příliš nadšeného, byť bychom i měli zřetel k módnosti těchto přátelských výlevů občanské romantiky.

„Přece jenom Přátelstvo, tento nebeský cit, nade všecko sladí dnové naše a místo první sobě osobuje, poskytnouce nám rozkoše nevyslovitedlný; nedala bych těch několik u vás strávených hodin za deset let živobytí svého. Nyní pořád, když jenom chci a můžu, tak obrazotvornost moje mě do Brna k Vám na Vaše černé odpočívadlo zanese, s Vámi rozmlouvám, s Vámi se obírám."

Tak píše r. 1821 autorka spisu „Kafíčko a vše, co je sladkého" do Brna skladateli nénie „Na smrt mého kanárka". Než – aby nikdo nebyl na pochybách – honny soit qui mal y pense – na počátku dopisu předesílá, že šťastně se z cesty vrátila do náručí milovaného manžela.

„Lásku zpívej celý světe, přátelství já zazpívám," básní jindy. Dopis jeho je jí tak drahý, jako milenka miláčkovi – „ó, kterak Vás miluje srdce mé."

Je-li možné nějaké sblížení, bude jen na nebesích. „Často přemýšlejíc, zaberu se do časů dávno minulých", píše mu o čtyři léta později r. 1825, „a všude obraz Váš růžemi nevadnoucími ověnčený před očima se mně vznáší – ani jedno okamžení nevím, kdy byste mě byl zarmoutil, jedině ten-

krát, když jste se odloučil z Prahy. Drahný čas uplynul, okolnosti naše se změnily i podoba naše, ale srdce naše posud stejným přátelstvím spojena jsou a zůstanou až k onomu okamžení, kdy chládek hrobový nás na věky obstíní, leda jestli nám tam před tváří nejvyššího popřáno bude zase se poznati, zase se milovati.

Ó, kam jsi zalétla obraznosti má – nemohu za cit svůj, a vždyť píšu příteli upřímnému."*

* *Srovnej místo zcela obdobné u Němcové v dopisu neznámému adresátovi z r. 1854: „Bývají okamžení, že se člověk zamyslí v minulost, kde se potkává s osobami drahými: zmocňuje se člověka tužba nevýslovná, myšlenky ty moci uskutečnit, vidět osoby ty, promluvit s nimi, požalovat si jim, odprosit, pomilovat jich. I já mívám nábožné chvíle, kde duše moje ponořuje se v nejtajnější skrýš srdce — v chrám — ve Valhalu svoji, kde skryté světice moje a svatí. Dlouho tam v zapomenutí dlívám, věnčím vždy čerstvým kvítím lásky skráně drahých, služ modlívám se u jich obrazů. Taková okamžení jsou mi, ač bolná, přece sladká: zanechají mi v srdci vždy touhu a bolest." — Romantika dodává zabarvení oběma projevům až po obligátní věnčení drahých obrazů kvítím — ale jak zcela v duchu nasládle elegické manýry nesen jest projev Rettigové, že nevíš, kde přestává pósa a kde mluví skutečný cit — jak naproti tomu cítíš tlukot srdce za každým slovem Němcové, jež je projevem svobodného lidství mimo jakoukoli pósu a konvenci.*

Zcela platonické byly i vztahy jiné spisovatelky, Marie Antonie Pedálové, vlastenecké jeptišky, přítelkyně F. L. Čelakovského. – Němcová měla kdysi psáti její životopis do chystaného „Českého Plutarcha", a sděluje o tom ironicky Václavu Bendlovi r. 1857: „Inu, kdybych mohla říci, že byla do všech mladých vlastenců zamilovaná, že psala náramně zamilovaná psaní páteru Kamarýtovi, která jsou slaďounká jako med a z nichž, ačkoliv to všecko jde pod rouškou sesterství a bratrství v Kristu – přece vysvítá, že by raději jeho objímala než toho nebeského ženicha, alespoň by to nějaké interesse mělo . . . ale to také dovoleno by nebylo – a tak mě to netěší."

Tato měšťanská romanticky načechraná solidnost a nábožně vlastenecká sentimentalita let třicátých neodvážily se zhřešiti, leda v nejsmělejších myšlenkách – na venek však zachovaly korektnost a neporušily ani úbělu manželského lože ni asketického pasu nevěsty Kristovy. –

Ale venkovská krasavice z Orlických hor učinila průlom do všech zásad mravopočestnosti. Odvážila se učiniti skutečností, s čím jen tajně a v romantickém jinotaji smělo se koketovat.

Neharašily to škrobené sukně počestné měštky ani žíněné roucho jeptiščino – to zašuměl svůdný světský šustot hedvábí:

„V chrám když vejdeš a tě vítá
Zbožnost v šeru, v tichu svatém,
Tu jí hrdě za odpověď
Zašustíš hedvábným šatem.“

Kolik prchavého erotického fluida zaklel básník v tento šum milenčina roucha!

„A když jsem tě v soumrak čekal,
Čilo srdce v blahém ruchu
Příchod Tvůj, než dozněl šumot
Roucha tvého k mému uchu.

Společnost nebyla arci bez hříchu. Ale to dělo se tajně, nenápadně, nepohoršovalo, a počestné dekorum byla zachováno. A tohoto farisejského dekora, jehož společnost vyžadovala, Němcová nedovedla a nechtěla ani dbáti. Toho jí společnost nikdy neodpustila.

Nebeský odchází do Vídně ještě téhož roku, kdy se s Němcovou seznámil (1843), Němcová pak roku následujícího ocitá se opět na českém venkově. V „Kávové společnosti“ zironisovala maloměstskou společnost, v níž jí bylo žíti. Zlatého bažanta z knížecí obory zavál osud do venkovské-

ho kurníku. Jak kvokaly a čepejřily se pohoršené kvočny na rodném smetišti, jak cuchaly jeho skvělé roucho!

Když se r. 1850 usídlí opět v Praze, láska její k Dušanu Lamblovi a později k Hanuši Jurenkovi, nehledě ku přátelským stykům s proskribovanou bohémskou mládeží, zavdaly k pohoršení novou látku.

Tak svobodně a sebevědomě dovolovala si žíti vdaná paní, matka dorůstajících dětí, která byla podporována veřejnými sbírkami! Místo aby se z každého kroku svého odpovídala, netajila se nikterak svými náklonnostmi a sympatiemi k těm, k nimž srdce a sourodé smýšlení ji pudilo. V Praze za éry Bachovy bratřila se s lidmi pochybné pověsti.

Snadno si představíme, co as repetily a hrčely kávové mlýnky, jak pomlouvaly pražské klepny, které nymburským jistě nezadaly. Jim nevěra byla jako nevěra, nevinná zábava při čaji vyhlašována za marnotratnost, ne-li za něco horšího. Dodnes sahá po ní kleveta, dodnes, věříce těmto pomluvám, které se udržely ještě z oněch dob, omlouvají ji mnozí: „Máme její dílo – na tom, jak žila, nesejde." – Dodnes myslí, že dlužno pláštěm shovívavosti přikrýt domnělé poklesky. Že umělce dlužno v tom směru jinak posuzovat než průměrného člověka, dle zásady „quod licet Jovi..." Ano, dle slov současného kritika „byla bytostí pudovou,

pohrdající nejen konvencí, nýbrž často i přísnou mravní kázní."

Zapomínají, že dílo a život jsou v užším svazku, než se zdá.

U Němcové, bytosti veskrze harmonické, nelze odlučovati díla od povahy, lze tak činit méně než u kohokoli jiného. V povaze její je klíč k dílu a životu. Proč její styl, proč veškerá tvorba její tak nápadně se liší od literatury soudobé? Protože dala se vésti neomylným uměleckým citem, nedadouc se másti literárními vzory, protože prostotu a pravdivost lidové duše přenesla ve sféru uměleckou.

Tyto vlastnosti jejího díla vyplývají z povahy, dílo je výplodem charakteru, niterné svobody, harmonie a především pravdivosti její.

Ano, především a nade vše měla vášnivý přímý vztah ku pravdě, základ a podmínku geniality, základ veškeré vyšší morálky.

Je možno, že tato niterná svoboda, pravdivost a samostatnost, „lehký, tančící plamen ducha", které v umění vedly ji k čisté linii, prosté, přirozené mluvě, které zkrátka jako umělkyni činí ji tím, čím jest, v životě by byly ji vedly na zcestí? Že vnitřní hlas vedl ji správně jako umělkyni, nesprávně jako člověka? Jako nedala se másti literární konvencí, tak nedala se ani znásilniti konvencí společenskou. A tou jest manželství, není-li posvěceno vniterným svazkem. Tvárné

síly života i umění prýští z nitra na venek. Tvorba i život – oba jsou výrazy nitra. „Čistotě života odpovídá sláva vise," – tak vyjadřuje tento vztah Otokar Březina.

Němcová zhřešila v životě jen jednou – z nevědomosti, v sedmnácti letech, vzavši si nemilovaného muže. Za hřích tento pykala celým životem, z něho logicky plynou ony kroky, jež moralism společnosti jí vytýká. Podivným paradoxem její manželská nevěra byla vlastně jen důsledkem věrnosti ve sféře vyšší: věrnosti k sobě samé a k božímu hlasu ve vlastním nitru.

Jednu vlastnost snad neupře jí ani ten, kdo stojí na opačném stanovisku: pravdomluvnost. Všem, kteří dodnes nedovedou se zhostiti úzkoprsého moralismu, uvádím tedy vlastní její slova z dopisu manželovi r. 1857:

„*Málokterá žena má tak v uctivosti manželskou důstojnost, jako já měla a mám*, ale víru jsem v ni pozbyla záhy. Kde ji vidět? Samá lež, klam, privilegované otroctví, nucená povinnost, zkrátka sprosťáctví. – Moje srdce bažilo býti velmi milováno, mně bylo zapotřebí lásky jako květině rosy – ale darmo jsem hledala takovou, jakou jsem já cítila." –

A proč setrvala v tomto manželství? Odpověď dává v dopise Adele z r. 1856: „Vdala jsem se jednak z vlastního nerozumu, jednak z dobře míněného přemlouvání matčina a

Němcova. Jak krásným, jak nádherným představovala jsem si život po boku *milovaného* muže, leč ten život mně určen nebyl. Zbyla mi jediná vášeň – láska k mým dětem, a pro tu trpěla jsem výsměchy, všechny sprostoty, pro tu obětovala jsem se otroctví, jež je často horší než otroctví v Americe."

V dopisu synu Karlovi 25. února 1860 praví, že by byla od muže odešla hned s počátku, v prvém roce manželství, kdyby se nebyla tak záhy stala matkou. – Manželství bylo pochováno. Jen aby děti měly otce, setrvává v něm.* Měla proto – mladá, krásná, toužící po rozvití a kráse života – zříci se lásky? Nebyla puritánkou. Nebyla stvořena pro askesu. Ale askesa není zákonem života, není jeho naplněním, nejvyšší hodnoty jeho nevyrostly na půdě puritanismu.

Na druhé straně bylo by křivdou vytýkati jí pouhou smyslnost, kterou klevetnost povrchním svým způsobem vždy větří v každém mimomanželském poměru.

* *Dle spisovatele Gammy (Brázda I. 255) provinila se tragicky na svém geniu, neodhodlavši se zahoditi nejen manželství, nýbrž i mateřství. Dlužno však se tázati: Je morálka geniova skutečně jiná než ostatních lidí? Smí umělec hřešiti na základních lidských vztazích, aniž by následků pocítilo právě dílo? Nevznikal by právě zde osudný rozpor mezi soukromým životem umělcovým a jeho tvorbou, jenž nutně vnáší poruchu v ústrojí uměleckého díla?*

Jest zachováno několik dopisů intimních, jež nebyly naprosto určeny veřejnosti, ano v nichž přímo žádala, aby adresát je zničil. (Jeden dopis Helceletovi a jiný Bendlovi, kde píše o své lásce k Jurenkovi.) V těch nikde nemluví tělesná vášeň, nýbrž vždy cit harmonický – a opakuji: Němcová nebyla z těch, kdo by své city a svá přání maskovali. Je naopak až příliš pravdivá a otevřená. V lásce u ní je naprostý soulad mezi tělesnou a duševní stránkou. „Stejná libost ducha i těla, stejná úcta," jak píše Bendlovi. „Cit pohlavní jedině nebyl u mne nikdy pohnutkou k milování a nebude, a jen co důsledek hlubší sympathie může mi být rozkoší."

Měla ve svém životě čtyři vyvolence. Všichni byli lidé vynikající neb aspoň nadprůměrní. Všichni vždy opouštěli ji první sami – na to kladu důraz, aby nebyla snad podezírána ze záletnictví. Roztržku působily přirozené nesnáze, které do sebe má milostný poměr ku vdané ženě, žijící dál ve svazku rodinném. Nebeský násilně přerve svazek a odjíždí do Vídně – Helcelet k ní nikdy skutečné lásky necítil a chladně odbývá její vzplanutí. U Lambla nastalo ochlazení, kdy ona ještě teskní a touží.* Rovněž vášeň k Jurenkovi

* *Dopis Žofii Podlipské z Uher 25. května 1853: Věř mi, co jsem posledním pohledem se rozloučila s Ním, jehož ustavičně vzpomínám, je mi, jakoby ledová ruka na srdci mi ležela. Řekni, co dělá On? Zdaž asi zpomíná na*

(vztah jejich trval sotva půl roku) přetrvala dlouho jeho náklonnost.

Z těchto čtyř jedině Helcelet byl ženat. Ale Helceletovo manželství pro naprostou duševní nerovnost obou manželů dávno bylo než svazkem vnějším, mimo to Helcelet pohlížel velmi cynicky na erotiku i na ženu vůbec, jak vysvítá ze současné korespondence s Ignácem Hanušem, a krásnému muži úspěch u žen byl čímsi všedním. Snad byl tento názor i dědictvím francouzské krve, z níž pocházel. Zde tedy Němcová nezhřešila proti nikomu.*

mne jako já? Ach, kdyby jen čtvrtý díl té náklonnosti ke mně bylo v jeho srdci: zvyklý byl na mne . . . a když odvykne, co pak zůstane? Snad přec trochu přátelství.

**Málo taktním činem bylo učiniti vzplanutí Němcové k Helceletovi námětem divadelní hry, jak učinil Eduard Bém svými „Hvězdnými požáry“. Choulostivá episoda vytržena je zde ze života a traktována barvotiskovou metodou. Slabá a naprosto knižní hra nebyla by nikdy uzřela světla ramp, kdyby ústřední osobou nebyla B. Němcová, s jejíž popularitou autor zde obratně kalkuloval. — V té věci vydán byl v květnu 1926 projev, z něhož uvádím: Protestujeme proti tomu, že by se prováděním „Hvězdných požárů“ na jevišti přispívalo k oslavě B. Němcové. Každý čin B. Němcové i jejího důvěrného života milostného vyvíral sice z pohnutek zcela čistých a nemá zajisté potřebí, aby byl přikrýván pláštěm zapo-*

Pokud se týče Lambla tradováno jest mínění, jako by Němcová jej byla Podlipské odloudila, ano tato okolnost prý byla pravou příčinou roztržky mezi Němcovou a Světlou. Podle výpovědi vnučky Podlipské, pí Evy Vrchlické, byl jakýsi vztah mezi Žofií a Lamblem před příchodem Němcové; mladý nadaný lékař vyvolal snad v dvacetileté dívce jakýsi dojem (snad i rodičům byl vítán jako nápadník), poměr ten však zůstal s obou stran zcela nerozhodnut a nevysloven.

Najisto nebylo na straně Žofiině citu, jejž by bylo možno nazvati láskou. Když objevila se Němcová a Lambl pro ni vzplanul, cítila Žofie jakési roztrpčení, ale vzácná a objek-

menutí; je však veliký rozdíl v tom, píše-li se o intimní události jejího života v pojednání, kde možno uvést všecky životopisné podrobnosti a psychologické motivy, jež tento čin vysvětlují a ospravedlňují, a mezi tím, předvádí-li se holá vnější událost sama o sobě, ve světle ramp, kde těchto předpokladů není. Tím se pokřivuje názor obecenstva na velikou její osobnost a proto považujeme provádění „Hvězdných požárů" na jevišti z důvodů oslavných za omyl, svědčící o nesprávném pochopení významu B. Němcové i o nedostatku úcty a taktu k světlé její památce. — B. Benešová, L. Bráfová, M. Hýsek, J. Kabelík, Jos. Lelek, Arne Novák, F. Plamínková, G. Preissová, F. X. Šalda, A. M. Tilschová, Z. Záhoř, M. Záhořová-Němcová.

tivní její mysl uznala, oč Němcová ji předčí, i překonala v sobě ono počáteční zklamání, vidouc, jak mocný cit oba k sobě přivábil, cit, jemuž zdaleka nemohlo rovnati se hnutí, jež před tím sama ve svém nitru pocítila.

Jak patrno, šlo v tomto případě o delikátní vztahy srdcí, jichž dlužno dotýkati se jen s největší šetrností a zdrželivostí.

Úplná nesprávnost oné domněnky vyplývá nejen z důvodů vnitřních, nýbrž lze ji zjistiti i dokumentárně.

Vřelé přátelství obou sester k Němcové bylo současné s jejím vztahem k Lamblovi, jenž trvá od konce r. 1851 až do jara r. 1853, kdy teprve začíná se obrat. Nejen že tato láska nebyla tajemstvím, nýbrž obě sestry tomuto poměru po celou tuto dobu přály. Nemohla tedy láska Němcové k Lamblovi býti příčinou roztržky mezi Němcovou a Světlou, která prý nemohla Němcové odpustiti tento hřích proti sestře. Z vlastních dopisů Světlé lze dokázati úplnou lichost tohoto nařčení.

V lednu 1852 píše Světlá Němcové v Praze: „Ustavičně na Tebe vzpomínám a dávno bych již k Tobě poslala, kdybych věděla, že *již Tvůj muž u Vás nestraší*, ale teprve včera jsem se dověděla, že již před několika dněma odejel... Myslím, že teď svůj čas na zajímavější způsob tráviti hodláš, než nudnými návštěvami.

Toho celou duší užívati, čeho nám okamžik podává, to ta jediná přirozená a rozumná filosofie. Okamžik Ti teď náhodou něco velmi sladkého, blahého podává - proto užívej toho – – – přijdou doby, Boženko, doby, kde bychme rádi a nemůžeme ... proto ať žije přítomnost! Obdržím-li takový kusý dopis, uložím jej spokojeně do svého stolku, budu vědět, že jsi šťastná."

Ještě 23. září 1852 píše jí do Uher, narážejíc na chování pražské společnosti vůči Němcové. „... jedním slovem užívej života, co budeš, prosím Tě, v té Praze míti? Zač pak ten život mezi larvami, a ještě k tomu mezi zlomyslnými larvami stojí?"

Koncem dubna 1853 opět dostavši od Němcové neukončený dopis, shledává příčinu v tom, že psala jej v očekávání drahé osoby:

„Člověk píše a píše ... najednou nevidí ... dvé vřelých rukou mu zakryje dvé planoucích očí ... „Kdo je to?" šeptá hlas chvějící se láskou a blažeností ... „Duše, má duše", odpoví onen píšící člověk a zakryté oči se mu zrosí slzami nejvyššího štěstí ... Der Vorhang fällt, přítel nebo přítelkyně jsou lépe zpraveni o zdaru píšícího přítele, než kdyby byl celé folianty napsal ..."

Tak tedy pohlížela Světlá na tento vztah, který trval již půldruhého roku. I důvody vnitřní vzpírají se proti tomuto ná-

zoru. Byla by taktní a jemnocitná Němcová, která dle výroku Podlipské měla u velké míře nejkrásnější vlastnost, že uměla plakati se smutnými a smáti se s veselými, vylévala Žofii své srdce a psala z Uher o svém stesku po Lamblovi, kdyby Žofie byla Lambla prvotně milovala? Žádné svědectví, byť osoby zdánlivě sebe zasvěcenější, nemůže býti věrohodnější než samých osob zúčastněných. Z něho vyplývá, že ona tradice, pocházející od Světlé z dob jejího stáří, musí býti uvedena na pravou míru a že mezi Lamblem a Žofií vážnějších vztahů před příchodem Němcové nebylo.

Je po všech těchto svědectvích ještě možné tvrzení, jež by na Němcovou vrhalo stín zrady na přítelkyni? Změnil-li se vztah mezi Lamblem a Žofií, náleží době pozdější, kdy román Němcové a Lamblův byl ukončen, t. j. mezi r. 1854 a r. 1858, v němž Žofie vdala se za dra Podlipského.

Němcová tedy milostnými svými vztahy neporušila ničích práv ani nároků. Jak v té věci byla svědomitá, nejlépe nasvědčuje marné ucházení Hanušovo o její přízeň r. 1851, jímž přivodila si na čas i jeho nepřátelství. Ctila velice jeho ženu Lauru. „Ze všech (pražských rodin) mi jsou přece vždy nejmilejší Hanušovic, tam je harmonie, tam je rozumné zřízení domácího života, tam je mi vždy volno.“ (Bendlovi 1856.)

Ten, kdo v milostných vztazích svých zadal by v čemkoli ryzosti povahy, kdo by pud, bezohledný a sobecký, nepodřídil hlediskům vyšším, nezasloužil by názvu čestného člověka.

Neoprávněny jsou veškeré výtky, jež v té věci Němcové jsou činěny, ať již z neznalosti, nekritičnosti nebo zaujatosti.

Němcová nejen že převyšuje své okolí — vybočuje úplně z něho, je tak zcela jiná a odlišná — údělem takových jednotlivců vždy bylo nepochopení, zneuznání a hanobení.

Úcta, které Němcová požívá u celého národa, rovná se úctě, která vzdávána bývá světici. Ani zásluhy její, ani utrpení nestačily by však ospravedlniti tuto úctu, kdyby lpěla na ní poskvrna, že porušila svou mravní důstojnost.

Světectví a světskost jsou k sobě blíže, než zpravidla se myslí.

Němcová má u vysoké míře, jako málokdo z nás, onu světskou zbožnost, za níž spěje všecka naše moderní tvorba a život.

M. Z. N.

HLAS ŽENY Z LIDU

Původní příspěvek

Když v r. 1896 dávali v Domažlicích pamětní desku na dům, kde B. Němcová bydlila, pozvali pořadatelé slavnosti také chodskou selku Dorlu, sestru chrastavického rychtáře, kterou si Němcová před padesáti lety srdečně zamilovala a o níž vypráví v obrázku „Svatba v okolí domažlickém". Bylo po stkvělé slavnostní řeči Václava Vlčka, po projevu hostí, a ohromné množství lidu shromážděného na náměstí domažlickém očekávalo v napětí chvíli, až s desky spadne rouška a odhalí podobu té, kterou všichni uctívali.

I Dorla stála v dychtivém očekávání právě před pamětní deskou, zaslzené oči obrácené vzhůru. Rouška spadla, shromáždění nadšeně provolává slávu. Dorla stála jako zkamenělá, bolestné zklamání ve tváři. To nebyla ta její „paní komisarka", kterou chovala jako drahou vzpomínku po celý život. „Nu, jak se vám líbí, matko?" ptala se jí kterási

z dam. Máchla rukou, odvrátila se a řekla: „Hale, co jich napadá – to bul přece handěl!“

VÁCLAV TILLE

BOŽENA NĚMCOVÁ

Venkov 25. července 1920

Ratibořická slavnost, při níž bude položen základ k pomníku Boženy Němcové, končí letošní vzpomínky stého výročí jejích narozenin a vyvolává mimoděk myšlenky o významu této podivuhodné ženy pro náš duchovní život.

Dokud žila, uchvacovala všechny, s nimiž se setkávala, svou líbezností, svým duchem, čistotou svého srdce, skvělostí své fantasie. I v době, kdy nejvíc trpěla, pokořená, ponížená, ožebračená, neubránili se její souřasníci podivnému kouzlu, jež vyzařovala její duše. Její literární tvorba neměla však na současnou společnost toho kouzelného vlivu. Prv-

ní dvě básně, vzniklé účastí Nebeského, vyvolaly sice obdiv, ale také závist. První dva sešity pohádek vzbudily sice v kritice pozornost Tylovu a Havlíčkovu, ale pozdější svazky prošly, nehledě k přátelským referátům Hanuše, Klácela, Erbena, bez zvláštních sympatií. A společenské šepty o pomoci Nebeského, Čejky nepřispívaly k úspěchu. Byla sice slavena jako spisovatelka – bylo tak vzácné mít opravdovou českou spisovatelku – byla portretována Hellichem; chystali rytinu její podobizny, ale byly to spíš poklony duchaplné, krásné ženě, jimiž ji zahrnovali Čelakovský, Purkyně, Čejka, Nebeský a jiní, než uznání velké spisovatelce. Pak po těch několik let, až do vydání Babičky, nebylo od ní až na několik drobotin téměř ničeho a společnost byla přímo zklamána. Víme, že Světlá i Čejka jí přímo vyčítali, že nepokračuje, udíleli jí rady, jak a co psát, žádali na ní velká díla, sociální i historické romány. Ona sama cítila, že její vrstevníci očekávají, kdy splní naděje v ni kladené, kdy splatí svůj dluh veřejnému uznání, kterého se jí dostalo spíš za to, co od ní očekávali, než za to, co dosud vykonala. Když nastala katastrofa r. 1853, když muž v Uhrách byl sesazen s úřadu, nejstarší syn zemřel a Němcová octla se sama s dětmi v Praze bez peněz, pod policejní dohlídkou, neviděly v ní pražské dámy, jež se radily, jak jí pomoci, velkou spi-

sovatelku. Několik básní, svazek pohádek a několik malých povídek nestačilo k literární slávě. Byla to jen nešťastná paní a matka, s kterou měly soustrast, netajíce se však nelibostí nad jejím příliš volným chováním a její pýchou. Po celou další dobu sedmi, osmi let, co trval ještě její krutý život, dobu horečné literární činnosti, kdy vznikla její hlavní díla, nevidíme, až na málo výjimek jakými byli Palacký, Rieger, Purkyně, Náprstek, že by v nově se rodící české společnosti byl býval opravdově chápán její literární význam. Ozvěny té chladné zdrženlivosti, s kterou společnost posuzovala spíš její soukromý život než její duševní tvorbu, ozývají se ještě dnes.

Po její smrti byl sice vytvořen lichotný portret slavné spisovatelky oficielní literaturou tak šablonovitě, jak již u nás je zvykem, ale tichá nevraživost tím úsilněji nepřestala pracovati narážkami, úmyslným tajemnůstkářstvím, ironickými poznámkami, takže vedle oficielní oslavy vytvořila se soukromá legenda hodně nízké úrovně. A dlouho nestaral se nikdo, aby poctivým úsilím hleděl setřít i oslavnou šablonu i nízce intimní pomlouvačství s její postavy, aby hleděl pochopit přímo její povahu, její duši a aby správně sjednotil i zhodnotil všechny zprávy o jejím všedním i duševním životě.

Zatím její spisy se četly a hodně četly v širokých vrstvách našeho lidu u nás i na Slovensku. Většího rozšíření dočkaly se ovšem teprve od let devadesátých, po obvyklých třiceti letech po smrti, když zaniklo „autorské právo" na její spisy. Zatím vznikly u nás nové literární proudy, zápasy o nové směry, ale Babička, Pohádky, Pohorská vesnice a ostatní povídky pronikaly stále úsilněji do naší čtenářské obce, šířily se v statisících výtiscích a probouzely upřímnou lásku našich lidí k velké spisovatelce. V literárním světě budilo však její dílo zájem spíše národopisný, folkloristický než umělecký. Z Babičky a Pohorské vesnice byly pořizovány přímo soupisy lidových zvyků, obyčejů a pověr, a časem se ustálilo přesvědčení, že Čelakovský a Purkyně měli pravdu – stejně jako Světlá – když jí vyčítali, že se stará jen o povrchní lidový život, o „fábory a pentle", písně, pohádky, zvyky, než o hlubší problémy lidového života a vážné otázky lidského žití.

A zas se vytvořily dva směry hodnocení její práce. Jeden, jenž obdivoval právě tu folkloristickou stránku jejího díla, líčení života českého lidu, a druhý, jenž právě proto přezíral její význam, dívaje se na tuto práci jako na podřadnou, bez velkého a mocného vzletu.

Dnes však, když vidíme hlouběji do jejího soukromého ži-

vota, když můžeme přesně odvážiti všechny jeho podmínky, když známe většinu jejích listů a jimi hlubiny její duše, chápeme, že tato měřítka, kladená na její život a na její dílo, jsou falešná, že nevystihují podstatu ani její povahy, ani jejího tvoření. A po úsilné práci můžeme dnes pravdivěji a poctivěji říci několik slov o cílech, k nimž tíhla její velká, čistá a vroucí duše.

Její duševní život probudil se teprve r. 1843, kdy prožila již pět let krutých nesnází životních s mužem, jenž lehkomyslně ohrozil hned v prvním roce manželství svou hmotnou existenci, ztratil očekávané úřednické místo a plahočil se jako celní zřízenec po malých místech ve východních Čechách, kdy měla již čtyři děti, a kdy stižena byla z nedostatečného ošetření při porodech zárodkem vleklé choroby, jež otrávila celý její život. Do té doby nebyla si vědoma žádného velkého úkolu v životě, uchovala si jen své dívčí sny o závratném štěstí s mužem, jenž by ji povznesl k neznámému, rajskému blahu, a nejasnou touhu po úsilné činnosti, která by ji vybavila z všednosti maloměstského života. Po celý život hledala zázrak, uskutečnění svého snu, žádné zklamání neubilo v ní tuto touhu, a pokaždé, když sřítily se její naděje, počala neúnavně znovu hledat, doufat, věřit, věřiti beznadějně, když již kráčela v stínu smrti.

Po prvé rozsvětlilo se jí v duši, když se setkala z jara 1843 s Nebeským. Nebeský vášnivými výklady o světodějném poslání i malých národů, o budoucím úkolu Slovanstva, o povolání ženy k účasti na duchovém životě po boku muže vzbudil v ní vědomí bídného osudu ženy zotročené, bezprávné, nevzdělané a touhu, vymanit se z tohoto pokořujícího osudu, zápasit o právo ženy o účast na životě a rovnocenné vzdělání s mužem. Otázka emancipační tehdy byla v Praze módou, bylo několik žen i dívek, jež se jí chápalo opravdově, úsilí o dívčí ústavy vzdělávací, o účast žen na životě literárním je znát v tehdejší společnosti i v tehdejších časopisech, ale žádná z žen necítila tuto otázku tak prostě, hluboce a bolestně jako Němcová, žádná neoddávala se jí tak oddaně do všech důsledků jako Němcová. Z několika temných narážek uhadujeme jen zápas, který tehdy podstoupila ve své duši, který však byl, jak tušíme, velmi kritický. Němcová, stejně vášnivě, jako toužila po svéprávnosti, cítila též nejvyšší povinnost ženy – mateřství. Byla svým dětem vždy dobrou vzornou matkou, povinnost k dětem dovedla ji vždy zdržet od násilného, nenávratného rozhodnutí, její mateřská láska je nejtragičtější složkou jejího nešťastného osudu, ale také nejskvělejším rysem její povahy. Snila na chvíli o zázračném štěstí po boku Nebeského, jenž

se stane lékařem a bude jí druhem, po kterém toužila ve svých dívčích snech, ale pak se pokořila životu, smířila se s osudem a odcházejíc na Šumavu slibovala si, že bude úsilně pracovat pro lid, pro národ, že půjde po stopách těch světlých ideálů, jež jí vštípil do duše Nebeský.

Nevadí, že chápala se jich naivně, že ztroskotala se svým úsilím. To nemění nic na její velikosti a čistotě jejích úmyslů. I ty osvětné snahy po poučování lidu, po šíření kultury byly tehdy běžné. Ale Němcová opět vyniká nad své vrstevnice tím reálným, naivním úsilím, uskutečnit je, bez ohledu na formy všedního života. Je zcela falešné mínění, že všímala si jen zevních stránek lidového života za pobytu na Šumavě, že neměla smyslu než pro pohádky, písně, svatební zvyky a pod. Je pravda, že v Domažlicích vzpomínala ráda na dětské hry v Ratibořicích, idealisovala si selanky vesnického života, bavila se ráda o posvícení, o svatbě, mezi vesničany. Ale její tehdejší obrázky ze Šumavy ukazují jasně, že její zájem o lid byl mnohem hlubší, že cítila s hlubokou bolestí křivdy na lidu páchané a viděla přesně závady lidového života, usilujíc o nápravu. Píše o bídných školách, špatných učitelích, horuje pro zřízení opatroven, horlí proti nevědomosti, v které je lid uměle udržován, proti lhostejnosti s kterou se vyšší vrstvy chovají k lidu, a

cítí celým srdcem vroucně s bídou druhých, s opuštěnými, zanedbanými dětmi i s neblahým osudem děvčat, jež odcházejí do ciziny na službu, nedostávají řádného vzdělání a jsou provdávány proti své vůli. Její požadavky zdají se dnes snad krotké a naivní, ale ani dnes neubráníte se srdečné bolestné účasti, kterou Němcová ve svých listech projevuje s těmito bědami a stačí srovnati její upřímná, prostá slova s projevy jiných žen té doby, abyste seznali, oč hlouběji, jasněji a opravdověji cítila tehdy otázku sociální, otázku ženskou.

Již tehdy projevuje se podivuhodný rys její povahy: prožívala co nejúčinněji všechny myšlenky, jež ji zaujaly, realisovala je bezprostředně a bezohledně, její slovo bylo vždy živé, bylo činem, bez ohledu jaké následky způsobí v jejím životě.

Je jistá stránka jejího vnitřního života, do které dosud jasně nevidíme, která však dotýkala se jí hluboko a bolestně. Je to náboženství. Napsala kdysi: „Co mne jen to náboženství stálo bojů!“ a v době šumavského pobytu prožívala patrně těžkou náboženskou krisi. Utěšuje se, že není nakažena pessimismem, věří, že „umříti nemůžeme“, horlí proti pověře, jesuitismu, jenž zatemňuje mysl lidu, a dochází konečně smírného, resignovaného optimismu. Vyvoj jejího náboženského cítění zůstává nám však utajen.

Její snaha, provést každou ušlechtilou snahu bez ohledně, nará-

žela ovšem na překážky ve všedním životě společnosti, která se sice ráda zabývala osvětnými snahami, ale jen potud, pokud nerušily běžné zvyky. Rozešla se s domažlickou společností, vzbudila i posměch, odpor, mstivost, ztroskotala se svým úsilím učit dívky řeči a literatuře, probudit opravdovější snahy v městském spolku, odcházela do německých Všerub nešťastná a nespokojená. Rok 1848 vyvolal v ní horlivou snahu poučit lid, šířit knihy, vzdělání, uplatnit své vědění na venkově se vším úsilím.

Pobyt v Nymburce v letech 1848-9 dopadl téměř stejně jako v Domažlicích. S počátku vyvolala ve společnosti pozornost, sympatie, živý ruch, pak se od ní odkláněli pro její přílišnou „volnost" a smělost v názorech i v chování, střetla se s duchovenstvem, hájíc proti němu školu a bojujíc proti pověrečným zázrakům, nakonec opět podlehla a muž byl z trestu přeložen do Liberce. V té době je v jejím duševním životě pozorovat dvojí vážnou změnu.

Její poměr k pražské dámské společnosti a jejím snahám se znatelně kalí. Již na Šumavě, když se léčila ve Františkových Lázních, napsala list, v němž se dotýkala společenské preciosity a marnivosti pražských dám. V Nymburce netajila se, že nesouhlasí se způsobem, jakým byl zřizován dívčí ústav, sestrojován národní kroj a chystány různé projekty.

Cítila živě malichernost, která prorážela ve všem tom snažení, byla si vědoma, že otázka ženská je mnohem ožehavější, mnohem hlubší a bolestnější, než jak ji chápal spolek Slovanek. Neviděla sama ještě jasně, ale projevila bezděčně své smýšlení, když psala článek, jímž doporučovala dámám, aby se především vzdaly marnivého titulování, a pak, aby zacházely lidštěji a přátelštěji se služebnými venkovskými dívkami. Článek je významný tím, jak usiluje, aby každá žena, v jakémkoliv společenském postavení ctila i v ženě nejníže společensky postavené především ženu, aby ženy nejprve mezi sebou vyrovnaly sociální křivdy, jež navzájem na sobě pášou, hleděly z ženy vychovat a vzdělat bytost rovnocennou muži.

Druhou, intensivnější změnu v jejím životě duševním způsobil Klácel, brněnský kněz,který snil o vytvoření všelidského bratrství, jímž chtěl reformovat veškeré lidstvo na základě vzájemné lásky a pravého náboženství. Nemáme, bohužel, oné korespondence, kterou tehdy vyměnili Němcová s Klácelem, víme jen z jeho novinářských článků, o čem ji poučoval, jak jí vykládal různá sociální učení. Ale důsledkem tohoto styku bylo konečné vyrovnání v duši Němcové. Od té doby je její duševní život klidnější, jasnější a uvědomělejší. Jest utvrzena ve svém přesvědčení, že

teorie nemají ceny, nejsou-li důsledně prováděny v životě. Je posílena ve vědomí, že je potřebí bratrské lásky, přátelské oddanosti a upřímné pravdivosti ve vzájemném styku lidí. Že třeba se vymanit z všedních starostí, byť i byl sebe naléhavější a bolestivější, a žít velkou ideou bratrství, přátelství, lásky důsledné, pravdivé, bez ohledu na nesnáze, posměšky a řevnivost, jež tato upřímná opravdovost může vyvolat. Od té doby vidíme ji trvat neochvějně a bez váhání na svém přesvědčení, procházet bědami života s úsměvem vlídným, ironickým i smutným na jejích krásných rtech, s vyrovnaným klidem a s pokornou oddaností vůči osudu. Nabývá vnitřní jistoty, že jen v nás, v našem srdci tkví naše štěstí, jež vnější bědy nemohou zmoci.

V Liberci r. 1850 neprojevuje se téměř její duševní život, starosti o děti, mužovo přesazení do Uher, úsilí, aby se mohla přestěhovat do Prahy, ji zabavuje cele. V Praze první čas opět starosti o děti, o peníze, styk s novými přáteli a starými známými, návštěva u muže v Uhrách ji zaujímají. Teprve r. 1852 vracejí se její myšlenky k hlubším úvahám o životě, a je to opět osud dívky, utištěné společností, jenž v ní vzbuzuje účast. Cítí, že ženskou otázku nelze řešiti jen ústavy pro slečny, ale obecným vzděláním žen bez třídních rozdílů, úpravou společenských poměrů, zabezpečením dív-

ky i ženy, aby mohla se vzdělávat a žít svéprávně. A ženská otázka dotýká se tehdy těžce i jejího vlastního života. Němcová neospravedlňovala nikdy svůj vztah k mužům, u nichž hledala oporu pro svůj duševní život, nijakými umělými důvody, když v té době nalezla v Lamblovi muže, jenž ji vzdělával, učil, a jenž zůstal pak navždy jejím oddaným přítelem; byla si plně vědoma svého těžkého postavení, soužila se krutě tím tragickým rozporem mezi splněním krásného snu a požadavky všedního života, nezastírala si ani tehdy, ani později svoji vinu vůči světu. Ale cítila ze vší duše své právo na duševní osvobození. Je hluboce tragické její vědomí, že nikdy nepodaří se jí zvítězit nad světem i sama nad sebou v tom zápase o svou vniternou svéprávnost, vědomí, že podlehne v každém tom pokuse, uniknout odpovědnosti ženy v boji za osamostatnění, a ještě tragičtější její nezmarné opakování těchto pokusů s bláhovou nadějí, že snad přece se uskuteční cosi zázračného.

Stěhováním do Uher z jara r. 1859 počíná její bída a její utrpení, v němž její duše vyrostla a zesílila, v němž ideály dříve získané, se vtělily plně v život, v němž objevila se jasně čistá a hluboká podstata její povahy. Muž, zbavený úřadu, ztratil všechnu sílu k zápasu se životem. Němcová, po návratu do Prahy, po Hynkově smrti, po zkušenostech s praž-

skou společností, která, až na několik přátel se od ní odvrátila, počala žít jen svým vniterným životem, beze všeho ohledu na společnost a její mínění, počala tvořit vědomě, usilujíc vyložit jasně svůj názor na život.

„Babička“ není naprosto žádným „národopisným obrazem“, realistickou kresbou českého venkova, neb věrným popisem ratibořického dětství. Je to sen. A hodně idealisovaný sen o primitivním zlatém věku, prostý vzpomínkami na dětství, ale též mnohými dojmy z pozdější doby, sen, v němž se uskutečňuje zázračná víra Němcové v pozemské štěstí, rostoucí jen z vniterného života vyrovnané duše, vítězící nad vnějšími osudy. Je to hluboká zpověď vlastní životní filosofie, prosvětlená vášnivě procítěným vztahem člověka k Neznámu, k Osudu, k Bohu, vírou v utajenou dobrotu a dokonalost lidské duše, která raději se projevuje v klidu vesnického ústraní, než v horečném víru města a která, byť se objevovala jen ve vzácných jedincích, je nám zárukou, že hodnota vesmíru je kladná, že podstata bytí je duchová.

Nebyl jsem si dlouho jist, nevidím-li v dílech Němcové víc, než do nich vložila. Ale když jsem sledoval její úvahy rozptýlené v jejích povídkách, došel jsem k pevnému přesvědčení, že přemýšlela o posledních věcech člověka a nejvážnějších otázkách hlouběji, než se nám posud zdálo, a když

jsem sledoval její život v posledních letech, pochopil jsem, jak důsledně a opravdově jej žila pod zorným úhlem věčnosti, aniž její současníci měli o tom tušení.

Pohorská vesnice ve své koncepci nemá té filosofické hloubky jako Babička, ale projevuje místy názory i násilně do osnovy vnesené, jež prozrazují její duševní zápasy, bolestně řeší otázky o oprávnění lidských běd, úsilí o pochopení duchového řízení světa, pro mravní stránky vyrovnání dobra a zla, filosofické myšlení vzácné čistoty a hluboce citově zaujaté. Nechci probírati pořadem všechna její díla. Ale uvažte na př., jak vědomě a účelně ve dvou povídkách, Rozárce a Halinovi (Chudí lidé), ukazuje na dvou typech z nejnižších vrstev, na dívce a hochovi, z těch nejchudších a nejubožejších, sílu Dobroty lidské duše vůči zlu světa. Rozárka, tělesně zakrslá, věčně hladová a pracující, sije kolem sebe s nadlidským sebezapřením lásku a dobro a umírá vysílením vědouc, že žila pro blaho jiných a tím pro své vlastní štěstí. Halina ožebračený bohatými, kteří zmrzačili jeho sestru, pracuje pokorně, aby zaopatřil tu, kterou miluje, s jiným. Němcová ne bez úmyslu sesiluje ušlechtilé rysy na těchto postavách do krajnosti. Činí tak vědomě, vyznávajíc svou pravou víru, že lidstvo spěje k dobru a dokonalosti, přes to hrůzné moře zla, v kterém se brodí, a pro ty,

kdo v duchu a v pravdě jdou za tím velkým světlem vnitřní dokonalosti, jsou typy jako Rozárka a Halina zárukou, že lidská duše na zemi zvolna zraje přes všechny bědy věků k své dokonalosti nejen v jedincích, ale i v celku.

Vlastní život Němcové v těch konečných letech utrpení a bídy, jak se nám jeví v současných dokumentech a v jejích listech, je výmluvným dokladem, jak věrně žila tím ideálem, k němuž se během let probojovala. Ve své zpovědi „Čtyři doby" vyznala mužně a přímo utrpení svého svědomí, řekla jasně sama o sobě, jak chápe, cítí i hodnotí svůj život. Je to nejskvělejší doklad jejího uvědomělého vnitrného vidění. Osvětlila jím své srdce, své duševní rozvití od dívčích snů, až po utrpení ženy, životem zklamané a svůj vztah k pramenům života, k podstatě všeho bytí.

V době, kdy psala toto své vyznání víry, zmizely již její naděje po uskutečnění zázračného štěstí a její mysl se odvrátila od první touhy projevené na prahu vědomí – stát se svéprávnou ženou účastnou v životě svého národa – k druhé myšlence, tehdy v mladých letech projevené: stát se dokonalou matkou svých dětí. Zápasí s mužem o jejich vzdělání, pobízí je, aby nedbaly malých cílů a snažily se o velké úkoly, trpí bídu, hladoví, pokořuje se, jen aby děti vytrhla z všednosti žití. Je to zoufalý mocný zápas, a když v něm

ztroskotává, nemocná, zničená, hynoucí, tyčí se naposled k novému zoufalému boji. Vzdává se již naděje, že nalezne muže, po jehož boku ve věrném přátelství by mohla dojít svého cíle, stát se mu družkou v práci pro národ, lidstvo. Chápe, že ženě, jako muži, nezbývá, než jít sám za svým cílem. A snaží se stát se nezávislou. Odchází od muže, doufá, že vydávání sebraných spisů ji hmotně zabezpečí, myslí na řadu nových děl, jež napíše — tragika tohoto posledního snu o štěstí umírající ženy jest strašná. Její síly jsou zlomeny, nedovede již napsat ani stránky, nedovede ukončit list, upadá v horečky, její naděje v sebrané spisy je klamná, zůstává v Litomyšli sama, opuštěná, bez peněz a v hladu. A pak odchází do Prahy zemřít.

Žádný sen v jejím životě se jí nesplnil, žádná naděje se neuskutečnila, všechny její pokusy o uskutečnění ideálu ji zklamaly, ale přes to byla šťastná ve svém nitru. A její život — víc ještě než její dílo — které je jen dokumentem tohoto života, je nejsvětlejším dokladem její víry ve věčnou hodnotu dobra a lásky, v hodnotu života žitého v duchu a vnitrné pravdě, povzneseného nad strasti všedního žití. Cenu vlastního svého života vyslovila sama v poslední své povídce o vzorném učiteli, pravíc, že zemřelo srdce, jež pro blaho svých bližních jako pro své vlastní žilo.

II.

HLASY

O

DÍLE

I. BÁSNĚ

VÁCLAV BOLEMÍR NEBESKÝ

ZÁVĚR STATI O ČESKÝCH SPISOVATELKÁCH

Příloha k „Věnci“ 5. března 1843

Však zapomenouti nesmíme na paní, která nedávno se nám objevila, Boženu Němcovou, abych řekl ženského Tyrtaia, neboť její harfa zní rázně a vyzývá k povstání ku životu českému a do svatých bojů nám. Ona pěla to krásné slovo „Ženám českým“ (Květy čís. 27.), a nedávno zavolala jadrným a zvučným hlasem pannám a ženám:

Vzhůru ženy, panny! vždyť duch Páně
V útlou pannu vstoupil v Orleáně;
Noste vy teď oriflamy zlaté,
Když jdou muži v boje ducha svaté!

Ženou založena vlast,
Ženy ať zas hájí vlast.
Protož vstaňte v novočeském ránu,
Blaník otevírá již svou bránu.

Hrdá láska k vlasti povznesla ukončenou a mírnou duši paní k těmto ráznym, skoro zmužilým a přec tak panickým slovům.*

FRANTIŠEK LADISLAV ČELAKOVSKÝ

Z DOPISU BOŽENĚ NĚMCOVÉ

1. září 1844

Tak jste mě v kratičkém čase povinným sobě učinila k dvojí díce i pro to dobré smýšlení, jež o mně chováte, i pro ty půvabné své práce, jimiž mi příležitost dána byla Vás poznati a vysoce si vážiti. Ano, ušlechtilá pěvkyně naše! netajím toho před Vámi a s hrdostí znám se k tomu, že čta první ty

Těchto několik řádek jest první zmínka o Němcové jako spisovatelce.

čarovné plody Musy Vaší hluboko jsem sklonil čelo své před Vámi a přál vlasti své štěstí, že nastala již ta doba, kde dcery její jsou s to sypati na její oltář tak blahovolní květy. Básně ty, jež mi sama ruka vaše do mých sbírek opsala, a několik jiných vytištěných, co mi posaváde k očím přišly, pohnuly mne k té vroucí žádosti, aby ne v jednotkách, ale v desítkách, stech a celých dílech jimi ozdobována byla literatura naše. Jest mi i to k nemalému potěšení, že komukoliv předčítám tyto milé Vámi vydané zvuky, každý stejně se mnou cítí, každý v též žádosti se mnou se srovnává. Bůh Vám, výborná paní, račiž propůjčiti potřebného k takovým plodům pohodlí a pokoje.

ARNE NOVÁK

BÁSNĚ BOŽENY NĚMCOVÉ

B. Němcová, Sborník statí o jejím životě a díle 1912. Úryvky

V osmi čtyřveršových slokách básně „Ženám českým", z nichž vždy dvě jsou sraženy typograficky v jednotu, nenachází-

me vlastně poesii, nýbrž zveršovanou tendenční rhetoriku. Antithesa muže, jenž vlasti slouží mečem, ramenem a silou, a slabé ženy, která nemá ničeho než své srdce a své děcko, vyplňuje prvou polovici básně, kdežto druhá ve vlasteneckém horování rozvíjí ideály výchovy vlasteneckého dítěte, hlavně syna: nadšení pro řeč a pro minulost národa budiž dovršeno uvědomením politickým, výsledkem bude pak že ze synů vzrostou – jest to i požadavek Nebeského v básni „Pannám" – Břetislavové, práva hajci, zloby zhoubcové.
Báseň není vzdálena příliš od vlastenecké konvenční fraseologie – jak rýmy (vlast – slast, krev – lev, všecko – děcko), pokud nejsou plané (stůjme – obětujme, celováním – milováním), tak i obraty jsou otřelé a bezbarvé („na oltář svou obět klást", „hrdě se zvedá český lev", „reci statní jako lípy, jako doubce"), obrazového aparátu báseň nezná – leč přece vyniká toto veršované poslání nad podobné projevy vlastenecké: ústřední myšlenka a zasvěcení mateřství do služeb vlasti jest prožitý projev osobnosti básnířčiny. Zde v hodině nejvyššího vlasteneckého zanícení, otevírá nám celé své srdce mladá třiadvacetiletá žena, matka čtyř dětí; ví, že jejich narození jí vzalo kus života a kus krásy, ví, že jejich otcem jest drsný, nemilovaný muž, ví, že je těžko uživiti tak velkou rodinu – a přece, v dětech a jen v dětech vidí

smysl svého života, ospravedlnění svého manželství, obsah svého poslání ve světě i ve vlasti. Jest to již básnířka celé řady pohádek o oddané mateřské lásce, sahající až za hrob, jest to již tvůrkyně jímavých výjevů matčiných vztahů k dětem ze „Sester“ i z „Babičky“, kdo se tu projevuje, je to tón nový ve vlastenecké poesii české.

„Slavné ráno“ stojí již formálně vysoko nad prvním básnickým pokusem Němcové. Trochejský rythmus nese se v mohutné síle, rýmy jsou plné a namnoze nové; nechybí básnických obrazů a vzletných rčení, exklamace i řečnické otázky oživují dikci; zeměpisné, historické i symbolické narážky působí napínavě. Vlastním obsatem básně jest opětně nadšená a důtklivá apostrofa českých žen, leč tu vyslovuje básnířka přímo teprve v strofě poslední. *(Báseň náleží do okruhu „Mladé Čechie“. Autor uvádí doklady o tom, jak tato poesie recipovala básnické motivy starších vlasteneckých pěvců.)*

Tyto shody počátečních strof „Slavného rána“ se starší poesií vlasteneckou nepokládám za důkaz přímé odvislosti, nýbrž uvádím pouze na doklad, kolik tradičních prvků zpracovala ve své vlastenecké lyrice „Mladá Čechie“. Leč proberme sebe pozorněji písně a básně patriotických epigonů Čelakovského – jednoho důležitého motivu tam nenajdeme: totiž požadavku, aby se ženy činně účastnily, nejen jako mi-

lenky, osvobozovacího díla veřejného. Na něj poukázalo teprve mladé pokolení, jež v současné literatuře německé mělo hojnou příležitost čísti o emancipaci ženské; jej prožila a z plnosti své vnitřní pravdy vyjádřila první z českých žen Božena Němcová. Tím nabývá „Slavné ráno" památnosti přímo historické. *(Následuje rozbor ostatních básní.)*

Shrneme-li úsudek o poetické i vývojové hodnotě veršů Boženy Němcové, nazveme je vesměs výtvory epigonskými. Kolísá v nich stále mezi starší romantickou generací českých veršovců a mezi nevykvašenými pokusy „Mladé Čechie", z níž zvláště působil na jejího ducha V. B. Nebeský. V kusech baladistických připíná se k českým romantikům úplně, ve vlastenecké lyrice však podléhá „Mladé Čechii", která se shromažďovala v „Květech". Nemůžeme však upříti, že formálně se veršující začátečnice dobře vyrovnala svým básnickým současníkům, ba že v leccems je i předčila, a že slova, která jí psal dne 2. září 1844 osobně zavázaný František Ladislav Čelakovský, nebyla pouhým přátelským lichocením.

Leč horoucí přání Čelakovského nebylo splněno. Božena Němcová přestala záhy býti básnířkou. Jistě nebyly na to bez vlivu vztahy osobní: básníka Nebeského vystřídal positivní Čejka, z vlasteneckého ruchu „Mladé Čechie" v Pra-

ze přesídlila mezi venkovský lid na Domažlicku. Ale nesporně hlavní rozhodnutí dalo jí správné sebepoznání; uvědomělé ženství, které bylo hlavní kladnou hodnotou jejích veršů, toužilo projeviti se ve formách složitějších a rozvětvenějších než jest pouhá báseň lyrická, toužila zbaviti se pout tradičních konvencí, jež přímo ukládalo tehdejší veršování, toužila se prohloubiti stykem se skutečností. Tak se stala z básnířky vypravovatelka a z pouhé epigonky zakladatelka epické prózy české.

II. ČESKÉ POHÁDKY

Z KORESPONDENCE

Boženy Němcové s Bohuslavou Rajskou (Antonií Reissovou), provdanou Čelakovskou

NĚMCOVÁ

Čelakovské 20. května 1845

Nasbírala jsem ty něžné kvítka po mezích a lukách naší drahé vlasti a do věnečku je uvila. Komu bych je měla věnovati, než mé nejmilejší přítelkyni? Nepohrdněte tím malým dárkem a přijměte jej ode mě na památku. Jestli Vás v kruhu Vaší rodiny jen chvíli bavit budou, jsem sladce odměněná.

2. července 1845

Je to jen sebraná věc, a přece musím hlavu pod ostrý meč kritiky sklonit. Jeden povídá, že to není dost národně vypra-

vováno, druhý, že je snad mnoho přidáno, a naše vlastenky mně docela všecko odepřely, že jsem to ani sama nepsala. Můj Bože! Posud se nenarodil člověk, který by se všem zachoval. Já je napsala, jak je lid povídá, ovšem že některé hloupé zbytečnosti vynechat se musejí; snad je to chyba, že jsem to prosté děťátko trochu fábory a kvítím vyšňořila. Ale nemohu si jinak pomoci. Tak jako Erben své „Tři přadleny“ v loňské Včele vypravuje, nebudu snad nikdy umět vypravovat, leč bych dlouho na venku byla a ducha národního skrz naskrze tak pojala, jako on. Ta jediná, „Jak Jaromil k štěstí přišel,“ ta není docela národní; kousek látky jsem si pamatovala z dětských let, a že se mi líbila, přidělala jsem si to ostatní sama. To mi již odpusťte; pište, jak se Vám a Panu manželi líbiti budou; s Vaším rozsudkem se spokojím.

ČELAKOVSKÁ

Němcové 12. července 1845

Ó, Vy srdečná básnířko naše, jakým kouzlem čarovným znáte Vy jímati srdce a mysl přátelských! Kéž bych měla Vaše nadání, bych Vám tak na Vaši bajku o zakleté holubici odpovídati mohla, jak to zasluhujete!

1. prosince 1845

Mám Vám říci, jak se mi Vaše povídky líbily. – Kýž by podobně Vám každá matka povídati uměla dítkám svým touto něžností, upřímností, srdečností a opět touto ušlechtilostí ve slohu a řeči. – Zajisté by se nám navrátily ony dávné časy, které, jako navzdor všemu namáhání a přičinění, nám vždy více a více uprchují. Myslím totiž časy, ve kterých národnost ne toliko na ústech, ale ve vroucích srdcích umístěna a zachována byla, kde dítky bez překážky se vyvinouti mohly ve živlu mateřském. – Neníť nepatrná práce Vaše, jak ve skromnosti ji nazýváte, nýbrž důležitá nanejvýš. – Vy jste ukázala, jak se povídky dětem povídati mají by na mysl i srdce dobře působily; povídky, které by snad jinak jim nepřiměřené byly. Srdečně jsem si přála, byste mohla se podívati do kruhu našeho, když po několik večerů nám Čelakovský povídky Vaše předčítal. – Tu seděly dítky naše okolo stolu, upřeně se dívajíce na tatínka, a naslouchaly slovům Vaším. Ruce jim byly sklesly a sotva si dovolily oddychovati. Každý pocit, každé hnutí mysli bylo, vykouzlené Vašimi slovy, na tvářinkách jejich viděti. – Mne samu přecházel někdy mráz jako jindy za dětinských let, když mně služka některé povídky povídávala. – – Po-

hled na náš kruh by Vás zajisté přesvědčil, že práce Vaše dobrá a dokonalá jest.

Píšete mi, že krytykáři se nad Vámi ztrnuli! Tito páni by měli raději samy sebe krytykovat. Poznávám to nejvíce, když mne někdy Čelakovský na sloh a významy užívané ve Květech, nejdůležitějším a nejrozšířenějším časopisu našem, pozornu činí. Tam ať opravují a krytykují, ale ne u věci, které (píši to z ouplného přesvědčení) nerozumějí. – Myslím, že Vám netřeba pro tyto se rmoutiti.

NĚMCOVÁ

Čelakovské 14. února 1846

(Odpověď k úryvku předešlému)

Vaše ač trochu pochlebná kritika mne přece velmi potěšila. Tedy přece se to může dětem číst; a přece se povídá, že to pro děti není. Inu ráda věřím, že není a přisvědčím. Ale ne všecko, dá se i těm nejmladším dětem číst, to v druhých svazcích uhlídáte! Nemohu se tomu vyhnout někdy, sice bych musela celou látku předělat, ale myslím, když je takový otec nebo matka čte, jako Váš pan manžel a Vy, že se

tomu snadno vyhnouti může, co by se pro dítě nehodilo. Do čtvrtého svazku mám udělat předmluvu a přiznat se, co je moje a co národní; udělám to, ač nerada, musím se k mnohému přiznat, co není národní, a budou mi to za zlé pokládat. Mně to nedá, když slyším pohádku, ale docela převrácenou a zostuděnou, abych ji tak napsala; přidám, kde je potřeba, ze svého, a to nehezké vynechám.

25. listopadu 1846

Co pak jste říkala kritice p. Malýho? Vidíte, kdyby někdo napsal nestrannou, pořádnou kritiku, byť dost přísnou, byla bych mu velice povděčná, ale tomu pánu já nevěřím. Někteří mi vytýkají při prvních, že jsou na národní tuze poetické, abych je vypravovala docela prostě, nyní se to zase nelíbí; já nevím, jak bych přišla vhod. Vím že některá trochu lehko pracovaná, ale to je tím, některá látka více těší, a já se s větší libostí do ní vpravím, některá méně a chuti ubyde. Je to ovšem chyba, kterou musím odložit. Co Vy jim říkáte? Prosím Vás, pište mi pravdu, jak p. manžel o nich soudí; mne by tuze těšilo, přátelskou radu a nestranné posouzení z jeho úst se dovědět. Viďte, že mi to upřímně povíte, ale ne lichotit!

ČELAKOVSKÁ

Němcové 16. ledna 1848

Jak se těším, že ony vroucí duše cenu Vaši uznávají, – kdož by více zasloužil ode všech dobře smýšlejících milovánu býti jako Vy, ačkoliv Vaše veliká skromnost tomu nikterak připustiti nechce...

A věřte mně, že Vaše srdečné, dojemné vypravování daleko větší cenu má, nežli všecky ty přepiaté, z cizího nám živlu přenesené a původní (jak je ku své oslavě spisálkové mnozí jmenují) povídky, romány atd. Tyto nevzdělávají náš národ, nýbrž jej jen od jeho mravů odtahují, obyčeje jejich jim co zastaralé a času nepřiměřené představují, jemu často nemravnost ve skvělém světle ukazují. – Jaký může míti takové čtení vplyv na národ? – Zajisté některý z oněch pánů neví, jakého se hříchu dopouští svým spisováním, neboť kazí mravy i řeč, a vzbuzuje žádosti v srdcích dobrých a nezkažených, které nikdy uspokojiti nemůže...

Ó, jen se nedejte, drahá Boženko, těmi přemoudrými kritykáři, jako jest p. Malý, zastrašiti a buďte ubezpečena, že jediné srdečné slovo od Vás napsané tisíckráte větší cenu má, nežli všecky jeho dlouhé přeučeně rozkládané sady, na kte-

rých si tak mnoho zakládá. - Kdybych jenom v Praze byla, v krátkém čase byste kritiku četla, která by prací Vašich dostojná byla, a to od muže, kde by všichni jiní si dali chuť zajít dále Vás posuzovat. Ladislav by to byl již učinil, ale každý ví, že jste naší přítelkyní, a tu by to žádný oučinek nemělo. Však jen neohroženě dále, budoucnost Vás nejlépe ospravedlní. Pan Purkyně říkává: „Každé slovo paní Němcové je jako ryzí zlato!“ A tento zajisté nikomu nelichotí.

JOSEF KAJETÁN TYL*

POSOUZENÍ PRVNÍHO SVAZKU POHÁDEK

Květy č. 86., 19. července 1845

Když jsem vzal tuto pěkně vydanou knížečku do ruky, tanula mi bezděky minulá léta se všemi svými strastmi a slastmi, se všemi trudnými překážkami a radostnými pokroky na mys-

Referáty o „Národních báchorkách a pověstech“ otištěny jsou zde až do str. 179 z Tillova vydání ze sbírky „Naše klenoty“ 1904, sv. 6. str. 140-149.

li. Ale jen slasti a pokroky utkvěly konečně před očima – a veliká, sladká naděje pojala mě v náruč svou.

Kde jsou časové, kdyžto jsme v řadě horlivých pěstitelů naší ledva propukávající literatury jméno Vlasty Hekové čítali? – Pak se vyskytlo k radosti naší jméno Dobromilino, zavznělo Marie Antonie a jeden čas klamalo nás také ono Žofie Jandové. To byly jako předchůdkyně, prorokyně na poušti – hlas jejich zase umlknul, a mezi spanilou pletí naší panovalo hluboké ticho. Najednou ozvaly se po luhách českých zpěvy Ludmily Tiché – za ní hned Marie Čacké, a ačkoli – bohužel! obě tyto pěvkyně ústa svoje brzo zase na věky zavřely: nalezl přece hlas jejich při mohútném zachvívání křídel našeho napořád rostoucího národního ducha ozvěnu v příbuzných prsou českých panen a paní – a brzy počal se houf bohomilých služebnic na Parnase našem míhati.

Mezi těmito kněžkami obrátila na sebe záhy zvláštní zřetel Božena Němcová – zvláště proto, že se uchopila důležitější stránky našeho písemnictví, totiž prosy.

Nyní leží první svazek jejích báchorek a pověstí před námi. Vážená spisovatelka je jmenuje sice národními; my ale myslíme, že je stejným právem také jejími nazývati můžeme, jelikož v nich krom dějinného apparátu vše ostatní jen z po-

kladu srdce a ducha jejího podáno – myslíme celý způsob vypravování. V životě, v národě se ovšem báchorky tak nevypravují; ale proto přece nemůžeme proti právu poetického pojmutí a utváření požadovati, aby jeden jako druhý vyprávěl; aby nesměl jeden věc živěji než druhý pojmouti a plamennějším slovem vyslovit. I při vší básnické výmluvnosti a ozdobě dá se krásná, pouhá prostota báchorky zachovat. A mimo to myslím, že není národní báchorka historický dokument, na němž by se ani čárka změnit nesměla, kterouž někdy trochu neobratná ruka naškrtne. Z většího dílu bývá pak vypravování, které se po tak řečeném národním tónu tuze ouzkostlivě namáhá, jenom dětinské a – nechutné.

Toho všeho nemá se p. Němcová co strachovat. Ona se chopila jen předmětu z úst národa a pojavši ho ve svou bytost skrz na skrze, vyvedla z něho takořka nové, ryzí dílo, v ničem původu jeho neublíživši. Tón její je měkký, ohebný, podobá se pěkné, umělou rukou vzdělávané květnici – smíme-li báchorku v ústech lidu přirozenou loukou nazvati; a ačkoliv k původnímu materialu zde onde za svého pramene přidala, zrostlo to s národní trestí v jediný umělecký celek. Nejpatrněji objevuje se to v báchorce: Jak Jaromil k štěstí přišel. Avšak i ze všech ostatních prosvítá hluboká

pojímavost této nadané spisovatelky a nám nezbývá nic jiného přáti, než aby se záhy na jiné pole pustila, kde by mohl duch její statně tvořiti. Tam bychme ji uvítali ještě vřeleji. Milujem to, že jsme jich posud velmi málo četli, ježto by byly všemu požadování zadost učinily – máme ještě větší potřeby, než věci psáti, jichžto vlastní cenu veliký počet očí ani nevidí. *J. K.*

KAREL HAVLÍČEK

O PRVNÍM SVAZKU POHÁDEK

Česká Včela č. 62., 5. srpna 1845

Kritika, ostrá, hanící kritika, může, jak nepochybujeme, mnohého autora a jeho přátele uraziti a k prudkostem popuditi, o čem v nejnovějších časech patrné máme důkazy. Myslíme však, že moudrého, o vzrůstání umění a věd opravdově pečlivého spisovatele mnohem více a spravedlivěji zarmoutí pochvalná, abychom řekli omaštěná kritika, když se z ní

patrně jeví, že pan kritik ani onen spis, který vychvaluje, nečetl, a jenom jako žvatlavý kolibri rozličné, Bůh ví kde nabrané a Bůh ví kam patřící všeobecné fráze, obyčejné obraty a vytřelé komplementy na ubohého spisovatele nasejpá. Přiznávám se, že by mi byla každá, i nejostřejší hana mnohem milejší a také čestnější, než taková dětinská chvála. Kdo obzvláště naše kritiky pilně čítá, nepochybně mi rozumí. – Tuto však před námi leží kniha, kterou nepotřebuje žádný všeobecnými okolky a priori vychvalovati: může si ji pilně přečísti, bedlivě rozebrati, aniž své práce litovati bude, potěšiv se v ní na kráse skvělé poesie, a přesvědčiv se, že snese ouplnou přísnou kritiku.

Při vypravování báchorek může býti účel a způsob dvojí: buď národopisný, a pak spisovatel béře na se povinnost historika, nemá práva pranic, ani nejmenšího změniti, zkrášliti, přidělati, ni ve formě, ni ve věci, aby k nám z jeho báchorek mluvil národ sám, který chceme poznati: aneb může být účel a způsob básnický, to jest, spisovatel používaje pouze materiálu národního, snaží se jenom vypracovati pověsti co možná nejpůvabnější a nejkrásnější, idealisuje, aniž povinen jest, naložiti si jakákoli pouta, může spojovat několik báchorek v jednu, vylučovat části, přijímat krásné situace jinonárodní, zkrátka počíná si ve formě i předmětu tak, jak

se líbí jeho básnickénmu geniovi. Prvního druhu báchorky nám může podati každý věrný, pravdomluvný člověk, znající se v péře; ony druhého způsobu, a takové jsou právě Báchorky p. Němcové, jenom básník. Šest báchorek zavírá v sobě první tento dílek, o kterých zde v tom pořádku, jak za sebou sledují, promluvíme. Že ve všech u vypravování samém panuje nejskvělejší elegance a barvitost slohu, avšak přirozená bez všelikého vynuceného namáhání: že jest každá báchorka provedena s bohatou vkusnou fantasií: že nikde nevidíme nějaké hmoždění se spisovatele s předmětem, nýbrž že p. Němcové proud pověsti lehce, jasně, sám od sebe teče, musíme zde o všech napřed pověditi.

V „Zlatém kolovrátku“ líčí nám skutky rodinné závisti a odměnu pracovitosti a cnosti. Pěkně provedeno jest na str. 3—7 vznikání čisté lásky v srdci nelíčené, dobré dívky, z kterého patrně vidíme, že jest sepsáno něžnou rukou ženskou. Potom jak chtivá závistivá zištnost sama sobě pád strojí, vydávaje oči, ruce, nohy za zlaté nářadí, a jak se hřích sám zžírá. Znám však podobnou báchorku ruskou, v které ale není Dobrunka sestra Zlobohy, nýbrž přijatá dívka u zlé čarodějnice, která pak, když se Dobrunka knížeti zalíbila, svou zlou dceru za ni nastrčí. Takovým způsobem zmizí v báchorce ukrutná, havraní matka i sestra.

Černá princezna nám dvě veliké čistě lidské pravdy v nejskvělejší světlo staví: že pravá bezouhonná láska všechno neštěstí na světě buď přemůže buď zmírní, jak Radovid pouze svou láskou vysvobodí černou princeznu, a že se přestupek, kterému my lidé tak často se neubráníme, utrpením, prací opět napraviti může, co obzvláště krásně a národně poeticky p. spisovatelka líčí na str. 34–37, jak Radovid vchod do podzemního zámku hledá.

O Jozovi se mně, arci jen dle mé individualnosti, nejvíc líbí a již dle toho vyznání možno souditi, že bych v předpojatosti své v její chvále nikdy konce nenašel. Přiznávám se, že jsem silně nadšen pro ideu, aby se dle lidské možnosti ve světě na to hledělo, by dobré činy měly dobrou odměnu: co nám hlavně ono pomožení rybě, ďáblům a mravenečkům a jejich odměna představuje. Zvláště však ona hluboká myšlenka, kterou p. spis. vědomě na str. 46, 48 líčí, jak se totiž marnost princeznina sama tresce, když její ženich po každé zbytečné práci, kterou mu týravě nepotřebně uložila, zohavený vracuje, jak se však dobře vyrovná a vesele skončí. Tuto povídku a o Jaromilovi mohou děti s velikým prospěchem čísti. – Kýž by se bylo p. spis. zalíbilo, komičněji celou tuto báchorku držeti, neboť zajisté předmět mnoho komické síly v sobě má, a na str. 42 při slovích: To jsou

blázni, jak se rvou, musím je rozehnat! – byla již k tomu p. spis. na dobré cestě.

O labuti jest povídka lásky, ale pravé, krásné, přirozené lásky, a přiznávám se, že jest o ní v této krátkosti praveno více a krásněji, než v dvaceti obyčejných povídkách. Jako v černé princezně vysvobozuje mladíkova láska dívku, tak zde dívčina láska mladíka. Kdo neví, co je cit, může se tomu odsud naučiti. Při tom se podiviti musíme, jak lidsky – krásně doplňuje a vysvětluje tato báchorka nepřirozenou, nehezkou bizarerii mythů řeckých o Ledě.

Jak Jaromil k štěstí přišel jest pouhá, čirá fantasie: p. spis. nás zde uvádí v jiné krásnější, blaženější světy; na str. 71–81 popsání říše gnomů může každý několikrát přečísti s rostoucím zalíbením. Jak krásná také jest idea, že Jaromil s nabytými u gnomů zázračnými prostředky ne sobě, nýbrž nešťastné princezně pomáhá: při kterém léčení nás opět p. spis. krásou svého vypravování očarovala.

O třech zaklených psích pohybuje se v světě jiném, bohatýrském; osnova této báchorky se mi nejméně ze všech šesti líbí. Tuto váženou p. spisovatelku činím pozornu na malinkou nedůslednost; neboť na str. 106 pes přinesl již hotovou večeři, a na str. 108 se praví, že neměli to, co psi přinesli, kde vařit, což se nesrovnává. – To se při druhém vy-

dání, kterého se tyto báchorky jistě dočkají, velmi snadně spraviti může.

Ve Květech č. 86 radí se váž. p. spis., aby se brzy na jiném poli básnictví pokusila,* že cenu báchorek veliký počet ani nevidí a že máme jiné větší potřeby. My však na opak paní spis. snažně prosíme, aby jen dále, jen dále spěchala na přívětivé stezce pravé čisté poesie, na které tak libě a zdařile kráčí. Největší naše potřeba jest dobrá poesie, a nesmýšlíme o obecenstvu našem tak nezdvořile, aby ji necítilo, nevidělo a – neuznalo, kdekoli, v jakékoli formě se zjeví. Nám aspoň byly tyto báchorky pro množství všelikých jednotvárných povídek jako oasa v Sahaře.

Konečně se osmělujeme váženou p. spis. požádati, aby při některých svých příštích báchorkách také na naši z ohledu národního tak zanedbanou mládež pamatovati ráčila. Máme zajisté přesvědčení, že může být báchorka při jistém provedení zároveň i pro mládež i pro nejučenější dospělce zábavná i poučující. S vděčností by pak naše dobrými spisy posud nehojná biblioteka mládeže takové báchorky do zásoby své přijala.

Vydání je hezké; obálka však, ač jinak dobrá, nezdá se nám k tomuto více elegantnímu spisu hoditi. Kýž by se s vydáním druhého svazku dlouho neváhalo. *H. Borovský.*

* *Viz předešlý referát Tylův.*

Česká Včela č. 78., 30. září 1854

Národních pověstí a báchorek od Boženy Němcové vyšel svazek 2. (cena 12 kr.); doufáme, že p. sp. dílkem tímto nit půvabného svého vypravování nepřetrhne.

K. V. ZAP

O TŘETÍM SVAZKU

Poutník 1846, str. 127

Výborná to přísluha literatuře národní; právě se dovídáme, že vážená vydavatelka má ještě na 5–6 svazků rukopisu pohotově. Právě se 4ý svazek také již dotiskuje. *(Obsah.)*

O ČTVRTÉM SVAZKU

Poutník 1846, str. 159

(Obsah.) Vážená p. spisovatelka podala nasbíranou z národu látku v 3. a tomto 4tém svazku ponejvíce tak, jak ji z úst

našeho lidu přijala, kdož by to měl haněti? a přece se to některému pánu nelíbilo;* myslíme však, že by to nemělo býti na ujmu obliby čtenářstva, my to ovšem za cnost pokládáme, a prohlédajíce k potřebám našeho národopisu musíme jak nejvroucněji přáti, aby ostatní hojné zásoby váž. p. spisovatelky jen rychle také již vydány byly.

O PÁTÉM SVAZKU

Poutník 1846, str. 192

(Obsah.) Kdožkoli předešlé svazky této sbírky naší národní musy máte, nemeškejte, i tento pátý svazek rychle k nim připojiti.

Z šestého svazku r. 1847 na str. 126 a ze sedmého r. 1848 na str. 32. uveden jen obsah. Redakci Poutníka přejímá koncem r. 1848 Jakub Malý.

**Narážka na kritiku Jakuba Malého, viz níže!*

JAKUB MALÝ

O TŘETÍM SVAZKU

Květy č. 64., 30. května 1846

Paní Božena Němcová stala se co spisovatelkyně záhy oblíbenou u českého čtenářstva, a to vším právem, an v I. i II. svazku báchorek jejích taková něžnost, tak outlý a přece hluboký cit panuje, s jakým se zřídka potkáváme. A to vše tak přirozeně, tak nenuceně dáno, že se čte až mílo. Tak k. p. báchorky: o zlatém kolovrátku, o Popelce a jiné s pravou rozkoší jsme čtli. A přece si troufáme říci, že nebyly psány bez jakéhosi uvážení, rozmyšlení, slovem bez jakéhosi studium, čemuž patrně nasvědčuje přílišné, z charakteru národní báchorky vystupující idealisování některých, na př. Jak Jaromil k štěstí přišel. Tyto začátky mnohé pěkné naděje v nás budily a toužebně očekávali jsme další pokračování její sbírky. Vyšel III. svazek, my čtli – ale kam se poděl onen něžný květ poesie, kam onen dojemný outlocit? Paní Němcová, ač dosti příležitosti k tomu měla, již neidea-

lisuje jako v předešlých svazcích, ale hola střízlivě, prosaicky, nedbale vypravuje bez vyššího vzletu. Porovnáme-li svazek tento s předešlými, přichází nám ta nonchalance jako výsledek nějaké emancipací, kterou nerádi znamenáme. Kdyby byla paní Němcová s tímto svazkem napřed vystoupila, zněl by úsudek náš zcela jinak; řekli bychom, že vypravuje přirozeně a nenuceně, ale jelikož jsme její péro s jiné strany poznali, muselo nás toto náhlé ochabení jejího básnického vzletu nemile dojmouti. Bylo by nám líto, kdyby paní Němcová měla v tomto dušení svých pěkných, obzvláště krásné pleti k okrase sloužících nadání setrvati.

O ČTVRTÉM SVAZKU

Květy č. 81., 9. července 1846

Svazek tento jest zajímavý, vypravování prosté, nenucené; onu nedbalost, kterou jsme třetímu svazku vytýkali, nenalezli jsme tuto. Ovšem že předmět samý rozličně působí na vypravování. To nám však divno jest, kterak povídka z Tisíce a jedné noci „O mluvícím ptáku, živé vodě a třech zlatých jabloních", byť i s některými nevyhnutelnými varianty, do sbírky paní Němcové zabloudila.

BOŽENA NĚMCOVÁ

ODPOVĚĎ

na posouzení báchorek Boženy Němcové v čísle Květů 81

Česká Včela 1846, č. 58

V poznamenání stojí, že je to věc divná, jak se státi mohlo, že se dostala báchorka z Tisíce a jedné noci „O mluvícím ptáku, živé vodě a zlatých jabloních“ do mé sbírky? Tedy myslí pan recensent, že jsem ji odtamtud vzala, a trochu převlečenou za národní prodala? To by byl nesmyslný člověk, který by, maje vlastní zahradu plnou ovoce, ze sousední bral a ovoce cizí za své prodával. Mohla jsem ji vzít také z Květů, kde co slovenská uvedena byla, a vyjmouc malé varianty, s mou se srovnává. A však já ji nevzala ani z Tisíc a jedné noci, ani z Květů; nechce-li mně p. recensent věřit, ať váží cestu k nám, a já ho dovedu k selce, která mi báchorku tu povídala. Že ani ona, ani její bába, od které ji slyšela, Tisíc a jednu noc nečtly, za to ručím.

JAKUB MALÝ

VYSVĚTLENÍ PANÍ BOŽENĚ NĚMCOVÉ,

týkající se posudku 4. svazku jejích báchorek

Květy 23. července 1846

Jest mně skutečně líto, že náhodné nedorozumění přimělo Vás k odpovědi ve „Včele“ na mé vyřknutí, že jedna z báchorek Vašich jest vzata z Tisíce a jedné noci. Nemyslil já tím, jak Vy se domníváte, že jste ji opsala z řečené sbírky, nýbrž chtěl jsem ji tím toliko vyznačiti co báchorku původu východního, tedy do sbírky národních pohádek nenáležící. Známť i onu podobnou ve Květech, i vím, že se ona, jakož i mnoho jiných, od lidu našeho vypravuje; leč ne všecky povídačky, které od něho slýcháváme, nazvati se mohou národními. Povídky o Enšpiglovi, krásné Majoleně, Genowefě a množství jiných kolují v lidu obecném od úst k ústům, ale nikomu ještě nenapadlo jmenovati je u nás národními. Pročež potřebí jest, bedlivě uvažovati, co našeho jest a co cizího a toho z oboru národnosti vymezovati.

Doufám, že tímto vysvětlením dokonale vyvrátil jsem Vaše křivé domnění, jakobych Vás nespravedlivě z plagiatu byl vinil. *Posuzovatel Vašich báchorek.*

O ŠESTÉM SVAZKU

Květy č. 36., 24. března 1847

Kdo při předešlých svazcích sbírky s potěšením kochal se v něžné poesii spaniloduché spisovatelky, i tento svazek neodloží bez ukojení spravedlivého očekávání. Obsahujeť pak báchorek 8: Alabastrová ručička, Anděl strážce, Zlá matka, Ptačí hlava a srdce, Princ Bajaja, O Nesytovi, Půjčka za oplátku a O hloupém Honzovi. Z těch ovšem některé, což ale jinak býti ani nemůže, silně připomínají na báchorky již v předešlých svazcích vypravované, jako jmenovitě Zlá matka a Princ Bajaja: nicméně při tom všem vždy nové, opravdu básnické momenty obsahují. Hlubokým významem nad jiné vyniká Anděl strážce. Vypravování pak jest při všech prostoduché a nelíčené. * * *

O SEDMÉM SVAZKU

Květy č. 143, 30. listopadu 1847

Svazek tento obsahuje třináct báchorek, které však daleko nedostihují zajímavostí svou svazky předešlé. Část jsou plané výrustky vesnického vtipu bez vyššího významu, vůbec pak sotva kde znamenati lze jakéhosi osoblivého, nerci-li národního rázu.

KAREL JAROMÍR ERBEN

REFERÁT O DRUHÉM VYDÁNÍ*

Obzor 1855, str. 191

Vyjití některého původního díla pěkné literatury nepřestala ještě býti u nás vzácností, zvláště je-li dílo toto dobré. Když paní Němcová poprvé vydávati počala své „Národní bá-

* *Referát je psán o Babičce (rovněž u Pospíšila vyšlé), ale počíná úvodem o druhém vydání báchorek.*

chorky a pověsti", byla uvítána s radostí, čtena a opět čtena se zalíbením. Mladým a starým chutnalo stejně dobře to pěkné ovoce, natrhané s výborem tak vkusným v kouzelné zahradě národního podání, plné ještě své prvotní čerstvosti, jen umělou rukou sestavené a rozmanitě přikrášlené. Byla-li hádka možná, nikoliv o některé jednotlivosti, nýbrž o směr vůbec, mohla býti jen o to, zdali se měla p. Němcová přísněji přidržeti národního podání, aneb zda-li měla s ním zacházeti ještě svobodněji, slovem zdali měla jíti tou cestou, kterouž u Němců bratří Grimmové, u nás Erben kráčejí, aneb kterouž si známý i vzděláním českých pověstí Musaeus vyvolil. Oněchno snaha jest, vytříbiti ze sebrané látky původní formu pověstí co možná nejpřesněji, tak aby tito dochovaní a očištění pokladové z dávné minulosti, nepozbydouce ničeho ze své zajímavosti, mohli býti spravedlivým svědkem mysli a vzdělanosti oněch dob, kteréž se nám nyní v šeru tratí, a jež druhdy tak krásně slunce poesie osvěcovalo. Jak viděti, je úkol tento i vědecký i poetický, a mužové jmenovaní podnikajíce jej uchystali v pověstech svých sobě látku k bájeslovným zkoumáním, obecenstvu pak kytky nejvonnějšího kvítí, v níž práce pátrajícího a srovnávajícího ducha čtenáři se ukrývá krásnou prostotou formy, Musaeovi naopak, abychom při nejznámějším u nás

jmenu z německé literatury zůstali, a jiným jeho druhu bylo podání lidu vítanou látkou, kterouž obraceli kam se jim líbilo, rozpřádajíce a překrašlujíce ji, co obraznost a vynalézavost stačila. Onen způsob nehodil se paní, tento pak našim okolnostem, ba vůbec našemu věku, kterýž cenu a zajímavost národních báchorek dostatečně uznal. P. Němcová přidržela se prostřední cesty; přineslať k báchorkám básnický smysl a přidala jim ho někdy, kde se jim ho zdálo nedostávati. Takto není sice sbírka její všude pramenem, ale všude přece příjemným čtením, jehož půvabové obliby čtenářstva posud jisti jsou, jakož nejlépe nové vydání tohoto díla dokazuje.

P. Němcová osvědčila ve svých báchorkách nevšední dar vypravovací, živost citů a fantasie, mysl básnických krás jímavou, plynnost slohu, rozumějící dobře krátkosti, kde na místě jest: o vynalézavosti však její, o daru vlastní plodnosti nemohlo se z nich bráti žádné svědectví. Přijala svou látku z národního podání, neutvořila ji; její zásluhou byl jen vkus ve vybírání, v sestavení a v novém vylíčení toho, co před sebou nalezla.* Těšili jsme se, že máme tak způsob-

**Ze soudobých posudků zasluhuje ještě zmínky Klácelův v Ohéralově „Týdenníku" r. 1848. Jest to však spíše filosofická úvaha o vývoji a hodnotě pohádky vůbec.*

nou vypravovatelkyni národních pověstí, ale museli jsme býti v pochybnostech, shledáme-li v ní i ducha tvorčího „Babička“ nám ukazuje, že v p. Němcové i tohoto daru jest.

JAN HELCELET

DOPIS NĚMCOVÉ

9. srpna 1851

Pohádku pro kalendář zaslanou vděčně přijímám a musím Ti, drahá Boženo, upřímně říci, že jsi jí křivdu činila, váhajíc ji pro Koledu poslati. Útek dějů je v ní sice prostičký, ale vyvedení živé a barevné; i bude se mladším zajisté líbiti.*

**Pohádka o Viktorce vyšla v brněnské Koledě r. 1852.*

VILÉM MRŠTÍK

ÚVOD

ke knize „Deset pohádek o sv. Petrovi“

Nákladem Unie 1901. Illustr. K. L. Klusáček

Jako národní lyrika i epika strhuje úžasnou silou jednoduchosti a nepodvrženosti svého umění. Malými prostředky docíliti dovede účinků, jakých zřídka kdy docílí i poesie nejrafinovanější. Není to naivita chudoby, ale vkusná umírněnost dozrálé už noblesy. Těžko se neučit od těchto velkých mistrů prosy a dojde k tomu, že naše pohádka jako národní píseň v poesii stane se východiskem pravého názoru o podstatě stylistického umění. Pohádky „o sv. Petrovi“ neboli „o Pánu Bohu“ jsou takovým mistrným dílem našeho lidu. Není to Bůh a není to sv. Petr v nějakém kosmopolitickém významu; jsou to naši lidé z našeho masa a krve a přece zachováni v plné vznešenosti tradicionelního svého významu. Petr žije pozemským, codenním způsobem živo-

ta, ale Kristus už není s tohoto světa a nedá se mýlit povrchem věcí. A ten rozpor mezi dvěma světy, vyšším a vezdejším, podán jest s takovou mistrností plastiky, s takovou vervou a dramatičností prostinkých výjevů, že rovného jim díla marně bys hledal i u mistrů největších. Dva, tři rysy a postava hotova je jako ze skály. A nic se tu nevnucuje, nic neláme, všechno děje se jaksi samo sebou beze vší okázalé „myšlénky". Pravý vzor morálky. Neuráží, nedře se, s roztomilou sdílností cestou humoru splývá v poesii a ne kázání.

Humor dýšící z těchto pohádek je svého druhu jediný. Úplně samostatný, že sebe vyrostlý – náš. Stojí sám o sobě v celé evropské literatuře. Není v něm nic anglicky kazatelského, puritánského, nic rusky moralistního a melancholického, nic německy hospodského, francouzsky světáckého, je to nevinný, lidský, český humor, ode všeho toho vyčištěný jako křišťál. Humor našich poetických chat, který se nezlobí, nepeskuje, ale přece zůstává povýšeným nad vezdejší marotty. Je v tom humoru obsažen celý světový názor našeho lidu: mír a jakési veselé shovívání člověka těžce zkoušeného k vadám a pokleskům svého bližního. *Humor, kterým vládnouti dovede jen člověk přese všechny svízele těšící se plné radosti ze života.* I ten se stane východiskem a předmětem

vážného studia o podstatě humoru našeho vůbec. Základy jeho dány jsou v těchto pohádkách, a co přibude, přibude pouze cestou obohacování, ale ne měnění. Možno se přiučit, ale netřeba přejímat; máme krásné a dobré své. Ironie jemňoučká jako dech vane všemi těmi příběhy. Ale ironie ta nerozlučuje s člověkem, nýbrž smiřuje a vyrovnává, učí milovat, netrestá, ale omlouvá, k dobrému vede dobrotou. A ne zlostí a ne žlučí. A není náhodou, že právě Němcová zachytila tyto příběhy. Vždyť sama ve své Babičce podala obrazy tohoto humoru v kráse nejvzácnější. Krásné jest místo v pohádce, jak se Kristus odnáší k Maří Majdaleně. Svrchovaně čistě, s ohromné výše svého Božího původu a přece lidsky. Kouzlo té ironie zazářilo tu na tom místě světlem nejskvělejším. Zase tentýž humor klidného, se světem v míru vyrovnaného člověka. Vědomí vlastní převahy nad světem okolním. Nebodá, ale hřeje, miluje a učí milovat. To je filosofická stránka našich pohádek.

V. TILLE

POHÁDKY BOŽENY NĚMCOVÉ*

Lumír 1905, r. XXXIII. str. 137–146

Pohádky Boženy Němcové byly tolikrát nabízeny dětem, tolikrát prohledávány jako materiál studia literatury lidové, že nadobro zmizely z literatury skutečné, umělecké. Obliba literárního díla u dětí způsobuje k němu útrpnou shovívavost u dospělých, a folkloristický materiál předpokládá, že autor byl dovedný sběratel, ale špatný básník. Provinil jsem se sám na pohádkách Němcové také obojím směrem a chci napraviti tuto křivdu.

V těch sedmi svazečcích, které vyšly u Pospíšila, od července r. 1845 do listopadu r. 1847, je dost různorodých, různě pracovaných, z různých končin snesených věcí, ale je to její

* *Tento essay má pro studium Němcové historický význam. Zde poprvé dostalo se jejímu dílu odborně vědeckého hodnocení, tak jako téhož autora „Glossy k životopisu" v Nové české revui 1905 znamenají mezník ve studiu jejího života a osobnosti. Z.*

práce, její duševní majetek, výtvor literární, který chce a má býti čten jako literatura samostatně vytvořená a stilisovaná. Zeyerův „Amis a Amil“ neb „Pouť sv. Brandana“ – o „Karolinské epopeji“ nemluvě – jsou mnohem bližší svým cizím předlohám než většina těch „báchorek“ a „pověstí“ Boženy Němcové textům v lidu sbíraným. A forma pohádková – ta forma, dnes, v proudu realistické literatury cenící jen dojmy ze skutečnosti současné, tak znehodnocená – kdo smí ji předem odsuzovat? A kdo vymezí přesně a jasně její charakter?

Je-li na knize Boženy Němcové co folkloristického, je to především naivní snaha nesmělé autorky, učinit ze své práce padělek, vzbudit zdání, že to jsou přežitky národního ducha z lidu sebrané. A s jakou rozkošnou nemotorností nanášen je ten pohanský nátěr jejích romantických povídek, překládaných do těch dávných blažených dob, kdy nebylo zámků a závor, kdy nebylo hostinců, lidé sami si šaty předli, málo kdo uměl číst a psát, k manželství nebylo třeba obřadu, obětovalo se bohům, přísahalo se u Peruna. Jak podivně se v tomto zlatém věku vyjímají rytíři v divadelních kostymech, v chlupatých čapkách s vlajícími péry, s „kušemi“ na „plecích“a a „pádnými“ meči po boku! To není ovšem ani pohádkové, ani starodávné – jsou to příznaky současného

vkusu, dnes, kdy zmizela záliba v něm, ostřeji a trochu komicky vystupující, právě jako stejně upravovaná jména reků a rekyň: Radovid, Milostín, Mladoň, Silomil, Milboj, Libor, Rodislav, Dobroděj, Veselín, Ludomír – a líbezná Dobrunka, Narciska, Jacinta, Velenka, Milada, Čekanka, Zdoběna, Budinka, Slavěnka, i ohavná Zloboha, Drčna, Treperenda, Burka, Kazimíra, Hatarajda. A přec přes všechnu tu snahu po padělání jakéhosi mythologického praehistorického lidového ducha je práce Němcové zcela jiné hodnoty, než ty pohádky Ehrenbergrů, Malých, Mikšíčků a různých anonymů, jimiž se to tehdy jen rojilo.

Je v nich mnoho komposičního talentu, mnoho umění, mnoho pozorování života, ideového obsahu, mnoho upřímné tendence a chtění. To nemotorné falšování domněle národního lidového ducha, jež není než posledními důsledky – tehdy obecnými – staršího falšování staročeské belletrie a historie, bylo jen vinětou, z pola nucenou okolnostmi, z pola po módním vkusu pěstěnou. *(Uvádí se, co Němcová sama doznává o úpravě pohádek, i výtky, jež jí byly činěny.)*

Dnes vidíme jasně do její dosti nevinné lsti, s kterou hleděla vyhovět obecnému přání po pohádkách prostého lidu, které by vyhovovaly mythologickým, archaeologickým, romantickým i ethnografickým zálibám tehdejšího vkusu a

můžeme dosvědčit, že vskutku vše sama psala, a že sbírka její, jež dnes je jen kořistí dětí, folkloristů a nakladatelů, je pečlivá, pracná průprava k samostatné tvůrčí činnosti spisovatelské.

(Autor rozepisuje se o vzniku prvních pověstí a pohádek.) „Jaromil", o kterém aspoň v dopisech přiznává, že je „udělán" až na kousek látky, který si pamatovala z dětských let, dal se lépe rozvíjeti umělecky. Je víc v této kouzelné povídce, ideově i umělecky, než v ní našel Havlíček a než dovedl ocenit Čelakovský, kterému tolik vadilo, když ji přetiskoval do své čítanky, že není národní. Němcová vypsala v ní celé svoje tehdejší credo, názor na svět i na život. V nitru země je říše malého národa, skřítků, žijících v nitru hornin, ve vodě a v květinách: zřídlo všeho života země. A zároveň říše dokonalé blaženosti, ideální stát. Chudý hoch, jenž dojde do ní za barevným, na svět zbloudilým ptáčkem, nabude v ní naučení o životní dokonalosti, a moci, naučit slepou, němou a churavou princeznu vidět, mluvit, žít. Je v tom všem ještě dost nejasného symbolismu, ale jak čistě a určitě již jsou řečena slova, jimiž Narciska z podzemní říše poučuje Jaromila o povinnostech panovníkových a rozvíjí teorii nejširšího kommunismu majetkového i myšlenkového, dokonalé rovnosti společenské v povinnostech i po-

žitcích. Jak živě barevně a poslušně tvoří již fantasie autorčina, a jak lehce dovede již vyjadřovati dějem a líčením své city. Lehkost a dokonalost, s kterou tvořila tuto povídku Němcová v době, kdy tak těžce ještě zápasila s jinými, ideově nepodloženými látkami, jako jsou pohádky o třech zaklených psích, o třech bratřích, je vysvětlitelna pramenem jejím. Ten kousek látky, který si pamatovala z dětských let, není vzpomínkou na drobty lidových povídek, které ji utkvěly v paměti a které se někdy snažila prostě spájeti a reprodukovati, ale na čtení, kterému se náruživě oddávala jako malé, dospívající děvčátko. V upomínkách jejích, které zachoval Sojka ve své knize „Naši mužové," je mezi jejími oblíbenými autory z dětství, mezi Tisíc a jednou nocí, Claurenem, Tromlitzem a Schillerem také Van der Velde, dnes dávno vymizelý z knihoven, i dívčích. A jeho „Trude Hiorba" připomíná neklamně pramen vzpomínek Boženy Němcové. *(Autor pokládá pohádku „O labuti za onu druhou pohádku", kterou podle vlastního svědectví udělala sama. Dohaduje se pramenů „Černé princezny" a „Vodní paní".)*

Ale nechme zatím pramenů. Ty nezmění nic na tom, že Němcová hned na počátku chtěla a uměla komponovat své povídky, že tvořila vlastní díla.

Jak krásně je pointován konec povídky o černé princezně,

když oba milenci zůstávají dobrovolně ve svém podzemním zámku, pohrdajíce světem. Jak jemně je kresleno „zkrocení zlé ženy" v povídce o Jozovi, a jak určitě již a umělecky jsou v povídce o Marišce užity vzpomínky na přímé dojmy ze skutečnosti v mládí! Počátek Marišky je první realistická – ne folkloristická – kresba života lidu. Narození chudého dítěte, život ubohé, chudé rodičky, chudý a bohatý křest, vesnice vzbouřená bohatou kmotrou – to vše vybíhá daleko z rámce „pohádky". A i dalším textu, když kmotra čarodějnice zavede děvčátko do kouzelného zámku, jsou dojmy děvčete udiveného nad nevídaným bohatstvím popsány tak živě, že popis určitě připomíná vzpomínky na Ratibořický zámek – a také na duševní život malé Barunky, vychovávané babičkou. Ty scény mezi kmotrou a Mariškou, v nichž neústupná Mariška odpírá tvrdošíjně přiznat se k chybě, jsou ve své neobyčejné živosti mnohem víc motivovány vzpomínkou na vlastní dětské konflikty s babičkou než pozdějším dějem pohádky.

Zvláštním půvabem působí v těchto komponovaných povídkách rozvité barevné představy fantastických scén a postav. Její fantasie vychvívá v obrazech neobyčejně živých, vytváří několikeré bohaté varianty téže představy a těší se radostně samým tím tvořením. Takovým motivem, rozkoš-

nicky rozvíjeným, jsou tři rádcové, kteří v čas potřeby zasahují do děje. Jsou oblíbenou a stálou rekvisitou Němcové – právě tak jako sny, lživé výmluvy, radící holubice, vodící laňky, vlaštovky, poselkyně, meče samoseče, darované poklady, duše a přízrak matky, pomáhající dceři ze záhrobí, jež se z pohádkových motivů stávají u Němcové jen technickými vyprávěcími prostředky – ale jsou-li těmi radícími bytostmi slunce, měsíc a vítr, jako v povídce „O slunečníku, měsíčníku a větrníku", „O zlatých zámkách" neb „O sedmi krkavcích", pracuje fantasie Boženy Němcové neobyčejně přesně a živě. Po prvé jsou tu švagři, kteří pomáhají nalézti ztracenou nevěstu. Slunce unáší svého švagra na zlatých perutích, Měsíc na stříbrných oblacích, Vítr na oblakovém voze. V zlatých zámcích jde rek na radu k matce Slunci daleko, do údolí mezi vrchy, kde večer slunce „odpočívá na vrchu", jak mu řekl pastýř. „Na vršku si sedl a čekal. Najednou to zašumělo listím, a růžová zář se rozlila po celém údolí. Pohlédl nahoru a viděl matku Slunce. Od jasné tváře splývaly zlaté paprsky přes zarůžovělé oblakové roucho až k zlatému lemování". „Matko krásná, tobě všecko známo, pověz . . ." A v sedmi krkavcích bloudící dívce radí Vítr, divoký mládenec, Měsíc, bledý mládenec se stříbrnými vlasy a zlatovlasé Slunce.

V povídce „O Popelce“, jinak ne právě šťastné, je takový rozkošně zdařený barevný obrázek nádherných síní ve sklepě za zavřenými dvířky, Popelka najde ve smetí zlatý klíček, otvírá ve sklepě dvířka v koutě, a za nimi náhle světlo, komnaty, poklady, šaty a louka, na které se pase bílý koník. Není často tak uměle a čistě v literatuře užit motiv zavřených dveří, jež se otvírají do kouzelného snu.

Současníkům Němcové neušly tyto zvláštnosti jejích povídek a dávali své pochybnosti najevo v hovoru, v dopisech i kritikách. Němcová unikla podrobnějšímu vyznání odchodem do Domažlic, a nesplnila ani přání, o kterém se zmiňuje v dopise Čelakovské, aby udělala předmluvu, ve které by se přiznala, co je její a co je národní; „musím se k mnohému přiznat, co není národní a budou mi to za zlé pokládat“, psala z Domažlic, když už počínala chápat a studovat, co je vypravování lidu.

Počátek třetího svazku je ještě z povídek stejného rázu, jako jsou pražské komposice. Ale Noční stráž, O chytré princezně a Čert a Káča jsou již skládány na látky slyšené, na povídky na Domažlicku vyprávěné. Dvě poslední, jako řada dalších, jsou vtipné konečné pointy, na povídku rozvedené, tak oblíbené dodnes na českém jihozápadu. Ale Noční stráž je neobyčejně svěží studie ze života vesnického kan-

tora a z lidové pověry o mrtvých lakomcích. Kdyby srovnání nesvádělo častěji ke křivým než správným posudkům, řekl bych, že je v této povídce cosi z gogolovského humoru i soucitu s vesnickým člověkem a jeho pověrou, se ztemnělým životem duševním, cosi z oné příšerné nálady povídky o Viji. *(Další tři svazky, obsahující vedle romantických pohádek i kratší věci chodského původu, nejsou ovšem nijak přímým zápisem dle vyprávění lidového.)*

V oněch povídkách, komponovaných té doby na rozmanité látky, zvlášť příběhy dívek a žen, motivy utrpení a lásky ženy pronikají pohádkovou osnovou opravdově, živě a umělecky; jsou hluboce cítěny a žity. Rozkošná hra princezny se zlatou hvězdou na čele, skrývající se princi v podobě kuchtičky, zabalené v myším kožíšku, vášnivá láska dívky zasnoubené bílému hadu a hledající v těžkém utrpení zbloudilého, zmizelého muže, pokořená hrdost pyšné princezny, zhrdající láskou krále, a marný boj princezny Kazimíry proti moci lásky v „Tajemném pásu" – to vše dodává zdánlivě naivním, fantasticky strojeným pohádkám skutečného života a podivné vnitřní reality, naprosto rozdílné od toho, co lid si vypravuje.

I ty povídky „lidové" jako „Čertův švagr" nebo „Nesyta", odpovídající základním dějem o chytrém chasníkovi, jenž

službou v pekle vydělává peníze, vtipkářské náladě chodských vypravěčů, jsou samostatně tvořené povídky, v nichž, právě tak jako v těch prvních romantism a citový život, je rozvito živé líčení scen ze života a naseto narážek na bídu, utrpení, útisk lidu. Nespravedlivý způsob, jakým všemocný vrchní dá Petra, později čertova švagra, mocí dovést na vojnu, nemůže být popsán pravdivěji a smutněji, třeba že potom sám čert pomáhá vyrovnávat za službu mu prokázanou tuto do nebe volající křivdu, páchanou na selském lidu. A v druhém variantu na tutéž látku Nesyta zakládá penězi z pekla docela nové, ideální území „Výsluhov", v němž uskutečňuje se sen o svobodných sedlácích a vzorném polním hospodářství. Jak účinně působily tyto povídky na lid v době roboty, tak pěkně skládané, tak přehledně a dokonale pointované, tak dobře vypočtené na tužby a přání lidu! Kdo dnes ocení tuto prozíravou, účelnou a dokonalou práci spisovatelky, které neustali muži, jako Čejka, vyčítati zálibu pro kroje a zvyky, místo aby řešila velké problemy jako Sandová, a mythologové rázu Hanušova nedostatek smyslu pro lidovou mythologii a zvykosloví?

Ona neopomíjí nikdy, pokud není nadobro znavena a nucena něčím vyplnit scházející stránky, skládat umělecky, brousit, zaostřovat, myšlenkově pointovat, a vždy ji vede při

tom – již v této době, kdy nevznikaly ještě její povídky a romány a kdy netiskl ji tak krutě život – láska a soucit k lidu, soustrast s trpícími a účastenství s utištěným, s fysicky, společensky i duševně zanedbaným životem ženy!

I v látkách tak podhákových, jako je potrestaná pýcha hrdé princezny, nezapomíná reálných a sociálně zbarvených scén. A když pyšná princezna musí živiti se prací rukou svých – jak chudý a bezbarvý je tento motiv i v pramáteři těchto princezen, Griseldě! – mění se pohádková princezna v nesmělou pracovnici, nesoucí své šití do nádherného domu, kde komorná vzácné paní jí vytýká chyby a utrhuje na krvavé mzdě, v ubohou služku, trýzněnou rozmarnou paní, v jinou postavu současného světa.

Ke konci sbírky ochabuje tvůrčí i sběratelská síla Němcové aspoň na čas. Poslední svazek vyšel sice již za pobytu v německých Všerubech, ale psán byl v Domažlicích. To, co zbylo, rozkošná serie povídek o Kristově pouti na zemi, skládaná na motivy z Domažlicka, a říkání pro malinké děti, psaná z upomínek a drobných zápisek, není již z nějaké nové sběratelské činnosti.

Světlá vypravuje dlouze o tom, jak Němcová nemohla najíti důvěry vypravěčů v Nymburce, Liberci, v Poještědí, z dopisů Němcové sedlákům na Domažlicko a z dopisů Pospíšilovi

je znáti, že vskutku se nevzdávala dalšího sbírání a skládání českých pohádek, hledala nové, dělala plány na osmý sešit, na sbírku pro děti. Ale její tvořivost se obracela již na jiné pole. Počala snít o bědách a nápravách skutečného světa, počala komponovat ze skutečných současných dojmů, a když skutečnost příliš krutě ji stihla, tedy ze vzpomínek na dojmy z dětství a mládí spřádala pohádky ze skutečného života o chyši pod horami, o pohorské vesnici, a když znovu ve svém utrpení hledala útěchu v pohádkovém světě, nalezla ji v pohádkách slovenských a v přípravách ke sbírce pohádek všeslovanských, kterou uskutečnil Erben dvě léta po její smrti. Ale to již jsou věci docela jiné. Její česká sbírka pohádek pod padělanou formou pohádek národních je sbírkou pokusů o povídku thematickou, sociální, tendenční, o realistické kresby života, o hry s barevnými sny a ušlechtilými utopiemi – těkání tvůrčího živého ducha, podléhajícího nerozumným radám a vlivům, dokud krutost života nepřinutila jej zakotvit ve vlastních dojmech, vlastních vzpomínkách a myšlenkách.

ARNE NOVÁK

Literatura česká XIX. století

1907, str. 59–63, 64–65

... Tyto pestré a překypující náměty romantické propracovány jsou případnou metodou až do posledních důsledků; hyperbolické fabuli dostává se hyperbolického provedení detailního. Báječná dobrodružství plná nebezpečných zkoušek a obtížných výprav se hromadí; děs a hrůza výjevů příšerných i groteskních se stupňuje; vzdálenosti rostou, rozměry místní a časové se násobí, přemrštěné cifry se opakují. V pestrém kaleidoskopu míhá se svrchovaná nádhera uměle vyšívaných a drahokamy zdobených obleků; oslňující lesk překrásných šperkův, omamný přepych zlatého a stříbrného náčiní, nestačí barvy pozemské, i vymýšlí básnířka barvy perlové, oblakové, sluncové; všecky známé drahokamy přispívají k nádheře krásných princezen a bohatstvím přeplněných komnat. Týmž způsobem, jako svět vnější, vyhnán jest i svět vnitřní a duševní do krajnosti, proti bez-

mezné lásce stojí nejtmavější nenávist, proti andělské dobrotě zavilá zloba; proti prostotě srdce, která vedena čistým instinktem koná vždy skutky naprosto dokonalé a blahodárné, vystupuje vypočítavá a vychytralá nepravost, znající veškeré nástroje hříchu a podlosti.

Nejmohutněji promítá B. Němcová tento romantický kult krajních affektů, výstředních citů, stupňovaných vášní v oblasti erotické, jež v pohádkách těchto vůbec vystupuje do popředí. Všecky své báchorkové skladby B. Němcové prosycuje nadšenou a bezměrnou věrou v sílu a moc lásky; mystickou skoro jistotou, že v lásce jest vlastní a poslední smysl a posvěcení života; naivním sladkým přesvědčením, že láska vítězně přemáhá sociální rozdíly a přehrady předsudků; rozhodnou důvěrou v ozdravující moc milostného procesu. Po té stránce jsou pohádky B. Němcové jejím zvláště subjektivním dílem: v nich nejplněji se projevuje její vůdčí životní motiv, messianism lásky, který její žačka a následovnice K. Světlá prohloubila v messianism milostné oběti. Proto nejsou to jen konvenční erotické motivy z báchorek, s nimiž se B. Němcová shoduje, vypráví-li, jak milenec jde sedmkrát sedm nocí k vysoké hoře, sedmkrát sedm dní k hlubokému moři, přebřídaje sedm řek, protínaje sedmero lesů, vystupuje na sedm vrchů, nebo líčí-li lásku chu-

dých jinochů, zahradníků, pastýřů a sluhů k mocným princeznám, nebo maluje-li vznětlivě vášeň pozemského hocha k víle labuti. Jsou to motivy svědčící o nevšední subtilní psychologii lásky: milenec okamžitě ztratí svou nejdražší bytost, jakmile v cizině jiné ženě slíbí lásku; vzpomínka na jemnou a cudnou krásu milované Marie oživne vždy ve chvíli, kdy královic málem podléhá omamnému svůdnictví záletné kněžny; věrná láska postupně přemáhá vrozenou a chorobně pěstěnou pýchu; oddaná, vroucí něha dívčina k bílému hadu proměňuje se zvolna v nezdolnou lásku; princezna s hvězdou na čele stává se poslední kuchtičkou v myším kožíšku, aby napiala milující srdce princovo. Milostné výjevy od prvního plachého setkání hledajících se zraků ke chvíli, kdy milenec něžně ovinuje ruku kol pasu dívčiny, od hodiny, v níž srdce a rty splynou v neutajitelném již přiznání, až k okamžení, kdy nad kolébkou zraky manželovy němě děkují choti – všecky tyto scény, vracející se hojně a s patrnou zálibou básnířčinou, mají plachou něhu, cudnou gracii, sladké kouzlo erotiky plně a čistě žité mladistvou ženskou duší, prošedší citovou výchovou romantiky.

Nadobro romantická jest také dekorativní a barevná tvářnost díla, jež uskutečňuje jednak romantický kult vroucně

procítěné a vášnivě oduševněné přírody, jednak romantickou zálibu pro starobylost a pravěkost. Básnířka v pohádkách často a ráda naslouchá tajemnému šumění lesní samoty; se zálibou se zastavuje u nepatrných uhlířských chatrčí uprostřed hvozdu; shýbá se pro jednu každou vonící a léčící bylinku; rozumí řeči zvířat. Ale stejně důvěrně poddává se sladěnému a mírnému půvabu zahrad a parků s uměle pěstěnými záhony a vzácnými stromy; má zvláštní náklonnost pro zahradnictví a zahradníky; s vybraným vkusem slaďuje architekturu zámků a paláců s krásou zahrad. Není to však jen uzavřená příroda, pozorovaná zblízka a v detailech zrakem úzkostlivě bdělým, co poutá Boženu Němcovou; i pro velké živelní zjevy, pro slunce a pro vichry, pro noc a pro měsíc, pro bouři a moře nalézá výraz projevující pochopení dobré pozorovatelky.

Druhá realističtější skupina báchorek B. Němcové chová se k předlohám lidovým mnohem věrněji a důvěrněji; a to netoliko tím, že zachovává jejich motivy a jejich charakteristiku osob, nýbrž i tím, že nestírá úplně jejich jazykový ráz, jejich pointovaný vtip, jejich lehkou vervu vypravěcí. Jsou v nich pravidelně malé genrové obrázky z prostého života chudých lidí, ozářené humánním soucitem a povznášejícím vědomím bratrství. Tak báchorka „o Marišce" před-

vádí nám neobyčejně přesně a životně domácnost zchudlého sedláka, který s jměním ztratil zároveň veškeré přátele; tak příběh „O černé princezně“ zahájen jest skoro hollandským obrázkem nebohého rybáře, jehož keser stále zůstává prázdný; tak ostře vykrajuje strašidelná pověst „Noční stráž“ dvě typické postavy venkovského ubohého kantora a lakotného mlynáře; povídka „o Jozovi“ vede čtenáře do ševcovské rodiny, „Neohrožený Mikeš“ do nevázané společnosti veselých řemeslnických vandrovníků, „Zlatý lupínek“ mezi vojenské dobrodruhy.

V těchto vrstvách velmi pozorně prohlédnutých a velmi šťavnatě vystižených, básnířka ráda pouští uzdu svému humoru, který z českého prostonárodního vtipkování a posměchu a z osobní záliby pro epigramatickou pointu tvoří zvláštní, vskutku rozkošné humoristické umění. Jemu děkujeme za řadu skvostných komických scén, proti nimž vše, co dotud v české humoristice bylo vytvořeno, působí jako mdlý vybledlý daguerrotyp.

* *

Nejen fabulačním a komposičním uměním stojí báchorky B. Němcové v popředí veškeré české prosaické tvorby let čtyřicátých, nýbrž i svým jazykovým i stylovým kouzlem. I tu B. Němcová pracuje organickou synthesou dvou prvků zce-

la různorodých, totiž vzletného romantismu, poetisujícího celý skutečný svět až do posledních podrobností a proměňujícího veškerý život v básnickou pohádku, a hutného, jadrného realismu, postupujícího po cestě napodobení lidových duševních útvarů k rysům praegnantně charakteristickým. Romantismus dává její řeči volný tok líčení a popisu výjevů a končin vysněných a přeludných, zbarvuje její epitheton, propůjčuje dialogu lesk a vznešenost; realismus koření jazyk rázovitě lidovou gnomikou, šťastnými a úsečnými přirovnáními, rozkošnými malými jednotlivostmi, vzatými přímo ze životního varu prostonárodního. Tak překonává B. Němcová jako šťastná tvůrkyně nové prózy básnické všecky, kdož v Čechách pracovali tím směrem, novellisty J. K. Tyla, Jana z Hvězdy, K. H. Máchu.

JINDŘICH VODÁK

Čas 6. března 1904

Když Božena Němcová vydala první sešitky svých českých pohádek, vytýkali jí za chybu, že jich nenapsala tak, jak jich

slyšela, nebo mohla slyšet mezi lidem, nýbrž po svém. Ona sama se přiznala: „Mně to nedá, když slyším pohádku zcela převrácenou a zostuděnou, abych ji tak napsala, přidám, kde je potřeba ze svého, a to nehezké vynechám.“ Nebo jinde: „Já psala své povídky, jak je lid povídá, ovšem, že některé hloupé zbytečnosti vynechati se musily; snad je to chyba, že jsem to prosté děťátko trochu fábory a kvítím vyšňořila.“ Ale dnes, dnes jsme rádi, že nebyla s to udělat jinak, nežli udělala. Neboť dnes víme, že veškeré hlavní kouzlo jejích pohádek je právě její osobnost, jejíž ráz jim vtiskla. Její pohádky mohl vypravovat Erben, mohl vypravovat Tyl, nebo snad Kulda; nikdy by nebyly tím, čím jsou nám dnes, čistým výronem duše nekonečně líbezné a vábné, kterou poznávat znamená se zušlechťovat. Nemáme v literatuře druhé ženy jejího způsobu: každý dotek s ní nechává dojem věcí nejvýš dobrodějných a záhadně sladkých, ranní ozářené rosy, májového teplého deště, letního větérku, luční květinové vůně, všeho, co přichází jako dar všední a přece svrchovaně vzácný, něžný a blahoplodný, že nedovedeme ani být za něj dost vděčni. Možná-li pochopit, že dodnes není ani pořádně sebráno, čím se nám zůstavila! Že dodnes* není zachycena, pokud lze, její fysiognomie a její vý-

**R. 1904*

znam! Její pohádky? Co jsou to takové její pohádky? Četba pro mládež nebo materiál pro srovnávací folklor. A zatím všichni bychom měli ne je číst, nýbrž učit se jim nazpamět, abychom věděli, po čem máme toužit a čeho máme se domáhat.

Sám ten fakt, že Němcová nemohla vypravovat své pohádky prostě tak, jak je mezi lidem slyšela, svědčí, jak hluboce chápala své poslání. Kdo více miloval kdy lid než ona, která přese všecko doléhání, přese všecky různé vlivy a pokyny stále a stále jen se vracela ve svém literárním snažení k němu jako ke své nezměnitelné sudbě? Ale milovala jej právě jen v tom, co v něm spatřovala a vycíťovala krásného, jemného, úrodného a získávajícího. Milovala jej pro všechny ty spanilé možnosti, které nalézala v duchu každého jeho projevu. A oddělovala-li všecko, co s nimi nesouhlasilo, co je rušilo a hyzdilo, činila to jen z potřeby vidět a postavit ideál svůj ryzí, čirý a skvělý, bez kazících přímėsků. Jistě nikdo z lidu nebyl by na př. pohádku o divotvorné harfě vypravoval tak, jako ji vypravuje ona. Také však nikdo z lidu tak jako ona nebyl by dovedl dát pravý význam a pravý tón rysu národa, který nemůže být od špatných vladařů osvobozen jinak nežli svými slzami: ne rekovnými a zázračnými činy, nýbrž slzami, slzami sebranými z malých

chatrčí a malých chyšek, slzami, jimiž se oplakávají bývalé zlaté časy a dobrý lehkověrný král. Rovněž nikdo z lidu nebyl by svedl pohádku v té podobě na př. jako je známá skvostná „Jak Jaromil k štěstí přišel." Ale všecky ty divy květinového světa Narcisčina jako by v ní byly jen proto, aby vyložily, z jakých útlých a delikátních duší, opravdu květinových, rodí se pojem a potřeba oněch všelikých přívětivých králů v našich pohádkách: „Náš král chová nás všecky jako své vlastní děti, žádný neplatí více ani méně; jak mluví se mnou (Narciskou), tak mluví s každým poddaným, který celý den po kopcích pracuje, co chce on, to chtějí všichni, a co oni chtějí, to on rád vyplní. A myslíš, že to všecko patří králi, co zde vidíš? Nikoli, on si k tomu většího práva nebere, než každý jiný; zde si může každý tak pohovit, jako on."

Kdyby vůbec někdo pokusil se konečně definovat proslulou slovanskou dobrotu, nikoli jen jako pouhou bytostnou vlastnost povahovou, nýbrž jako celou velkou soustavu života ve všechněch jeho různých stránkách, v nazírání a pojímání všeho lidského konání a všech lidských vztahů, pohádky Boženy Němcové řekly by mu všecko, čeho by potřeboval. A řekly by mu to právě tím, čím pronesla se v nich její osobnost, tím, co ona v nich vytkla, opravila a ozřejmi-

la. Boženě Němcové bylo vykládáno za nedostatek(!), že nedovedla líčit lidí zlých a špatných. Ale ona věděla tak dobře, proč toho nedovede a že toho svým původem ani nemůže dovést: „My jsme tři bratři z knížecího rodu," vysvětluje Pozor v pohádce „O třech zakletých bratřích": tito dva byli velmi silní, já pak učený a moudrý; ale že jsme těchto ctností k zlému užívali, a lid trýznili, dotkla se nás ruka spravedlnosti, a my náhle zemřeli, naše duše ale vešly do zvířecích těl. To, co nám příroda jako lidem dala, mělo nám i co nerozumným zvířatům zůstati, ale vždy jen ku prospěchu lidstva obráceno býti." Nepodařilo se jistě vymyslit o zlu vyššího stanoviska, nežli je to: kdo tak věřil, byl s to v každém zlém vidět jen dobro, jehož by byl schopen. Umíte-li číst, vycítíte snadno, jak za těžko přicházelo Němcové všude na konci pohádek potrestat své škůdníky a jak všelijak si pomáhá, jen aby trest nabyl vzhledu co nejmírnějšího. A stejnou vlídnost přinášela ke každé slabosti, křehkosti a vadnosti: „Máš zde mnoho květin, které, ač méně dokonalé jsou nežli lilia a růže a jiných více, přece mezi ně také patří, protože mají též dobré vlastnosti, které se ale, opatruj je jak chceš, přece nedaří; ty jsou nemocné . . . Žádné nezavrhnem, každou chceme zdokonalit, by se všecky krásou skvěly a naše zahrada rájem se stala."

Ovšem velmi často místo na tyto rysy obecné musíme v pohádkách Boženy Němcové myslit zrovna jen na ni, na to zvláštní a výrazné, co tvořilo její bytost a její – osud. Je tu na př. pohádka *O Marišce*. A povídá se, jak Mariška, zanechaná sama v zámku babiččině, nahlédla proti jejímu zákazu do šestého pokoje na kývajícího kostlivce a jak potom za žádný trest sebe-horší nepřiznala se babičce k svému přestupku. Celý dlouhý odstavec napsala Němcová jen o duševním stavu Mariščině před hříchem, odstavec prolnutý tíhou fatality, neznámé, tajemné síly, která nás pudí k činům proti vší naší vůli. Ale ještě více to: Němcová, která tak dbá v pohádkách podrobné motivace a která ji v každé jednotlivosti doplňuje všude tam, kde jí prvotně nenašla, nechává Mariščinu houževnatost v zapírání neodůvodněnu. Moment vystoupí důrazněji, přirovná-li se pohádka *O Zlatovlásce* z druhého dílu Slovenských. Mimoděk vzpomenete hned, jak Němcová označila svůj dětský poměr k matce: „Matka přísná . . . za vše hned trestala a za trest jsem ji měla vždy odprosit a poděkovat . . . nikdy jsem to neudělala, kdyby mne byla utloukla. Mnohdy mne cit k tomu pudil, ale noha se s místa nehnula a ústa se neotevřela." Není-li to již Mariška, která zarytě mlčí, nevědouc proč, ať dorážejí, jak dorážejí? Ale ta Mariška bude spisovatelkou, a bude v Pra-

ze a všelijací Čejkové budou na ni útočit prudkými řečmi, aby nechala konečně své lidopisné manie a psala něco, co otřese ztrnulým davem, a všelijací šlechetní dárcové a podpůrcové budou jí citelně vyčítat její lehkovážnost, její bezměrnou důvěřivost a co všechno a ona bude stát proti nim a bude jen cítit, že nic — nic nedá se změnit, a že ať dělá, co dělá, vždycky bude hnána týmž směrem a touž cestou. Nebo je tu pohádka *O černé princezně* (připojte si k ní báječného *Ztraceného chlapce* z prvního dílu Slovenských); jen žena ji mohla tak napsat, jež snila o lásce jako „vášni, pro kterou člověk na vše, co se mu v cestu klade, zapomene, jemuž předmět milený jedinkým cílem blahosti jest" (list Rajské). Smutek snu nesplněného a nesplnitelného leží na té pohádce, touha ujít se světa zmateného a hrubého, kde místo lásky jest obchod a nízkost: „Ale princezně se od té chvíle, co se Radovid zase vrátil, pod zemí zalíbilo, a ona volila tam zůstati; i Radovidovi se svět zošklivil tak, že oba odloučeni od světa v zlatém zámku svorně a spokojeně živi byli, aniž si do smrti světských rozkoší přáli."

Chcete na jasných a blízkých příkladech sledovati, jaký je poměr tvořícího umělce k látce? Chcete nabýt pojmu o našem pravém realismu, nejen jak si vede, ale jak je založen samým duchem národním? Chcete vidět, co znamená u umělce

sloužit, sloužit něčemu vyššímu a krásnému, co ho bezvýjimečně a tajuplně jalo ve svou moc? To vše můžete v pohádkách Boženy Němcové, budete-li je hodně číst, hodně pozorně a hodně vroucně.

III. POVÍDKY

F. M. KLÁCEL

KARLA

Obrázek z okolí domažlického od Boženy Němcové

Moravský národní list 29. srpna 1855

Nevíme, kdo na tento obrázek s větším zalíbením dívá se, zdali přítel venkovského zprostného mravu českého, jenž zde se všech stran je při vší zdánlivé všednosti tak mile ideálním světlem osvícen, neb skoumatel lidského srdce, jenž zde na každém stupni stáří se před námi otvírá, neb zpytatel jazyka československého, jenž zde slyší zřetelně dialekt okolí Domažlického a vybídnut jest přemýšleti o příbuznosti s nářečím jistého kmene Moravského, neb Čechomil, jenž zde vidí vypodobněný kraj milé vlasti, jenž v dějech čes-

kých míval nemalé účastenství; neb malíř a umomil vůbec, jenž obdivovati musí ty podoby do nejmenšího s neobyčejnou určitostí vyobrazené, jenž takřka v úplné živosti z rámce vystupují, tak velké skupení, a přece jedna každá osoba rovnou umělostí dokonána, a přece ne na újmu společného středu, kolem něho pěkně rozstupují. Viděli jsme v jiném dílu milém (v Babičce) galerii obrazů; ale byly vedle sebe a jen babičkou takřka zevně spojené, zde jest jeden obraz z mnohých obrazů a všecko ohlíží se po jednom centru, po jednom párku, totiž po Karle a Haně. Zkrátka, myšlenka, rozložení, provedení, sloh, to vše v teplém poetickém světle samorostlé, ne hledané, ne pracně sehnané. Tento obraz vyloupnul se v živé celosti své, zrodil se z ducha uměleckého, a nebyl jen sešit, jak často vidíváme. Víme, že sama spisovatelkyně se těmto slovům zasměje, řkouc „na to vše jsem věru nepomyslila“! Ať si, tím lépe, když dar Boží nepočítá sobě hrdě za zásluhu, nýbrž pokorně cítí „ejhle děvka Páně! ne mně, ale Tobě přináleží chvála.“

B. NĚMCOVÁ

DOPIS HELCELETOVI

19. května 1856

Nehněvej se, že Ti tu povídku* tak dlouho neposílám; příčina je ta, že jsem chtěla porto uspořit. Známý jeden chystá se už dávno do Brna, vždy: „pojedu již, pojedu", a posud nejede, donucen k tomu okolnostmi. Tak se stalo i Čelakovskému, který Ti s sebou rukopis posílá.

Myslím ale, Ivane, že jsem si mohla zásilku ušetřit, ne snad proto, že byste jí nevzali, ale že je dlouhá. Šlakovitá věc, že já se dám mnohdy svést k zbytečné rozvláčnosti. – Přečti si to – ač není látka ani vypracování právě nic zvláštního, myslím přece, že by se to hodilo. Dovolím Ti také, co zbytečného, vynechat, neboť na Tůj úsudek mohu se spolehnout, a vím, že mne nebudeš ani chválit ani hanět bez příčiny. Tedy, chceš-li si to zkrátit, zkrať, aby to bylo, jak si přeješ, ne-li ale, pošli mi hned nazpět – dala bych to někam jinam. To víš, že člověk od literatury se živící hrozný bí-

* *V zámku a podzámčí.*

dák. – Spolu Ti posílám, kdyby povídku jsi nepřijal, dvě „pohádky slovenské",** které jsou hezké a originální, jen nech i ty slovenské výrazy v řeči, jak jsou. – Myslím, když ne jedno, že budeš moci upotřebit druhé; neboj se však, že bys mne urazil, nepříjma ničeho. Věz, že já této marnivosti prosta jsem. – Jestli si povídku ale necháš, tedy Tě prosím, bude-li Ti možná, abys mně alespoň část honoráru napřed dal. Nemusím se tuším omlouvat, proč to žádám; podržíš-li ale jen pohádky, tedy to nech, neboť ty beztoho málo obnášet budou. Chtěla jsem ještě jednu přidat, ale nevím, jestli beztoho již pohádky nějaké nemáš.

F. M. KLÁCEL

V ZÁMKU A PODZÁMČÍ

Moravský národní list 12. prosince 1856

Pod tímto skromným titulem nalezli jsme perlu vzácnou a to kromě nadání. Podepsané není žádné jméno a to nám bylo

** *„O Víťazkovi"* a *„O Kovladu"*.

velmi milé. Ovšem poznali jsme brzo tu bohatou mysl, v níž se obrážejí všecky paprsky života člověčenského, všecky světla a stíny srdcí lidských, poznali jsme brzo to umělecké péro, jenž také šťastně v štětku, brzo v dláto se měnívá, poznali jsme brzo, žeť to jest roztomilá variace známých nápěvů, poznali jsme barvy, ano i podobný rámec těchto obrazů s jinými předešlými. Který znatel české literatury posledních let neznal by to thema: „V zámku a podzámčí", byť i nadepsáno bylo jináč. Nemíníme tím zvláště vytýkati podobnost rozměrů v novellách, tím samým srdcem a myslí složených, tím samým písmem psaných: ale zdali básník sám na to nepamatoval, snad se zavděčíme jemu tímto poukázáním. Kdyby bylo již jméno podepsané, byli bychom již jistým předsudkem přikročili, a tu zajisté radost nebyla by bývala již tak čistá. O čem tedy jedná tento článek? Na oko o věcech a osobách všedních, ale tajně o dějích člověčenstva samého. „Jak mnoho tisíců duší jako ty úpí v poutech ješitnosti, marnosti a předsudků, nemající síly dost, střásti je." My dokládáme: v poutech, jichž člověk sám sobě nakoval a nyní rozkovati neumí, ale ba ani k poznání jich nepřichází, přiznati se štítí, jak bídný jest. Ale nedomýšlej se někdo, že by snad tento článek jen sestaven byl z úvah o společnosti lidské. Naopak zde není žádné rozumování,

zde není žádné povídání, jakový lid jest; nýbrž zde jest život sám, jenž vystoupil z mysli právě umělecké; a těší nás, že umělec náš má již i jasné toto svědomí; praví velmi pravdivě v doslovu: „Já tu povídku nedělal, lidé ji dělali a já ji jen opsal.“ Což tedy se opravdu stalo? Stalo! A kde? Leckde.

Kdybychom chtěli tuto novellu rozbírati, mohli bychom téměř tolik napsati o ní, co ona sama obnáší, ale ač by taková práce byla tak milá, jak prospěšná, nezdá se býti nám tento list to pravé místo pro krasovědecké rozbírání, ani ta příležitost nynější více požadovati, než poukázati na zdařilost tohoto díla, jenž časem svým vyjde zajisté i pro sebe. Tolik jen povíme napřed, že žádný čtenář nezastydne se za slzy, při čtení v oku vyskytlé, ne snad co rosa útrpnosti a rozčilosti bolné, nýbrž citu druhého, ale v hloubce člověčenského jádra procitlého.

IGNÁC HANUŠ (?)

CHYŠE POD HORAMI

Referát o almanachu Máji. Moravské noviny 1858 č. 42

– – – – – Vzali jsme si zvláštní práci s básnickou částí proto, že zde nejvíce nových talentův vystoupilo, a že právě zde nejvíce se cítí puls, jenž v poetických žilách jedné části našich mladých básníkův bije. O prose se stručněji pronesem e. Kdož by váhal postaviti do popředí B. N. „Obrázek ze života Slovenského" a Erbenovu pohádku „O ptáku ohniváku a lišce Ryšce". To jsou zajisté oči v hlavě tohoto z prosy složeného těla. Krásná prostomluva, jíž překrásná ona pohádka se vypravuje, a ladná svěžest fantasie, jakouž ten obrázek ze Slovenska ozdoben jest, a to mistrné líčení Katušky, ženského to charakteru, v němž naše zlatá původkyně Babičky pravou jest mistryní, to vše přede vším ostatním připoutá čtenáře tak, že počna čísti neodloží, dokavád nedočetl.*

**Stručný posudek o Chyši pod horami jest ještě v „Kritische Blätter" 1858 II., 260.*

ARNE NOVÁK

POVÍDKY BOŽENY NĚMCOVÉ Z LET 1846–1855

Literatura česká XIX. stol. 1907, str. 83–84

– – Stupnice epické síly a bezprostřednosti těchto novell je spolu spolehlivou stupnicí jejich hodnoty. Tři polonárodopisné črty „Dlouhá noc“, „Domácí nemoc“ a „Obrázek vesnický“ jakožto práce průpravné stojí nejníže; přílišná tendenčnost seslabuje, jak ukázáno, umělecký dojem „Barušky“; ale ani ostatní tři povídky „Rozárka“, „Sestry“ a „Karla“, nesené pouhým zájmem novellistickým, nejsou naprosto rovnocenny.

V „Rozárce“ svedly lidumilný námět a genrová kresba maloměstského života k sentimentálnosti, jinak cizí individualitě autorčině. Zdá se, jako by spisovatelka, sama přímo v ději zúčastněná, pro tklivé slzy humánního soucitu neviděla dosti přesně a jasně obrysů; také naivní rozdělení světla a stínů a podložený tón zbožnosti činí dojem, jako by práce pocházela z jiného pera, příbuzného značně prostomyslnému peru Františka Pravdy. Povídka „Sestry“, soustřeďující

přímo přebytek vzrušeného děje, jest rozeklána; básnířce nepodařilo se organicky spojiti tragický Hedvičin příběh s jímavým osudem věrné její sestry Johanky, kromě toho ruší dotčená již upřílišená romantika, vyhánějící trest za pochybení do děsivých kontur. Celek dává vynořovati se domněnce, že autorka látku odjinad přijatou a v cizím prostředí vyrostlou dostatečně nezažila a neassimilovala básnické svojí bytosti, neb nepracovala o ní souvisle a s klidem. Všemi přednostmi epického umění B. Němcové honosí se však „Karla". Děj stále se stupňuje a při tom básnický výraz stává se barvitějším, charaktery osob, jichž počet ekonomicky jest omezen, rostou takřka před námi; pozornost čtenářova napjatá k překvapující zápletce povídky, znovu a znovu živena jest poutavými detaily, až náhlé rozuzlení dějové mohutně vyvrcholuje epický postup. Erotická zápletka, která ve většině prací B. Němcové zvláště pečlivě bývá propracována, má v „Karle" neobyčejné kouzlo novosti a ukrývá svou horoucí vášnivost velmi ostražitě za delikatessu a taktnost podání. Oba milenci, Karel i Hana, vystupují z děje vskutku reliefně. Tu bez ethnografie i bez tendence, bez sentimentálnosti i bez romantiky tryská život našeho lidu v plných, svěžích a prudkých proudech; realistická básnířka, která vytvořila toto podivuhodné no-

velistické dílko, byla dojista povolána, aby dala české próze dílo klasické prostotou i pravdivostí. Dílo to přišlo záhy: je to „Babička“.*

---

* *Hodnocení dalších povídek viz ve stati F. X. Šaldy na konci knihy.*

IV. BABIČKA

BOŽENA NĚMCOVÁ

A. V. ŠEMBEROVI

10. června 1855

Přiloženě odesílám dva exempláry „Babičky“ pro Vás a Vašnost pana Bílka. – Snad Vás to prosté kvítko, co Vám tuto posílám, předvede na mysl obraz českých luhů, milé babičky a rodinného domu – kde jste dětská léta svoje strávil, a pro to upamatování domnívám se, že je mile přijmete. – Co se týká vyvedení té práce, tu ovšem ještě mnoho chybí, nežli by se mohla nazvat dobrou, ale co není, může být, dá-li pánbůh dále. Začala jsem o tom pracovat po Hynkově smrti, v nejtrapnější době mého života – když mne omrzelo na světě žít. – Utekla jsem do toho osamělého stavení v malém údolíčku, k nohoum milé babičky, a když jsem slyšela

její rozumná slova, její písně a pohádky, když tu přede mnou stál její milý obraz, mněla jsem za to, že jsem děvče, běhala jsem veselou myslí na lukách, lese a háji, navštívila ty upřímné duše všecky a zapomněla při nich na všecek ostatní svět, se všemi jeho trampotami. –

Tím se ale stalo, že jsem poněkud rozvláčně pracovala, pro mne mnohá slova, osoby, děje mají zajímavost, které pro jiného docela žádnou nemají; na některé mně milé osoby jsem zase více barev přidala, než třeba bylo, a na druhé méně, než by mělo být. – A tak najdete ještě mnoho všelikých nedokonalostí. – Děj ten jedná v Hradecku a já schválně všecky obyčeje, zvyky, přísloví a obraty v řeči ponechala, jako to najdete v „Karle“, co jsem psala do Perel. – Přeju si, abych se byla těmi pracemi alespoň poněkud zavděčila. Mám opět práce rozepsané, ale je to těžko – já bych ráda dělala důkladné studie, a když ta starost o domácnost jako závaží člověka vždy jen dolů táhne; aby se pracovalo jen co by stačilo pro břicho – ať je to již povrchní nebo promyšlenější, vše jedno, jen když to poněkud takové, aby se to světu líbilo a k jeho vyražení sloužilo – a spisovatel aby dostal peníze na chléb. – Ach, to je bída, veliká bída!

JOSEFU NĚMCOVI

15. září 1855

Slota mi povídal o té kritice v Obzoru*, že je tam náramná chvála; inu ovšem, Pospíšil si nebude dílo, které vydal, hanět – proto mi ale žádná kritika zadost neučinila. – Tu kritiku psal ale buď Storch neb Zelený, Malý ne. Snad v musejníku také něco podají, pan Nebeský snad trochu vtipem a rozumem zatrousí.** Mně je to jedno, já jdu svou cestou, ať hrešou neb zpívají okolo mne, to mne mýlit nebude.

VÁCLAVU BENDLOVI

(bez data)

Frau Ida Düringsfeld*** oblažila zase Prahu svou veleučenou osobou a chce mermomocí překládat „Babičku". – Já odmlouvala – ale když to musí být, s pánem bohem – dovo-

* *Kritika „Babičky" byla ve 4. čísle „Obzoru" od Erbena. Viz násl.*

** *Časopis Č. Musea přinesl kritiku „Babičky" teprve v roč. 1856 spolu s posudkem „Pohorské vesnice" od Nebeského. Viz zde v kapitole „Celé dílo".*

*** *Ida z Düringsfeldu (1815—1876), spisovatelka německá.*

lení moje má, ale jsem zvědavá, jak to dopadne. – Co už lidí tu „Babičku" nebohou překládalo a rozkládalo! Bellman to chce vydat s obrázkami! Bylo by to gut, ale přijde na to s jakými! –

F. M. KLÁCEL

Moravský národní list 1. srpna 1855

Slyšíce, že proslulá (badatelkyně) skladatelkyně báchorek (pohádek), jenž po naší Moravě chodí, z ruky do ruky vydala „Babičku", očekávali jsme, že ta babička bude pěkně vykládati zase nové pohádky a byvše vždy potěšeni zprávou, že od této hlubokomyslné, neobyčejnými dary krásného uměleckého ducha nadané paní, jejíž sloh jest čistý daguerotyp veskrz poetické povahy, zase něco ku tisku se chystá, čekali jsme toužebně „Babičku" a napřed divili jsme se tomu pokladu bohaté mysli, jehož při všem vydání neubývá.
Čtouce v Babičce, co jsme našli? Není to román, není to novella, není žádná povídka, žádná pohádka, nýbrž je to ga-

lerie milých podobizen, galerie obrazu sprostého života českého, galerie obrazů domácího života, obrazů z přírody: obrazů, v nichž každý, kdo venku odroste, kdo v mládí živ byl v sprosté bohabojné rodině, své příbuzné přemilo namalované a mistrně trefené poznává, tu sebe samého vidí, tu matku, babičku, otce, sestry, bratra, kmotry, sousedy, své hry, své radosti a žalosti; citlivý čtenář nemá před sebou žádný děj, jenž by jej zajímal, až by útrpností slzy mu z očí kapaly, ale přece oči často se mu zalijou, ne roztoužením, ne rozčilením bolestným, nižádným srdce rozvlněním, ale pouhou libostí. Člověk citlivý, člověk, abychom to zkrátka řekli, poetický vždy zaslzí, když to, co v srdci jeho tajně chvělo, to původní, nezkalené, božské světýlko dokonale před ním se vyvíjí vtělené, ať to co krásné kvítko, co krajina, co zpěv, co socha a zvláště co živá myšlenka božská na člověku, na dítěti, na panně, na muži, na člověku každého věku v nábožném srdci náhle zavzní; to jest to pravé, to dobré, to boží, tuť náhle octne se v své pravé vlasti, v nebi, a takové shledání se se svým ideálem tak jej oblaží, jak vroucí modlitba, a ten jistě se ještě v pravdě nikdy nepomodlil, kdo při modlitbě nezaslzel; ale tyto slzy nejsou hořké, ale sladké co nektar, nápoj nebešťanů.

Víme, že mnohý zasměje se této úvaze a nazve to obyčejnou

přemrštěností a zvláště řekne hrdě: toť jsou věci s takovou knížkou! jako bychom neměli nic lepšího; jako bychom neměli v umělecké a vědecké literatuře plodů takových, k nimž se ta „Babička“ ani zdaleka přirovnat nesmí. Inu, to může být, aniž my komu zásluhy upíráme vyznáním, že při čtení Babičky srdce naše divně zachvělo se.

Snad by jinou dobu než právě nyní na světlo vydána, nebyla by se nás tak dotknula, ale jaké tu myšlenky rodí se nyní při čtení! Rádi bychom vyznali všecko, ale nechceme čtenářům důmyslným předsílati, a tudy jen obracujeme pozornost na tuto knížku a dokládáme bez ostýchavosti, že se z mnohých příčin každému líbiti nebude. Líbiti se bude jen tomu, kdo si zachoval přirozenou sprostotu, kdo rád ohlíží se po letech mladosti své, kdo rád hledí, ač vypovězenec, toužebně přes plot do ztraceného ráje.

Obsah této knížky též zevrubněji neudáváme, jsouť to, jak dříve řečeno, obrazy; co by platné bylo, podle čísel jmenovati je a učinit takřka katalog té galerie; na obrazy se musí člověk podívat, co pomůže popisování? aniž chceme rozebírati, odkud spisovatelkyně všecky ty obrazy snesla, jakého podílu vlastní život její na tom má; tolik jisto, že by té skutečné živosti obrazy neměly, kdyby osoby nakreslené byly pouze jen vymyšlené, jako bývají v idylách ti pastýři

a pastýřky, jakých žádný nikdy neviděl. Babička má jádro, není jen stín, duch, čili strašidlo. Takovou babičku každý čtenář znal, a proto jí co staré známé *důvěrně ruku* podá.

KAREL JAROMÍR ERBEN

Obzor 1855, str. 292–300

Naše domácí kritika nebyla nikdy příliš přísná, kde jen co poněkud obstojného před sebou měla. Okolnosti pak vyhledávaly, dokud i sebe skrovnější dárek byl aspoň v tom neb v onom ohledu vítaným přispěním naší literatuře, dokud u nás nebylo možná nabýti literárními pracemi rozšířenější slávy aneb hojnější odměny. Stav ten zlepšil se poněkud, ač posud nikoliv tou měrou, abychom si nemusili více vážiti každého kloudného daru, kterýž se ve chrám národní naší literatury přinese, než národové jiní, u nichžto všecky zdi již zavěšeny jsou a za literní práce nikoli skrovných odměn, nýbrž pokladů se nadíti možné.

„Babička“ paní Němcové nepotřebuje těch ohledů. I po nejpřísnějších operacích kritické anatomie a chemie zbude v ní tolik zdravého jádra a v něm tolik pochotnosti, že se ani kritika „Babičky“, ani „Babička“ kritiky nemusí ostýchati. Avšak nevidíme-li u „Babičky“ příčinu, proč bychom v ní nevytkli otevřeně to, co dle našeho zdání méně podařilé anebo přiměřené jest, měli bychom jakož vůbec každý tak i tento referát za velmi nedostatečný, kdyby se nevynasnažil ukázati spravedlivě a s radostí i to, co v „Babičce“ především krásného se nachází.

A co je ta „Babička“? tážete se. Titul vám poví, že „obrazy“, a musím mu dáti za pravdu. Celé venkovské živobytí s jeho jednoduchými, nelíčenými a přece tak mocnými půvaby, jimž jen zkažená chut odolati může, s jeho tichými a hlučnými radostmi i jeho zármutky staví se vám v prosté řadě jímavých, výtečně podařilých obrazů před oči; všecky ty změny, jak je střídání času, jaro, léto, podzim a zima, i jak je rozmanitost událostí v lidském živobytí i v přírodě přivádí, pout, obžinky, veselka i pohřeb, povodeň i bouřka, živobytí chudých, zámožných i boháčů, horáků i dolňáků, svět dospělých i svět dítek, svět nový, který již snad v nic nevěří leč v sebe, a v svět starý, který tolik věřil ve věci, jimž se nyní smějeme, a který při tom přece lepší byl i lépe

se měl než my – všecko staví se vám tu v plné a nenucené rozmanitosti před oči. Myslíte-li však, že máte jen obrazy před sebou, jste na omylu, neb „Babička" jest tak dobře i vypravováním, povídkou, a všecky ty obrazy jsou jen částkami vypravování, kteréž u nich odpočívá, s nimi pokračuje. Vypravujeť se vám, jak babička večer svého života ztrávila se všemi osudy tohoto přátelského kruhu, jehož středem ji býti vidíte, a tito jednoduší, řekli bychom téměř všední příběhové stačily básnické mysli skladatelkyně k vyvedení díla, ježto čtenáře od začátku do konce jímati a napínati nepřestává. Sprostinkými, jednoduchými a přirozenými prostředky toho cíle dosáhnouti, jest bezpečným znamením šťastného a nezkaženého daru poetického a zvláště zásluhou za našich dob, kde románopisci o závod křiklavých prostředků a nejprudších vesikancií hledají, jen aby umordovanou mysl čtenářstva do nového násilného hnutí přivedli.

Paní Němcová uměla šťastně sáhnouti do tak bohaté a vděčné látky, kteráž před každým ležela, a již přece nikdo neviděl, jíž aspoň nikdo u nás dobře použíti neuměl. Ona sáhla do života prostonárodního, nelíčeného jako půda jeho, venkovská krajina, ale zachovalého a čerstvého, jako jsou širá pole, luka a les proti stísněnostem a přebroušenostem měst-

ským; do života, kdež poesie místo pompy ještě čistou studánku a místo klecí ještě ptactvo pod širým nebem anebo v klenbách hájů prozpěvující nachází. I vyobrazila nám stařenu starého světa, toho dobrého, tak jednoduchého a přece prostomilého druhu, kterýž nyní tak rychle zachází, ba již na samém sklonku jest. Stařenu to plnou silné a účinlivé víry, jejíž i pověra se nám milá i ctihodná zdá, tak jest u ní všecko nábožným duchem prodechnuto a v pěkný celek vyrovnáno; stařenu do poslední chvíle plnou přičinlivosti, nezapomínající nikdy na nic, co náleží do oboru jejího činění a starání, přísnou a promíjivou, kde se týká náboženství, čistoty mysli, zachovalosti mravův, a přece tak omluvnou cizích vad a slabostí, dopřávající každému z nejochotnějšího srdce jeho radosť; stařenu, kteráž ve dne v noci o všecko, o každého, i o tu „mrtvou tvář" pečuje, a kteréž každý si váží, kterouž každý poslechne, každý miluje, i ta „mrtvá tvář", stařenu, kteráž umí viděti mocné, nezahazujíc sebe samu, a chudé, nepohrdajíc jimi, kteráž seznala svět, ale zachovala srdce a prostou mysl, kteráž utrpěla, ale nad utrpením uměla vítězit a zvítězila. Kdož by se této, v největší přísnosti a prostotě mravů vyrostlé stařeně divil, že se nemůže zpřízniti s těmi způsoby, které, vyšedši ze svého osamělého zákoutí k vnukům svým, na tomto no-

vém, prostrannějším a bohatším dějišti prostírati se vidí. Kdož by jí měl za zlé, že se tak pevně přidržuje všech těch pověr starého světa, v nichž a s nimiž je tolik utěšené mysli, tolik poesie, tolik upřímné srdečnosti a řekněmež i zbožnosti. Je to svět prvopočáteční nezkažené ještě upřímnosti, z něhož nás anděl novověké vzdělanosti plamenným mečem vyhnal a na nějž nyní tak toužebně pohlížeti můžeme, jako na věk zaniklých kouzel dětinných radostí, v nichž jsme s přírodou a se vším ve svazcích tak upřímných a outulných žili; v jakýchž i babičku i její věk v roztomilých obrázcích p. Němcové žíti vidíme. Ano, nesmíme činiti křivdu, i Fr. Pravda sáhl do této prostonárodní látky, a sáhl do ní dříve než pí. Němcová, i nemožné říci, že by byl v tom zraku a umění prázden, ba na tolika místech vybleskuje tak krásný a vzácný dar, že litovati jest, že tuto látku příliš s jedné strany pojímá, že ji volně a přirozeně vyvíjeti se nenechává. Látka tato nemá u něho své vlastní svobody, nýbrž táhne se tuze viditelně za předurčeným cílem; právě však úmyslnost je smrt krásného díla, jehož prvním základem zůstává nenucené svobodné svéžití. Též úmyslnost jest i příčinou, že Fr. Pravda tak rád s vypravováním vázne v nejnižších oborech mravův, že sprostší hledá před onačejším, i kdyby si vybrati mohl: vždyť jest zde více co opra-

vovati a poučovati! Bychom ale chtěli pomlčeti o tom, že taková díla do krásné literatury více nenáležejí, na to bychom se s ním rádi otázali, zdali aspoň na polo zbůhdarma psána nejsou, poněvadž je tato nejchatrnější třída beztoho ani nečte? Rozhlášení spisovatelé stopovali a líčili ovšem ještě chatrnější zjevy, avšak jen co vnadidlo čtenářstvu, jehož chuť již otupená nových dráždidel zapotřebí měla. To naprosto není cílem Fr. Pravdy, i nech tedy zůstaví kazatelně a kárající metle spravedlnosti, co jen jim náleží a kam jen ony stačí; poesii pak, co jejího jest, krásné a ušlechtilé, to co čistě lidské jest a věčně zajímavé zůstává, rostiž jako květina na palouku aneb ve skvostné zahradě. Paní Němcová neměla zajisté poučení přímo před očima, neujala venkovskému životu ani čerstvosti ani síly, uměla však básnickou, lepší, krásnější, vyšší stránku jeho vyhledati a ejhle, dílo její jest zajisté jak zábavné tak i vzdělavatelské!

„Obrazy" paní Němcové ukazují nám tuto ctihodnou a prostomilou stařenu jak praveno na sklonku jejího života, žijící a činící po boku milované dcery, uprostřed drahých vnoučátek a mezi několika statečnými sousedy a sousedkami, jejichžto povah rozmanitost a trefné vyvedení spisu tomu veliké živosti dodává. Řekl bys, že ty osoby živé jsou, žes je viděl – tak přirozeně a nenuceně se před tebou pohy-

bují, především soused mlynář, kterýž toče pikslou tak čtveračivé nápady má, Kristla, tato luční květina, plná čerstvé síly a přece půvabná, myslivec, tak tvrdého živobytí a tak jemného srdce, kontessa Hortensie, nevíš dítě-li či panna, ušlechtilost vrozená a přece tak nešťastná. Za nimi v pozadí ukazuje se šílená Viktorka, obraz, který by jinde snad byl děsný, tuto pak uprostřed přírody, mezi těmi lidmi, kteří se Viktorky sami neděsí, tak přirozeně vypadá a k samé krajině náležeti se zdá.

V tok tohoto vypravování vpleteno jest kromě as dvou místních pověstí několikero episod: historie babičky samé, jak milovala a zkoušela, když sama byla mladá, historie blouznivé Viktorky, kontessy Hortensie, Kristly a jejího Míly, všecky tak, že se se samou, obrazy tyto proplítající nití vyvinují a končí. Obzvláště pěkně vyvedena, tragicky dojímava jest historie ubohé Viktorky; smrt a pohřeb její, jehož se v obrazech těchto dočkáme, nemůžeme si krásněji vylíčený mysliti. Proti této temné stránce, v níž se přirozenost lidská ukazuje ve své divým mocem propadlosti, uvádí se jako kontrast ušlechtilý zjev z nejvyšších sfér společnosti, kde táž přirozenost ustupovati musí přebroušenosti: kněžna to, pěstounka zmíněné již Hortensie, již babička jako člen prostředkující s ostatními spojuje. S ní uvedla p. spi-

sovatelkyně vlastní pointu do svého vypravování. Paní tato, všemi dary ducha i srdce, urozením i bohatstvím tak vyznačená, zašeptne, když pohřební průvod babiččin okolo jejích oken jde, hluboce si vzdechnouc: „Šťastná to žena.“ Tím končí se epigramaticky celý spis.

Ano, babička byla šťastná, jako každý šťastný jest a šťastný bude, kdo štěstí své především v sobě nosí, kdo za základ jeho ve velikých i malých věcech pevnou, upřímnou nábožnost má, každý, s kým povinnost jeho tak srostla, že mu plnění její potěšením, příjemným zvykem jest, každý, kdo ke svému štěstí málo potřebuje a cizímu štěstí radovati se umí, a babička byla šťastnější než kněžna zejména i tím, že byla nenucená v nábožnosti, nenucená v práci, nenucená v lásce, nenucená v radosti a žalosti, že jí v tom krok za krokem nepřekážely ohledové etikety, stavu, vznešené společnosti, že mohla býti všude sebou samou, všude přirozenou, a to jest hlavní výhoda nižších vrstev společnosti před vyššími, prosté vzdělanosti před vyšší a přebroušenou, starého způsobu před novým; to jest spolu smysl celého spisu. Kdyby byla pí. Němcová předmět svůj pojala pouze z národní stránky, kdyby byla pouze malovala život, jak venku jest, hledíc především k barvám a ne ke smyslu pod nimi se skrývajícímu, není pochybnosti, že by byla dovedla na-

kresliti obrazy velmi zajímavé; ona uměla vyhledati ve zvláštním a národním i stránku vyšší, věčně trvající ceny, a tak přiberouc k pěkné a původní pestrosti zjevů i myšlenku čistě lidskou podala nám umělecké dílo vyššího směru. Zpomínky babiččiny padají v první doby po odstoupení Slezska a Kladska, když svazkové Čech, aspoň pomezních, s těmito krajinami ještě přátelštější byly, kteréž historické přibarvení babiččiným vzpomínkám obzvláštní ještě pro nás zajímavosti dodává. Zpomínky zde uvedené mají cosi elegického pro nás. I vytkneme při té přiležitosti již i anekdotu o císaři Josefu, která nejen jako zpomínka na znamenitého mocnáře, nýbrž i svým naivně loyálním vypravováním zajímá a v tomto spisu velmi vhod přichází. Že paní Němcová nenuceně, plynně, zajímavě vypravuje, ví každý, kdo četl její báchorky. Zde měla sice větší, nesnadnější úkol před sebou; tím větší čest dělá jí tak pěkné jeho vyvedení. Snadnější to věc vypravovati báchorku krátkou, plnou děje, plnou obraznosti, všude a od věků vypravovanou; vypravujíc jednu přiučuješ se vypravovati ostatní. Vypravovati zjevy tichého venkovského života, líčiti tyto obrazy, aby nebyly všední, uměti tak je obraceti, aby nevynikalo to, co jim obecného jest, a co by tedy nuditi musilo, nýbrž, aby to se vyvážilo, čím se dá z nich nabýti živé a ba-

revné rozmanitosti, sestaviti tyto ve své podstatě tak jednoduché zjevy tak, aby nejen jímaly, ale i napínaly, jest dar, kterýž není dán každému, jest více ještě než dar, jest umění. P. Němcová byla by si úkol svůj usnadnila, kdyby byla napsala úplnou povídku, v níž by bylo zapletení mysl čtenářovu napínalo, v níž by jej bylo očekávání katastrofy dále a dále pudilo. Nic toho! Zapletení, je-li jaké, nastupuje jen v ději episodickém, k tomu teprv ve druhé polovici spisu. Katastrofa, rozuzlení, kteréž může očekávati čtenář, jest tak všední, tak obyčejné, že zde právě ničím není. Což může čtenář očekávati, čeho se báti, leč že ta milá stařena, okolo níž mu spisovatelkyně tak milé a zajímavé zjevy kouzlí, nebude trvati dlouho a že se při vypsání smrti její s ní i s prostomilým tím spisem bude musit rozloučiti? A přece Babička vábí od začátku až do konce.

S potěšením poznali jsme, jak trefně umí p. Němcová povahy líčiti. Není malý počet osob, s nímž se v tomto vypravování potkáváme, a přece jaká jich rozmanitost! Pominouce vedlejší, jen v hlavních rysech odbyté osoby, jaké často překvapující mistrovství v líčeních hlavnějších. P. Němcová má dar u spisujících paní nepříliš všední: dar krátkého vypravění. Podivíš se, co někdy několika slovy řekne, co smyslu, co barvy někdy v krátkou sadu zahrne, jak trefně řečí umí

zatočiti, a to tak nehledaně! Liší-li se paní Němcová co do látky a jejího měření ku prospěchu svému od panujícího nyní proudu romanopisců, liší se od něho zajisté taktéž i ve formě, a nemůže se jí vytýkati, že by jela drahami od nich vyjetými. Možná-li dílo její s některými novověkými zjevy srovnati, jest to obor vesských historií, jimž Feuerbach v Němcích právo a oblibu získal, a kteréž napotom i jinde, jmenovitě u Francouzů nalezly své pěstovatele. Avšak jaký to rozdíl mezi líbeznými a národně i duševně zajímavými idyllickými obrazy p. Němcové a pretenciosností, účelností, z části i napjatostí plodů těchto! Tento rozdíl nespočívá pouze v osobnosti spisovatelské, on jest i národní. Komu se dříve tak nezdálo, doufám, že přečta „Babičku" stejně bude souditi, aspoň přidá, že p. Němcová vedle svých cizojazyčných soupeřů něco nového nalezla a vyvedla. A toť snad dosti!

Nuže, po tolikeré chvále, co jest tady, co se má aneb aspoň může vytýkati „Babičce". Věru ne tolik a takové, aby mohlo býti újmou spisu celému; některé jednotlivosti, které, seznají-li se za takové, zač je považuje tento referát, snadno při druhém vydání změniti se dají aneb vynechati.

Přispívá zajisté k živosti a rozmanitosti díla pí. Němcové, že se v něm setkávati dává dvěma světům a jejím mravům:

onomu starému, tak milému a dobrému, a novému, který ve světlé obrazy jeho černé své stíny hází. Nebylo-liž by lépe, kdyby tento druhý svět ještě kratčeji byl naznačen, ještě více v pozadí držán? Nám aspoň zdá se, že by tím celého díla jestě větší jednoty nabyl, ještě příjemněji působil, aniž by obrazy samy odrážky své pozbyly. Jmenovitě bylo by snad přáti, aby onen žert, který uvedl Mílu do takových nesnází, méně pádně, a raději více komicky byl vyveden. Při hlavní idei „Babičky" mělo by se buď docela pominouti aneb jen s obalem a zlehka uvésti všecko, co více výrůstkem je venkovského, prostonárodního života, než okrasou a květem. Tak by snad neškodilo méně mluviti i o Kudrnových. S druhé strany nesrovnává se s tónem a nešením celku, že p. Němcová, ač jen na několika málo místech, tuším, veskrze jen za příčinou dítek ve vypravování tom jednajících přímo vyučuje a moralisuje. Takové jest na př. hezké jinak vykládání o mravencích. Cosi takového hodí se výborně do spisu pro mládež, v těchto obrazích jest ale jaksi od místa.

Potkáváme se zde onde v „Babičce" s modernisováním, t. j. použito příležitostí v ní se naskytujících k uvádění některých idei, obratů a narážek, právě majících časovou zajímavost i důležitost, ač tam, kde se uvádějí, s času neb s místa

jsou. To jest právo, které si spisovatelé od jaktěživa brali, kterého mírné a vhodné užívání jim i za zásluhu pokládáno, a jehož časté, silné nadužívání Shakespeara přece s Shakespearem býti nechalo. Jest již vlastností člověka, že rád ducha toho, který jím hýbe, i jinam přenáší. Tak oduševňována již v nejšedější starověkosti příroda, tak pokládáme jiným i vidíme v nich rádi svou mysl, své idey a interessy, tak má především každý věk, každý vyvinutý stav věcí své oblíbené myšlenky a snahy, jež hledá všude, jež by rád v každém možném světle ukázal, k němž by všude pozornost obracel a lásku nakloňoval. V tom ohledu nemůžeme leč jen schvalovati, že i p. Němcová tohoto práva použila, a národní mrav malujíc, lásce k národu a národnosti výmluvného a vroucího péra svého propůjčila. To však byli bychom si přáli, aby, kde se obrací k tomuto předmětu, ještě více se byla vystříhala moderního přibarvení, bez něhož obejíti se zde bez újmy věci za možné pokládáme. Nebyli bychom se při spisu jiného druhu o této věci zmínili; tón však v „Babičce“ panující jest tak milý, tak lahodí srdci a sluchu, že se neradi dáváme z něho něčím vytrhovati a upomínkami jistých slov neb myšlenek v tuten svět buditi. Vynasnažíc se, paní Němcová místa tato jinak, okolnostem a tónu celého spisu přiměřeněji pojmouti, nepochybujeme,

že toho zúplna dovede i že věc tím hlubší jímavosti, spis pak nových vnad nabude. Možná, že sem tam i v jiných věcech někdy některý jiný výraz najde, který se sčasný neb zmístný zdáti bude; ten, uzná-li se, snadno bude setřen.

Jazyk paní Němcové byl vždycky plynný a snadný, lahodný a netřeba tedy uváděti, že se i zde honosí těmito zajisté nevšedními vlastnostmi. Předmět žádal lepost, ovšem ale i co největší prostonárodnost řeči, v dialogické části, která zde šťastně vyvedena jsouc, dílu nemalé živosti dodává, téměř krajinnost aspoň potud, pokud by nebyla beze vděků před uchem, pravidelností spisovného jazyka vytřelým. Jednota díla velela, aby se obě části k sobě co nejvíce vyrovnaly. P. Němcová vyvedla vůbec šťastně nesnadný tento úkol, nesnadnější ještě tím, že náš jazyk t. j. jazyk našeho věku posud nepřestal kolísati mezi dvěma krajnostmi, totiž mezi přílišným přidržováním se starého, kteréž k neohebnosti vede, a mezi pohrdáním, čili vlastně neznáním jeho, což nám plnou desorganisací jazyka hrozí. Pravý prostředek nenalezne, neutkví se tak hned. Nezazlí tedy nikdo právě jen p. Němcové, jestli se, aspoň v částce nedialogické, naklonila trochu více k jedné straně, k straně volnosti jazyka. *(Zde uvedeny jsou výtky po stránce gramatické.)*

Nech pí. Němcová neustane na své dráze dále pokračovati;

nech nám podá často příležitost, jako zde, jejím dílům, jejím pokrokům se těšiti. Její „Babička“ jest opravdu národní zásluha, neboť není jen dílo zábavné, dílo pěkné, dílo ušlechťující, jest i dílo národní, líčení a popis života a způsobu národního, především ušlechtilého a statečného. „Babička“ jest opravdu a obzvláště česká povaha, povaha, jíž se honositi můžeme, jemná a statečná, veselá a opravdová, tak rovná, tak ohybná, nezadávajíc, nenadsazujíc sebe, plna čilosti a ušlechtilého smyslu, poesie pronikající všude prosou tohoto života. Jak můžeme býti povděčni, že byl tento obraz ještě včas a tak zdařilými tahy zachycen na plátno, než památku jeho živou setřela nivellující kultura, vycházejíc na to, aby z národností v Evropě učinila jednu národnost evropejskou. Jak velice bylo by přáti, aby vedle „Babičky“ brzo nakreslen byl i obraz českého „dědouška“. Napíše nám jej Fr. Pravda?

VÍTĚZSLAV HÁLEK

Z NEKROLOGU

v Nár. listech 24. ledna 1862

V „Babičce“ je soustředěno všechno světlo, světlo nejkrásnějších barev, jimiž se Němcová skvěla, zde žije plná její poesie, zdravý názor, čistě národní život. Postavy její jsou plastické, zvyky, obyčeje, mravy jejich věrné. Němcová má zvláštní národně poetický cit. Její zrak najde všechnu poesii v životě našeho lidu, a její péro ji podá svěží nesetřenou, zdravou, že nám zalahodí, jako jahoda na zelené stráni, jako fiala v orosené trávě. To jest život, který ona prožila, který jsme prožili s ní my všichni. Druhá „Babička“ snad není ani více možna. Němcová jest v „Babičce“ opravdovou básnířkou, a proto má toto dílo cenu trvalou. Všecky její práce, které předcházely, jsou jen pracemi více méně „přípravnými“; „Babička“ plodem zralým. „Báchorky“ Němcové jsou lašťovkami, zvěstujícími jaro, „Babička“ jest jaro samo.

Nevím, učinila-li „Babička" na každého stejný dojem. Mně však se zdálo, že to moje vlastní mládí, a proto mi byla tak milá, jako upomínka na ně.

ELIŠKA KRÁSNOHORSKÁ

DVĚ BÁSNÍŘKY LIDU

Musejník 1880, str. 151–152. Úryvek

Český život let padesátých! Kdož by nevěděl, že jest to obraz od rozbřesku národního vědomí ze všech nejsmutnější! Jakž mohli bychom Němcové dost děkovati za to, že obětovavši blahobyt vrhla se celou silou v klopotný zápas českého literáta a osvěžila jako čerstvý, křišťálový pramen duševní tu poušť, zející v životě národním, za oněch let reakce a všeobecné stagnace! Jak málo, pramálo bylo těch, kdož za trapné oné doby tak jako Němcová zůstali svými a nezlomenými, původními a plodně činnými! Aspoň v bel-

letrii tehdejší objevil se pak duch vzácné té ženy v celé velikosti své, převyšujíc klidně své okolí. Její Babička, v téže době veřejnosti podaná, jest rozhodně nejznamenitějším novelistickým zjevem oněch let, ba co mnohem více značí, práce ta jest plodem takové ceny a takového významu, že nikdy nemůže zajímavosti pozbýti, obsahujíc ve formě ryze umělecké kus kulturních dějin našeho národa a jsouc neporušitelným zrcadlem jeho mravů a ducha i půvabnou skvostnicí jeho jazyka.

Babička je nejpamátnějším výkvětem oné sběratelské piety staršího období v našem krásném písemnictví, kdy básníci závodili nápodobením i sepisováním a učenci vykládáním duševního dědictví národního. I Němcová byla v nejlepších svých pracích sběratelkou – ale obvyklé způsoby oné literární doby buď se příčily tvůrčímu jejímu pudu, buď jí nedostačovaly; obrátila se směle na cestu jinou, i podávala sebraný svůj prostonárodní materiál ve formě netušeného půvabu – v rozkošných povídkách z lidu, tvoříc základ novému, nyní kvetoucímu oboru národní novelistiky české. Statečně spolu s ní pracoval týmže směrem zasloužilý František Pravda, avšak rukou nad něj šťastnější chopila se Němcová svého díla. Teprv těmito povídkami svými vznesla se na takovou výši, se které zásluha a slavné jméno

ani po dlouhých věcích, ani po proměnách mnohých pokolení již nesestupují.*

ALOIS JIRÁSEK

Z ÚVODU K „BABIČCE“

Světová knihovna č. 238–241, 1901

„Babička“ jest jedna z nejlepších a nejvýznačnějších knih české literatury devatenáctého století a zůstane jí na vždy. Hned tenkráte, když vydávána po sešitech, docházelo dílo „duchaplné paní Boženy Němcové“, jak píše F. Mikovec, „ode dne ke dni větší obliby u čtenářstva českého“. Dnes je majetkem všeho národa, knihou milou starým, mladým, čtenáři prostému i vzdělanému.

Jsou také první lásky ke knihám. Ale když po letech vezmeme a čteme knihu, kterouž jsme si první zamilovali, která nás dojala, nad kterou jsme třeba zaslzeli, ach, jak ji odklá-

* *Z let osmdesátých zaslouží zmínky ještě zhodnocení Babičky od Viléma Mrštíka v Nár. listech ze 16. srpna 1889.*

dáme! Snad klidně, lhostejně nebo se usmějeme, snad i v nelibém pocitu zklamání.

Tomu však, kdož si první „Babičku" zamiloval, a těch je řada veliká, nevybledne mocný dojem prvního čtení; i po letech bude rád obraceti listy milé knihy, která vypučela ze srdce a ostane, ať proudy různých hesel šumí a hlučí sebe víc, milá, svěží, jako orosený květ. Je v pravém slova smyslu knihou utěšenou, jež milá sama sebou, utěšuje, povznáší, dojímá, protože je jádrem čistě lidská.

Blaho rodiny líčí, její poesii i sousedské příchylnosti, poesii starých tradic, podání a zvyků, i zjevů přírodních.

Středem všeho a všech je starosvětská stařena, v níž zosobněn duch českého lidu. A vedle stařenky mladý život líčí kniha, mládí, jeho radosti, jeho svěží vnímavost, jeho radost ze života, jako harmonický poměr i k vysokému věku, harmonii lidských věků. Ne odpor mladých k starým, ne bídu, rozmrzelost a znechucenost vysokých let, ale jejich poesii líčí kniha, jejich porozumění pro radost a žal mladých, blaho vzpomínek, klidný pohled na minulá utrpení, zdravou moudrost, prýštící ze zkušeností životních, nementorující, nevtírající se, ne kazatelskou a mračnou, ale vlídnou a sladkou. A na konec jakou resignaci, jakou klidnou odevzdanost v posledních chvílích života!

Vše toto tak ryze lidské je podáno prostě a srdečně a přece osobitě mluvou zdravou, bohatou příslovími a lidovými obraty, je oživeno popisy a plastickým líčením zvyků, obyčejů a přírodních výjevů, je vyzdobeno zvláštnostmi a rysy českého života, českého ducha, koloritem věrným a teplým, je ryzí naše. Když „Babička" vyšla, hned jí všude porozuměli a radostně ji uvítali; tu lásku si zachová na vždy.

ARNE NOVÁK

Literatura česká XIX. století 1907, str. 96–97

K vylíčení tohoto idyllického světa, vyvolaného z idealisující vzpomínky a pojatého s nadšeným optimismem vyrovnané a věřící duše, Božena Němcová užila nejlepších uměleckých svých prostředkův. Analysa způsobu práce na „Babičce" ukázala již, že autorka velmi záhy zřekla se pevné koncepční jednoty, přesné a souměrné dějové kostry, a že na místě toho vytvořila volnou řadu jednotlivých výjevů, rozmani-

tou galerii samostatných postav, barvité pásmo poutavých detailů. Tento slovesný genre úplně odpovídal jejím literárním schopnostem: v národopisných a zeměpisných líčeních naučila se koloristickému umění, jež v pleinairu vystihuje přírodu i lidový dav; v předcházejících svých novellách propracovala se k plastické a ostré charakteristice rázovitých figur, fysiognomií, řečí i gestem. Vzácná její schopnost pozorovací, pro niž nic nebylo příliš nepatrné a bezvýznamné, projevila se v podrobné a syté kresbě nábytku i kroje, interieurů i nářadí v „Babičce“, která tím nabývá neobyčejného významu národopisného.

Všecko přispívá k tomu, aby v díle vládla neobmezená životnost a rušnost; není tu nikde mrtvého a nudného detailu. Jako u hollandských malířů oplývají i scény zvířecí skvostným humorem a neodolatelnou komikou, jako u starých intimistů mají zátiší a dekorace svou náladu a svůj život; dlouholetý interes botanický prozrazují takřka japonské akvarely květin a stromů; rozkošně naivní a rozmarná líčení z dětského života hledají analogie přímo v moderní realistické literatuře ruské.

Kouzlo bezprostřední živosti má i řeč památné té knihy. Jde po stopách mluvy lidové, jak ji Božena Němcová znala z prostonárodních báchorek a pověstí, z nichž některé se

i v „Babičce“ objevují; dbá praegnantní stručnosti a pádné úsečnosti v dialogu; plyne širokým lahodným proudem v líčení i v epickém vypravování; originálním bohatstvím přísloví, úsloví, přirovnání a vtipných obratů vybraných z tradice lidové, nabývá vskutku „přirozené konkrétnosti“ a povznáší se na několika zvláště významných místech, ať vzrušených líčení z přírody, ať pathetických příběhů lidského srdce, ke slohu rhytmické síly a hudební krásy.

JULIANA LANCOVÁ

NĚMCOVÉ „BABIČKA“

VE SVĚTLE DNEŠNÍCH NÁZORŮ NA UMĚNÍ ŽIVOTA

Ženský Obzor 1912

„Vidíte-li dílo nebo čin, vykoupený za cenu sebeznetvoření, je to vždycky znamení, že ten, kdo jej vykonal, je na cestě k záhubě. Nevěřte jen, že lidé milují krásu, poněvadž se jim líbí: krása je něčím více než rozkoší smyslů.

Jest naším nejvyšším zákonem, neboť jest měřítkem, které ukazuje, jak daleko se smíme odvážiti. Bdí nad námi, a kdo se prohřešuje proti ní, prohrál svůj život. Sebeznetvoření je znamením smrti. A chcete-li se přesvědčiti, zdali některý člověk, národ nebo doba náleží k dobrým či špatným, jsou-li požehnáni či prokleti, jsou-li čímsi nebo se jimi zdají, zkoumejte jen, zdali znají znamení přírody.“ *Heřman Bahr.*

Když r. 1855 „Babička“ po prvé tiskem vyšla, byla přijata s nadšením, a oceněna nejen pro vysokou literární svou hodnotu, ale i po stránce psychologické uvítán v ní vzácný typ české ženy. Paedagogové ihned se jí zmocnili, nacházejíce v této postavě dokonalý vzor křesťanských ctností: pokory, prostoty a sebeobětavosti, a jako takový svým chovancům a žákům za příklad následováníhodný ji předkládali.

Půlstoletí uplynulo od té doby. Generace i názory několikrát se vystřídaly, stupnice mravních hodnot úplně se přehodnotila, ale věc nejpodivnější: Babička líbí se nám dosud! S jinými pocity ji ovšem čteme, a v jiném světle se nám její ctnosti jeví, ale i dnes jako dříve zůstává nám vzorem dokonalé ženy. A co že činí tuto starosvětskou ženu tak sympatickou a blízkou i naší generaci? Čím to, že její prostinká víra, její často naivní názory neurážejí, ani nepobuřují, nao-

pak naplňují obdivem a úctou k její osobnosti? Příčina je ta, že ona při své prostotě a jednoduchosti dovede to, oč moderní žena teprve usiluje: má odvahu býti vždy a cele svá! Tento rys, pro který neměla pochopení starší doba, sbližuje ji s námi, a je účelem těchto řádků důrazněji naň upozorniti.

Sledujeme-li babiččinu historii od okamžiku, kdy stěhujíc se k dceři odevzdává chaloupku staré Bětce se slovy: „Nevím, jak se mi tam líbit bude a jest-li přece neumru mezi vámi" – až k poslední její hodince, kdy umírajíc nakazuje Vorše, aby „smrt její oznámila včeličkám" – nenajdeme v ní jediného okamžiku, v němž by se dopustila nějakého neosobního činu nebo jednala pod nátlakem cizí vůle, cizího smýšlení. Žije svůj život, hájí své stanovisko a nedá si je nikým vzíti. Ale co nad to je, že své jednání nikomu za vzor nepředkládá, své názory nikomu nevnucuje, naopak, pro každý osobní projev nebo zvyklost má ohled a porozumění. Také nezná předsudků vůči jiným; je svobodomyslná a tolerantní i při své pravověrnosti.

Její skutečná moudrost spočívá v tom, že rozděluje všecky životní možnosti ve dva druhy: ty, které konati náleží jí, a ty, které se pro ni nehodí, ale mohou býti užitečné jiným. „Pro mne takové novoty nejsou, starý můj rozum by se do toho

nehodil . . ." nebo :„Ty dělej si, jak myslíš, já vašim novotám nerozumím" . . . jsou častá její slova. Nebo jiný příklad: Dětem svým nebránila jíti do ciziny, když po tom toužily, „aby jim štěstí nekazila" uvažujíc takto: „Ten mladý svět má již jiný rozum, mně se jakživo z domu nechtělo, dokonce mezi cizí lid." – Je si dobře vědoma, že jsou věci, kterým nerozumí. Ať si je dělají jiní, jestliže jim prospívají, kdyby je dělala ona, škodily by jí, a proto dává jim vale.

Babička ovládá veliké umění života, umění, které znali pouze geniové. Na tisíce mil je vzdálena jakéhokoliv znetvoření sebe nebo neosobního jednání.

Ona je ženou z lidu, a nikdy toho nezapomíná. Uprostřed různých společenských světů, které ji obklopují na Starém bělidle, kde v bezprostředním styku neustále narážejí na sebe mravy panstva, měšťáků a úředníků, zůstává důsledně věrna svým Lárům a Penátům, a nechť v jakékoliv situaci se ocitá, nečiní si nikdy skrupulí pro svůj mrav venkovanky.

V nepřítomnosti dceřině uctí úřednické paničky po svém zvyku chlebem a solí, a když ji dcera, která by se ráda ve všem přizpůsobila panským mravům, poučuje, že nejednala správně, řekne rozhorleně: „A víš ty co, Terynko, kdo u mne nepřijme chléb a sůl, není hoden, abych mu židli podala." —Na pozvání kněžnino přichází do zámku oděna ve svůj sta-

rosvětský kroj a zdraví po svém způsobu: „Pochválen buď Ježíš Kristus!“ S kněžnou hovoří bez rozpaků, s povinnou sice úctou k vrchnosti, ale bez jakékoliv otrocké poníženosti a snahy zalichotiti se. Když na to kněžna sama zastaví se kdysi na Starém bělidle a manželé Proškovi celí zmatení nenadálou poctou nevědí, co činit a jak mluvit, aby kněžny neurazili, tu babička přirozeně a rázně rozřeší situaci slovy: „I to by bylo krásné, abychom milostivé paní kněžně ani koláč nepodali. Jdi, Terezko, jdi přines. Co přijde z nenadání, přijde k chuti.“ A přímá, srdečná pohostinnost dojde u kněžny vlídného přijetí. – Ale jindy opět na vybídnutí domácích, aby jela s nimi do města na návštěvu, řekne: „Co tam, nechte mne doma, já se mezi panstvo nehodím,“ a zůstane mezi svými.

A stejně, jako dovedla si uhájit osobní svobodu a zachovati rázovitost jedince, s touže odvahou znala zápasiti o zachování své individuality národní. Byla v Prusku, kde po smrti muže ocitla se v krajní bídě. Generál dal si ji zavolat a slíbil jí podporu i práci z milosti královské, chlapce chtěl jí vzíti do vojenského ústavu, děvčata do královského ústavu pro ženské. Nechtěla však o tom ani slyšet, aby jí děti byly odňaty. Řekli jí tedy, že nedostane nic.

„Když nic, tak nic, vždyť mi Pánbůh nedá hlady umřít, mys-

lila jsem, a poděkovala se panu králi za všecko." Tak vypravuje svou historii kněžně. Tato namítne: „Ale myslím, že tvoje děti mohly tam býti dobře zaopatřeny."

„Dost možná, že byly by se mi odcizily," odpovídala babička. „Kdo by je tam byl učil milovat svoji otčinu a mateřskou řeč? Nikdo. Byly by se cizí řeči, cizím mravům naučily a konečně zcela zapomněly na svoji krev. Jak bych pak se mohla z toho před Pánembohem zodpovídat? Ne, ne, kdo z české krve pochází, ať zůstane při českém jazyku."

Bůh je babičce jedinou, nejvyšší autoritou. Jeho dovolává se při každé příležitosti, jím ospravedlňuje všecko své konání, jeho uctívá, před ním jediným se pokořuje. Kdyby tento bůh nebyl ničím více, než tím, čímž jej chce míti církev, a kdyby jej pouze takového od ní přejímala, pak by stál nad ní a mimo ni, ale nebyl by jí tou útěchou, radostí, jakou je, nýbrž hrůzou a postrachem, jako je tisícům jiných věřících. Ale babička má duši tvořivou. Její Bůh mluví k ní příliš mocným hlasem mravního zákona její vlastní bytosti a jím všecko ostatní „slovo boží", jež slýchá s kazatelny a katechismu, v ní samé se očišťuje a přehodnocuje. Její náboženství i přes všecko vnější zdání konvenčnosti zůstává ryze citovým a osobním. Nestojí nikde psáno, že by Bůh velel ctíti a milovati vlast, národ, rodný jazyk. Ale v babič-

čině duši napsáno je toto přikázání písmem živým. Její bůh požádá od ní počet z drahého daru jazyka, který svěřil jí a jejím dětem. Proto nemohla přijati dar pruského krále, který jí nabízel za cenu odnárodnění, proto ji to hnalo zpět k rodné půdě a nelitovala útrap cesty a svízelů, které jí nastávaly, neboť jí tanulo na mysli: Kterak že by mohla jednou předstoupiti před tvář svého boha, kdyby zmrhala to nejdražší, co vložil v její srdce! A tak jde za hlasem boha, své duše, provázena velikou a silnou vírou – jaké zakouší každý z nás, jednal-li v souhlase s sebou samým – vírou, že „on jí nedá hlady zahynout."

Babička vykonává sice všecky vnější úkony bohoslužebné: chodí do kostela, na procesí, na pouti, modlí se i postí, ale to vše je u ní radostnou, dobrovolnou poctou, kterou přináší milému bohu, to vše tryská z vnitřní potřeby duše po povznesení se nad všednost každodenního života, a nikoliv z nějaké osobní povinnosti. Však ona dělá i jiné věci a to se stejnou láskou a stejně hlubokou a pevnou vírou, že jsou dobré a bohu milé. Přežehnává chléb, líbá kalíšek na hrachu, jestliže na zem upadl, pečlivě sbírá chlebové drobty, „aby dušičky v očistci neplakaly," a hází je „božímu ohníčku." Nestrpí, aby chléb byl zakrojován, poněvadž prý se „ukrajují pánubohu paty." Děti napomíná: „Važte si bo-

žího daru, bez něho je zle, a kdo si ho neváží, toho bůh těžce tresce."

Na Štědrý den i drůbeži a dobytku dá po vánočce a po zvyku pohanském uctí žertvou zemi i živly, oheň a vodu. „Po večeři vzala babička po kousku ode všeho, co k jídlu bylo, a po kousku hodila polovičku do potoka, polovic zahrabala do sadu pod strom, aby voda čistá a zdravá zůstala a země úrodná byla: všecky drobty sesbírajíc, hodila „ohni", aby „neškodil". A totéž činí i na velikonoce s mazancem a vínem, které k tomu účelu dá v kostele posvětit. „U ní byla veškerá příroda oduševněna," vypráví Němcová. Babička věří v lesní ženky, ohnivé mužíčky, hastrmany, rusalky a skřítky, věří v dobré i zlé mocnosti v přírodě! ale nebojí se jich, neboť nad všemi těmito silami vládne jediný všemohoucí bůh, jenž je zosobněným principem dobra, dárcem a zachovatelem života a „bez jehož vůle ani vlas s hlavy nesejde."

Je pravda, že zákon boží stojí u babičky na prvém místě, že vysoko nad všemi lidskými zájmy je povýšen, ale tento její „zákon boží" není než odvěkým řádem přírody samé. Tak poučuje vnoučata: „. . . stromek kvete, dítě roste, odkvétá strom, ovoce odpadne, odroste dítě, rodičům odběhne. Tak to bůh chce. Dokud je strom zdráv, dává uži-

tek, když pak uschne, porazí ho, dají ho na oheň, boží oheň ho stráví, popelem zmrví se země, na níž vyrůstají zase jiné stromky. Také babička vaše úkol svůj dopřede a uložíte ji k věčnému spánku . . .“

Jaké hluboké porozumění, jaká pokora před zákony přírody! Babička se jim nikdy neprotiví, neboť chápe marnost každého takového odporu. A přece není u ní ani stínu té passivnosti, která vede k negaci života. Jak daleka je chmurného, ochromujícího názoru českobratrského, a kterak liší se její slunná, radostná, důvěrou v boha prodchnutá bytost od shroucených, věčným děsem před hříchem a hněvem božím ubitých postav kališníků předbělohorských! Babička podrobuje se jen tam, kde cítí, že čelem zdi neprorazí, ale pokud to v její moci, zlepšiti postavení své i jiných, brání se a zápasí a radí i jiným tak činiti.

„Což jest to platno, každý hájí své,“ omlouvá před kněžnou vesnické hochy, kteří dali na pamětnou záletnému Taliánovi. A když o české zemi s dětmi hovoří, potvrzuje Baruščino „to bychom ji hájit musili“ slovy: „Tak, děvče, to jest to pravé, křik a pláč nic nepomáhá.“

Také práce je babičce radostí a potřebou. Bez ní život by jí byl nemožný. První dny na Starém bělidle chodí smutná a roztesknĕná, a jistě by od dcery odešla, kdyby jí tato nedala

hospodářství na starost. A v zámku ptá se jí kněžna, proč že by tam bydlet nechtěla. „Co bych tu dělala?“ odpovídá babička. „Hospodářství nemáte, s peřím, ani s kolovratem bych se tu rozložit nemohla, – co bych si tu počala?“

Položila jsem si otázku: „Co by se asi stalo, kdyby babička z jakýchkoliv neosobních ohledů byla si uložila tu oběť, zůstati na zámku?“ – Není pochyby, byla by zahynula.

Při práci je ve svém živlu. Od časného rána do večera, den za dnem, po celý rok, mimo ty svátky své duše, které věnuje modlitbě, neustále je činná. Tu opatruje děti, tam pečuje o hospodářství dceřino; tu opět sbírá léčivé byliny, aby v případě potřeby mohla jimi posloužiti těm, kteří ji o ně požádají. Zde přispěje radou, tam skutkem. Jednou vymůže svou přímluvou podporu chudým, po druhé dopomůže milencům, aby se za sebe dostali, a opět jindy dobrým slovem v pravou chvíli vysloveným zjedná pravdě průchodu. A vždy, po každém takovém činu odnáší si v srdci blaživý pocit, že prospěla dobré věci. Babičce je třeba vědomé účelnosti života. Ale i při své snaze býti prospěšnou svému okolí působí vždy jen v mezích své zkušenosti a moci.

Nikdy nenutí se k heroické oběti, s níž není, nikdy neobětuje nic z toho, co jí svato. Hle, takto řeší otázku individualistického altruismu bez hloubání a pochybností. Prostým a

jemným pudem své ženské duše, vytříbeným bohatou zkušeností, nalézá správný poměr ke všem jevům životním, a dociluje plné harmonie své bytosti se vším, co ji obklopuje.

Tak jeví se nám babička dnes, ve světle moderních názorů na umění života: Ne jako vzor křesťanské ctnosti, ale jako ideál zdarvé, mravné, krásné a svobodné osobnosti, která svůj život svým způsobem plně žila a proto účelně vyžila! A v tom jí chceme následovat!

FRANTIŠEK TÁBORSKÝ

UMĚNÍ BOŽENY NĚMCOVÉ

B. Němcová. Sborník statí o jejím životě a díle 1912

Dovolte, prosím, krátký úvod.

V malém podhorském městě moravském žil moudrý muž, který v nejlepších svých letech, jak říkali o něm, oslepl od

milosrdenství. Přijela k němu sestra z Dolních Uher s mužem, strážmistrem od dragounů, daným právě do výslužby, aby s ním prožila pensi v rodišti, blízko bratra. Nenašli hned bytu.

„Tady sú dvě světnice, su v nich sám (před nedávnem ovdověl), vemte si na čas tu věčí, šak se shodneme."

Strážmistr však přivezl s sebou ještě třetího hosta, a nikdo netušil, jak nebezpečného: oční nemoc. Brzy se hostiteli oči rozbolavěly, nedbali toho, jak by měli, a když ho na konec zavezli do Vídně na kliniku, bylo už pozdě.

„Děkuji Bohu, že jsem neohluchl. Tak zůstávám pořád více člověkem a nejsu mezi lidima jako suchý strom v zahradě," říkal pak oslepiý.

Chodili-li k němu již dříve na poradu pro jeho klidnou a jasnou soudnost a znamenitou zkušenost životní, chodili teď ještě více, protože věděli, že ho nevyrušují (svého řemesla pekařského se musel vzdát), ba naopak, že jejich návštěva je mu nyní vítána. A byl-li dříve rádcem moudrým, ba i soudcem, k němuž se uchylovali o důvěrnou radu sousedé, stal se nyní ještě moudřejší, když osud všecku jeho pozornost a vnímavost a soudnost do něho soustředil, zastřev před ním celý zevnější svět temnou záclonou, jako by mu řekl: „Již dosti viděls; teď přemýšlej a suď!"

Ten muž byl můj strýc. U něho, již oslepléno, jsem jako gymnasista bydlíval, jemu jsem předčítával z novin a knih, vodil ho na pole, aby se přesvědčil, je-li dobře zoráno a zvláčeno, jak obilí vzchází atd., i na besedy i do veřejných schůzí. Byl z prvních, kdož v našem malém městě založili před 50 lety čtenářský spolek a vyvěsili slovanskou trikoloru. Své křestní jméno Florian překřtil tehdy na Květoslava. Měl rád ruch, činnost, zápas. Miloval ty, co veřejně pracují na prospěch celku (zajel si i do Vídně, do parlamentu, aby je viděl a slyšel, a rád pak se zmiňoval o Riegrovi, o Smolkovi). Přál si zlepšení školy. Obzvláštní úctu měl k „osvícenosti“ (toho slova rád a často užíval i jeho kamarád, stolař, který v kostele při pašijích krásným barytonem zpíval Krista a doma po práci psával si místní kroniku, do níž i z novin vpisoval výroky „osvícených“ bojovníků národních a řečníků). Z této přímo zbožné úcty k „osvícenosti“ a z dojemné víry v inteligenci (kteroužto vírou inteligence tak často v lidu otřásla, ba ji i zklamala, poněvadž jí nepochopila a nepřichýlila se k ní srdcem, proto té úcty a víry je teď tak málo) – z této úcty k „osvícenosti“ on i mně, kluku gymnasistovi, vykal, což bylo u nás neslýcháno, a když jsem se bránil, téměř přísně se obrátil ke mně:

– Vy jste *študent!* zvolal s velikým důrazem, jako by tím řekl:

„Vy jste zasvěcenec!“ a zavzdychl: –Bože, dybych já tak byl mohl jíť na študia!

Jemu jsem tedy předčítával mnoho a rád. Dráždívaly mne jeho poznámky o čteném a přeli jsme se leckdy. Bylo zajímavo, jak on nový kus světa z přečtené knihy dlouho v sobě nosil, jej urovnával, vysvětloval, smiřoval, rozsuzoval. Jednou začal jsem mu předčítat „Ztracený život“ Gustava Pflegra-Moravského. Nezdál se mi tehdy ještě pozdním odvarem romantiky, v němž zbylo z ní vůně a chuti, jako v převařeném čaji. Hladný nedbá tolik na chuť. A tehdy jsme se knih nemohli nasytit. Strýc naslouchal, ale hlava na vysokém jeho těle se neschylovala jako váha těžce zatížená, nehroutil se do sebe, jako se hroutíval, když něco vážného dopadalo mu na srdce, až všecku bytost stahovalo k sobě, ale tyčila se mu do výše, jako lehká váha když do výše stoupá, nahýbala se stranou, jako by jedním uchem naslouchala, a na tváři, hustým kučeravým vousem, beránkovitým, hnědým a prošedlým, obrostlé, rozvazoval se mu pod černými brejlemi lehký úsměšek jako mladý ježek.

Viděl jsem, že jsem nepadl do noty. Když už jsem se hodný kus rozečtl, máchnul najednou rukou a povstal.

– Ale nechte teho, prosím vás! To sú pletky. Škoda času.

Mrzelo mne jeho máchnutí rukou, ba cítil jsem cosi jako uráž-

ku, totiž ne zrovna jako urážku, ale spíše jsem se zastyděl, že odkryl ve mně místo, které jest „ještě“ směšné. Zdálo se mi, že se v duchu směje mně, jak jsem ještě zeleňoučký, když takové věci se mi líbí. „Měls vzít ‚Z malého světa‘!“ – hlas vnitřní mne píchl, a cítil jsem, že tím píchnutím ona „zeleňoučkost“ ze mne vyvětrává a já se stávám zkušenější a starší.

Později předčítal jsem mu Gogola a to hned „Mrtvé duše“. Účinek byl neočekávaný.

– A, ten to zná! Ten to zná! – Ten vidí, pane, až ke kořeňom, – poznamenával. – Jako datel, jako datel. Proklepe strom za stromem a každýho červa vytáhne. – A to, povídáte, Rus napsal? Tož oni umijú ne enom Turky proklepávať. (Bylo zrovna v rusko-tureckou vojnu.)

Později, když jsem se víc přiblížil k ruskému životu, vzpomněl jsem si na slova ta a podivil se jejich trefnosti. Gogol opravdu z ruského života vytahoval červy; Dostojevský a Tolstoj ze dna i nečistého zachycovali třpyt hvězd.

Poraněná má studentská hrdost chtěla však viděti vítězství české knihy. Napadlo mi přečísti strýcovi „Babičku“. A vítězství se dostavilo rázem. Již druhá stránka ho chytla: odjezd babiččin z pohorské vesničky a příjezd na Staré bělidlo. Četl jsem skoro jen jedním okem a druhým pozoroval strý-

ce. Chtěl jsem vítězství přímo vynutit. Nebylo však třeba donucovacích prostředků. Strýc hroutil se čím dál hlouběji do sebe. Okolo úst zachvěl se mu úsměv – tichý, blaživý.

– Jako u nás! – Jako u nás! – Takový byly naše stařenky, takový. Naša i vaša. – Tak je to, tak. – To je život. – Tady teče život, – poznamenával, když jsem pro prvý den přestal.

A když jsem dočetl, jak se pohřební průvod ubíral okolo zámku a jak paní kněžna se objevila v okně a s hlubokým povzdechem zašeptala: „Šťastná to žena!“ – strýc povstal s pohovky a jal se prudkými kroky obcházeti veliký stůl uprostřed veliké světnice, dotýkaje se ho levicí.

– Múdrá žena – múdrá knížka! prohodil obcházeje.

A po chvíli, obcházeje veliký stůl směrem opačným – to byly jeho denní „objížďky kolem světa“, jak říkal, – a dotýkaje se ho zas pravicí, zastavil se najednou proti mně.

Víte, temu se říká knížka. – To je knížka. Život při ní prožiješ – celý život – a múdrý život. To može poslúchat aji muž.

* *

Tehdy jsem po prvé nahlédl hlouběji do „Babičky“ a zamiloval si Němcovou. Nikdo nás, mladé čtenáře, neučil dosud vyorávat tištěné řádky hodně z hluboka, až by zajiskřil smysl jejich a utajená v nich pravda. Přebíhali jsme většinou hodně rychle po povrchu těch nesčetných svůdných brázd,

abychom byli brzo u konce a měli zas o lán rozhledu více. Debat o literárních dílech, hlubších debat o jejich povahách, zásadách a ctnostech, jsme neslýchali ani ve škole, ani doma, ani ve společnosti, ani od starších, ani od mladších. Nebývalo jich ani v knihách, v časopisech. Chudičký život. A najednou venkovský mistr pekař, měšťan malého, zapadlého města, muž bez škol, kromě obecní dvojtřídky, ještě starosvětské, a bez jakékoliv „erudice", osleplý, dívá se svýma duševníma očima na literární dílo jako na dílo stvoření, jako na kus nebe se sluncem a hvězdami a na kus země s rostoucím a tekoucím životem. „Tady teče život . . ."

V „Babičce" opravdu cítíme téci život, skutečný život, a necítíme chřestit potištěný papír. Slova mají všecku svou váhu, poněvadž se kryjí s životem, jsou srostlá s ním, jako štít želví s životem želvím. Není literaturou papírovou.

Jest to malý život, neširoký, jako jeho dějiště, ale vyrovnaný. Bolest přeorala babičce (jakož i autorce) několikrát srdce, ale láska zasila do něho vzácné zrní. Vzešla z něho krása i úroda. Život procítěný a produševněný, se svým názorem životním, se svou vlastní filosofií. Život zasvěcený práci na prospěch rodiny i všemu ostatnímu světu. Život kladný a úrodný. Soustava sluneční jest v něm: na všecky strany vychází z něho teplo a světlo, k lidem i zvířatům i rostlinám, —

kůrky, co děti nedojedly, házela rybám, drobila mravencům nebo ptákům v lese; drobty házela do ohně; rozsvěcovala svíčky i za ty, na které nikdo nevzpomíná – a všecko okolo ní obíhá s radostí. Život, zpříjemněný a přizdobený tradičními celoročními zvyky a obyčeji, pěknými, ba i nevýslovně milými, se svou vlastní etiketou, se svým vlastním „dobrým tónem", zděděným a prozkoušeným pro všecky okolnosti a případy, se svým jemným, ušlechtilým taktem, se svou vlastní opravdovou noblessou. Život ozářený zbožností, která není dusivou svěračkou, ale jest pelem vonného srdce a jeho vyzařováním. Babička žila život rozumné bytosti, život opírající se o svůj rozum, o schopnost a vtipnost svých rukou a své hlavy; ale byla z těch, kdož jsou a budou si vědomi, že rozum rozsvěcuje louče, svíčky, petrolejové, plynové a elektrické lampy, ale ne slunce. Život drobného člověka, ale velikého srdce. Život krásný a šťastný.

Život a umění Boženy Němcové mají mnoho podobného s Josefem Mánesem. Osud ji uváděl na cesty, po nichž přišla do odlehlých krajů a samot, kde si mohla osvěžiti jazyk, cit a mrav. Mezi lid – do Čech a na Slovensko, jako Mánesa na Moravu, do Slezska i na Slovensko. A lidový život, vázaný tolikerými pouty s přirodou, vedl ji blíže k prameni života, k prostému, přirozenému, poetickému a malebné-

mu, ještě nerafinovanému a nezměštělému způsobu jeho, jenž uchvátil také Josefa Mánesa. U obou umělců tento styk s přírodou jest zvláště živý; ba jest to více než styk, jest to srostlost s ní. Tato srostlost s přírodou přispívala k vyrovnanosti umělecké jejich povahy.

Lid pak si zalíbili ne jednostranně, ne pouze se stránky vnější, malebné. Uviděli, že tento lid si vytvořil své umění, jímž vyjádřil sebe. Po něm zachovala se opravdová jeho výrazová kultura: poesie, hudba, výtvarné umění. Stavení jeho a na něm a v něm každý předmět byl uměleckým výrazem: nábytek, nářadí, náčiní (keramika!), kroj (výšivky, krajky!), ozdobně psané modlitební knížky, kříže v poli a na hřbitově, roubík i bičiště, slovem, kde co všecko. Ten lid si vytvořil také svou praktickou filosofii. Přísloví jeho jest celá veliká kniha, a cenná kniha, vážný dokument životní. Němcová a Mánes přilnuli ke všem těmto podrobnostem vnějšího jeho života a bytu s jásotem objevitelův a dobyvatelů, jenž přešel v lásku tvůrčí. V každé podrobnosti této viděli projev lidové povahy. V ornamentu krojovém, nábytkovém i stavebním, v každé přízdobě náčiní a nářadí viděli a cítili totéž, co ve slově a v melodii písně i ve vyhraněném přísloví: projev duše. A k této duši se přichýlili s žízní jako ke studánce horské a zamilovali si i její schrán-

ku, byt a kroj, jako milujeme ty jedle a mech a kapradí okolo studánky. Neustrnuli na zevnějšku malebném a vábivém, oni se nahnuli ke studánce-duši a napili se z ní.

Němcová a Mánes zachovali nám umělecky lidovou stránku národního života našeho z poloviny předešlého století, a že zachytili ji v tom, čím byla krásná a dobrá, že vybrali její světlou líc a nezdrželi se při temném rubu, jenž přece také byl a jest, zdá se leckomu, že kolem hlavy našeho lidu namalovali idealisující svatozář. Ale oni jenom *vybírali*, jako vybíráme, mluvíme-li o inteligenci. Dalo se a dá se dosud vybírati. Národopisné museum v Praze, ten umělecký poklad lidové práce, a řada menších museí svědčí o tom. Údiv pojímá člověka, hledí-li na překrásné ty práce ruční, a líto je mu, že to všecko z louky života přešlo do chladných vitrin musejních a nyní velikou většinou jest již jenom v museu. Neboť všecky ty práce svědčí nejenom o dovedných a vtipných rukách, nýbrž také o dobrých srdcích. „Böse Menschen haben keine Lieder" – ani písní zpívaných, ani malovaných, ani ne vyřezávaných.

Němcová a Mánes hledí na lid očima básníkovýma, které pronikaly k lidské podstatě jeho i k lidskému obsahu jeho a spočinuly na něm se zálibou, poněvadž se přesvědčily, že ten obsah jest bohatý a že jest lidský. Neřídila jejich zorný

úhel tendence lidopisná, ani politická, tím méně tendence úzkoprse stranická; takové tendence nenastavovaly jim jednobarevných brejlí. Pozorovali a soudili lidsky. Pro tento poměr k lidu leckterá „honorace“ městská pohlížela na Němcovou s vysoka. „Můj rozmilý venkovský lid, s nímž tak ráda zacházím, uvedl mne v podezření, že jsem také sprostá“ – směje se v jednom dopise. „A ten lid musí ve tmě zajít, pro ten nemáš světla, duše svatý!? pomyslila jsem sobě,“ povzdechuje si zas jindy.

Němcová i Mánes ku podivu rádi měli také děti a zvířata a jejich rodinný život.

Oba byli lyrikové s nádechem romantiky. Oba celí umělci: básníci, melodikové, plastikové.

Oba jsou nám milí i tím, co protrpěli od nepřízně osudu i lidského nepochopení. Málo bylo těch, kdo je pochopovali a jim rozuměli. Oba nosili v srdcích kvítí pro všecky, ale druzí házeli jim do nich štěrk a pod nohy kameny. K velikému žáru to doutnalo oběma v nitru, a nepřišel, kdo by dal vybuchnouti jemu, vybuchnouti plamenem blaženosti. Hledali ušlechtilost (postav i povah) a velikost, a nalézali ji v lidech malých a drobných. Rejstřík českého umění obohatili o nové tóny: Němcová o chodské, Mánes o moravské (hlavně hanácké a slovácké), oba pak o uherskoslovácké.

V „Chýži pod horami“, na příklad, Němcová nakreslila několik uherských Slováků, překvapujících svou ryzostí povahovou. Nejen „jahodečka“ Katuša, ale i gazda, gazdina, ba i druzí – samá povaha lyrická, měkká, zpěvná, srdečná, samá ochota; povaha, jež v některých případech jest proniklá podivuhodnou čistotou vzhledů, stanovisk a zámyslů, podivuhodnou důstojností, které bys nikdy v té prostotě okolí nehledal. Tu Němcová stýká se také s Mánesem.

Oba oni byli vznešených myslí a rádi vybírali, co jim bylo příbuzného. Povolání své umělecké měli za povýšené, vznešené, posvátné. V pravém slova smyslu šlechtici. Nepotřebovali přidávati si kothurnův ani chůd „nadčlověckých“, poněvadž sami byli vyšší než jejich okolí. A tak i dílo jejich. Babička a paní kněžna jsou si ku podivu blízky. Nevyciťujeme mezi nimi stavovských rozdílů. Jejich duše jsou si blízky; ty dvě kněžny si také rázem porozuměly.

„Babička“ jest zrovna mikrokosmos našeho bývalého venkovského života. Řadu vrstev kulturních vidíme v ní ulehlých a zarostlých, staleté tradice, které se přejímaly s mateřským mlékem a rodným vzduchem. Těch staletých vlivů cítíme působnost. Ony jsou jako slova a pokyny mistrovy v dílně, jimž se učňové i tovaryši mlčky poddávají. Nemáme ucelenějšího díla ve své literatuře, kde by venkovský život se

svým plným názorem životním, ne teoretickým, ale prožitým a prožívaným, tak byl umělecky zachycen, jako v „Babičce". Jej, život venkovský, bylo nám možno vypěstovati nejplněji, až do jeho uzrání. Jej Bílá Hora, třeba i jemu zasadila strašné rány, nezlomila, jako zlomila naši šlechtu a naše měšťanstvo. Jej tedy možno bylo plněji i umělecky zpracovati jako zcela svůj svět, zcela český svět. Venkova našeho umění české dobylo. Němcová, Erben, Smetana, Mánes a Aleš – toť umělecký výraz našeho venkovského života, básnický, hudební, výtvarný. Tu také umění české všude šlo pevně a jistě, po své půdě. Naproti tomu život české šlechty jest mezi lány českého života dosud ještě tak cizorodý, jako ty panské obory, vysokými ploty ohrazené, mezi našimi poli. Pro umění české jest to dosud úhor. Střední stavy jsou teprve v mladém svém vzrůstu. Není tomu tak dávno, co města naše měla německou správu i německý nátěr – před 50, 40, 30, ba i před dvaceti lety; ba několik málo měst má cizí tu správu i cizí nátěr dosud. Za tak krátkou dobu jsou v městech našich nemožny tradice, jest nemožna ulehlost nových kulturních vrstev a vypracování svého vlastního rázu, vypěstování své vlastní rázovité společnosti, vyhraňování společenských krystalů. Proto i umělecké výrazy středostavovského našeho života nemohou míti ještě

té ucelenosti, té vyzrálosti, jako ji mají umělecké výrazy našeho venkovského života. Tím jsou ony také pro umělce těžší.

Právě pro tyto vlastnosti „Babička" jest knihou, jaké jinak nemáme; knihou hodící se pro děti od 8 do 80 let; knihou celý život podávající, knihou přirozeně konservativní a přirozeně pokrokovou, jak toto obé ve zdravém organismu bývá; knihou, která jest nám nedělním nebo svátečním výletem ven z hlomozu městského na venkov na osvěženou. Je nám tak milá, jako Polákům „Pan Tadeusz", ta stará česká idyla, do níž zcela souhlasně s náladou soudobou zalehne sladká romantika – komtessin román s malířem – i romantika divoká, jako když oknem přes muškáty a fuksie do vesnické sedničky zablýskne černá chundelatá hlava cikánova, – Viktorka a odsouzený zločinec, svěřivší se před popravou v Hradci panu Beyerovi.

Jsou však také rozdíly mezi Němcovou a Mánesem. Mánes jest a zůstává každým coulem umělcem; Němcová zaměňuje někdy toto povolání; stává se vychovatelkou i kazatelkou. A v tomto smysle bývá tendenční. „Pohorská vesnice" jest povídka tendenční: jednak nejupřímnější pojetí Slováka uherského v náruč českou, jednak stírání stavovských rozdílů. Touto povídkou Němcová založila vlastně

již r. 1856 obranný spolek národní „Československou jednotu“. „Tak je to, tak!“ voláme uneseni, čtouce „Babičku“. „Tak by to mělo být!“ provázíme souhlasem „Pohorskou vesnici“. Tam Němcová jest básnířkou, tuto kazatelkou národně-sociální. Tam „teče život“, tu se konstruuje. Ale tendence v „Pohorské vesnici“ – jakož i všude jinde u Němcové – jest nejušlechtilejší, plná nejdůvěřivějšího sociálního optimismu. Není stínu u Němcové, na příklad, na poměru k církvi, ke kněžím. Mezi učitelem a knězem jest souhlas a soulad přímo ideální. Bývalo tak zajisté také. Němcová zase tu jen vybírá ušlechtilé doklady, přejíc si, aby tak bylo všude. Ona chce býti a jest vychovatelkou. Ale vychovatelkou zdravou a veselou, radující se ze vzrůstu a uzrávání stejně, jako z úsměvů duší. Bez vyhrožování i bez sentimentálničení. Chce vychovávati příkladem. Nepokládala péro za odznak živnosti lehtavé ani štvavé. Jest hlasatelkou náboženství srdce, a všecky její povídky jsou jako vybranými příklady, jimiž svá čistá a vroucná kázání dokládá.

Nad veškerým dílem jejím svítí, jako slunce nad světy, vznešený Ethos, jako na soše řecké. Utěšujíc jiné, léčíc jiné, pomáhajíc jiným, povznášejíc jiné, osvobozujíc jiné, sama utěšovala, léčila, povznášela, osvobozovala sebe, pomáhala sobě. Chtěla výš, k jasu a dobru. Goethovo „Edel sei der

Mensch, hilfreich und gut!", jež dodávalo zářivého přílesku i našemu obrození, září z jejího díla. Jest na něm odlesk ještě konce 18. a začátku 19. století, doby, kterou velicí lidé, básníci a filosofové, učinili velikou a v jejímž světle a teple dařilo se dobře i našemu obrozenskému osení. Němcová byla veškerou svou bytostí oddanou stoupenkou Goethova hesla, jež dodávalo jí síly a statečnosti. Na rakev Havlíčkovu položila – jediná prý ze společnosti pražské! – věnec, věnec z lauru a trní, vědouc, že to bude od úřadů vykládáno za demonstraci a jejímu muži přinese potrestání, jak se také stalo. Jest přímost v ní, a žádná rafinovanost, žádné chytráctví.

Odtud i její sloh. Její sloh jest jako čistě vydrhnutá venkovská světnička, kde to prostotou a nenuceným pořádkem jen voní. Sloh nejprostší, ale sloh polního kvítí. Sloh prožitého života, ne pročteného. Kdo mnoho prožil, kdo do života hlouběji nahlédl, bývá málomluvnější. Slova jeho jsou prostší, ale obraznější. Život je vykul a o všecko zbytečné obrousil. Život je procedil a na sítě protřepal. Z citů vytlačil vodu, z myšlenek vytřepal štěrk. Naproti tomu lidé, kteří ještě svých zkušeností nezažili a žijí a tyjí ještě z cizího, bývají mnohomluvní a pestří. Jsou jako ježci: nosí na svých štětinách cizí listí a cizí plody, po nichž se vyváleli.

Sloh Němcové jest provanutý zkušeností také hořkou a tím zušlechtěný. Sloh duše povznesené, sloh plný víry.

Je cosi primitivního v jejím optimismu, cosi naivního; ale jest to primitivnost a naivnost horského potoka, čisťounkého, s dětskou veselostí ze studánky utíkajícího, dál po kamení skákajícího, každý kamínek v něm jako drahokam, a okolo kapraď a jahody, slovem, v něm a kolem něho a nad ním samá krása. Neví ani nesní on ještě o jiném životě, velikém životě dalším, až vteče do řeky anebo sám se stane řekou, bude širší a hlubší, bude kalnější, bude v něm i leckde bahno, budou v něm i nebezpečné víry, bude mocný, požene mlýny a továrny, ponese vory a nesčetné lodi; nebude tak dětsky čistý a povídavý, jako byl v horách, bude zamlklý, bude hluboký a bude velikým činitelem, nesmírným dobrodincem. A bude v něm velikost i krása.

Celé literární dílo Němcové jest opravdu jako ideální pohorská vesnice, která zůstává idylou, i když nad ní bouře přetáhne.

Byla básnířkou, která přešla drsným světem se svým krásným snem. Neubralo půvabu, že neuviděla jej uskutečněný. Přešla a odešla s vírou v jeho uskutečnitelnost. Její kladný názor na svět může vystačiti lidstvu na dlouho, jako teplo sluneční vystačí mu ještě na miliony let.

Myslím, že Dostojevský a Tolstoj, potkavše ji a vyslechnuvše její úmysly, co chce a kam chce, byli by ji vzali každý za ruku a řekli: „Pojď!“

VÁCLAV TILLE

GENESE BABIČKY A JEJÍ VÝZNAM

*Zlatoroh III. vydání 1920, str. 186–201**

Látka Babičky, zářivá vzpomínka na blažené dětství, roste v duši Němcové od té chvíle, kdy se v ní probudilo národní vědomí a s ním touha zúčastnit se činně vlasteneckého života v Praze. To bylo v Polné roku 1841–1842. Vypravuje o tom sama, deset let na to, v listu Veronice Vrbíkové z 22. ledna 1851: „Byla jsem již kolik let vdaná, když se mi dostaly do rukou „Spisy Tylovy“, ty mi hnuly srdcem a živě mi na mysl uvedly dobrou mou babičku . . . Upomínky na moje dětská léta obživly jasně v duši mé, slyšela jsem všecka ta

* *Úvodem k této stati jest líčení vývoje povahy Němcové v I. díle na str. 106.*

slova a srdečná napomínání, přemítala v mysli mé a seznala pravdu jejich. Tak poznenáhlu upevňovala se ve mně láska k jazyku mateřskému a k národu, z něhož jsem pošla.“ – Vzpomínky v Polné týkaly se asi především babiččina vlastenectví a jejího napomínání z doby, kdy dorůstající děvčátko jevilo zálibu v němčině a v panském životě. Obrázky z dětství obnovily se živěji teprve po návštěvě Ratibořic s dětmi roku 1844. Před tím, ještě v létě 1844, touha po domově a vzpomínka na dětství v básních je dosti neurčitá.

Rok na to, v listu Čelakovské ze 24. července 1845 před odjezdem do Domažlic, je vzpomínka na dětství podána již vroucněji, v Domažlicích obrázky z dětské minulosti, vyvolané stykem s venkovem, jsou již velmi reálné a svěží. Horský kraj šumavský, selky jdoucí do kostela, barevné mošničky, vše připomíná jí domov dětských let. Na jaře vrací se jí na mysl postava babičky, vyprávějící dětem o české historii, o své lásce k domovu a k české řeči, povzbuzující srdečně děti, aby se řídily jejím příkladem. „Upomínka na ty blažené chvíle mého dětství, na všechna ta zlatoplodným zrnům podobná slova, jsou drahé kameny v rámci mého života,“ píše ve Včele 3. dubna 1846. V mysli vystupovaly jí dětské zvyky o svátcích, hry na louce, lití olova, pouštění svíčiček po vodě, Štěpánská koleda, ko-

čičky o Květné neděli, ranní modlitba na Velký Pátek, barvení vajíček, pletení dynovaček, pečení jidášků – jedna představa tísní druhou a všechny rozsvětlují se líbeznou svěží náladou, která zatlačuje i čerstvé dojmy ze současné skutečnosti.

Babička neschází jí při tom z mysli. Když v „Domácí nemoci" líčí stařenku ve Vídni, naříkající nad odnárodnělými vnoučaty, když na procházce trhá slzičky, když jahodářka jí vypravuje, proč ženy, jimž zemřelo děťátko, do sv. Jana Křtitele nejedí ovoce, když potká bábu kořenářku, vždy připomíná si svoji babičku, její názory, její povídky a její zkušenosti.

Z pobytu ve Všerubech, Nymburce, Liberci není takových vzpomínek. Zaměstnává ji hnutí z roku 1848, a styk s Klácelem dává jejím myšlenkám jiný směr. Teprve když koncem roku 1850 se vrací s dětmi do Prahy a zůstává sama, bez muže, bez peněz, když doléhají na ni nedostatek, osamělost, tesknota, utíká se její duše z denních nesnází do snů o dětském štěstí, v nichž zjevuje se postava babičky ozářená kouzelným přísvitem idealisujících vzpomínek. Odlesk této nálady prosvítá v onom dopise Vrbíkové z 22. ledna, v němž praví, že babička stála tehdy před ní „skvěle, krásně, jako obrázek prosté upřímné lásky vlastenecké". Neomezi-

la se však jen na citový výlev v přátelském dopisu. Chtěla se již tehdy pokusit o umělecké tvoření této nálady a psala si poznámky. Máme o tom svědectví v pozdějších listech ze 4. a 10. června 1855, v nichž sděluje přátelům podrobnosti o vzniku „Babičky“. Praví, že, když se po smrti Hynkově stěhovala od paní Ulmanové do nového bytu, nalezla mezi papíry lístek a na něm poznamenaný plán „Babičky“. Nebylo toho asi mnoho, co počátkem roku 1851 si zapsala. Koncem ledna se roznemohla, pak odjela do Uher, a v letech 1851 a 1852 tíhla její mysl jiným směrem. Teprve, když dolehl na ni zármutek ze smrti Hynkovy, když, po mužově suspendování, s nedostatkem peněz, s nemocí a útrapami v pražské společnosti pocítila bolestně celou tíhu života, byly jí vzpomínky na dětství znovu útočištěm. Píše v oněch listech, že, jsouc již nemocna, četla koncem roku 1853 se zálibou ony zápisky, před třemi lety udělané. – Jako fata morgana vystupoval před ní hezký obrázek malého údolíčka do nejmenších podrobností, a v něm tichá domácnost Proškovic rodiny, v níž babička byla hlavní osobou. „Nemohu to ani povědít, jak mne tenkráte vzpomínka ta unášejíc mne z trudu života do utěšených dob mládí, mírnila, těšila.“ Utekla se do toho osamělého stavení v malém údolíčku k nohoum milé babičky „a když jsem slyšela její rozumná

slova, její písně a pohádky, když tu přede mnou stál její milý obraz, měla jsem za to, že jsem děvče, běhala jsem s veselou myslí po lukách, lese a háji, navštívila upřímné duše všecky a zapomněla při nich na všecek ostatní svět se všemi jeho trampotami".

Vzpomínky její slily se ve světlý obraz, prozářený vroucí náladou: vytvářela jej umělecky v první své obsáhlejší dílo „pro úlevu vlastní zkormoucené duše své".

Jednotná koncepce působila jí však s počátku obtíže. Vyprávěla sama později v dopise ze září 1854, že nechtěla víc, než vylíčit „tichý život venkovský, zvyky, obyčeje, svátky i pověry lidu v okolí náchodském, representantka tohoto staročeského života je babička v tiché domácnosti, v kole vnoučat, která patří dceři v městě odchované". Světlá tvrdí, že Hanuš ji posiloval v tendenci národopisné a nutil ji, aby své vzpomínky soustředila na jeden rok, „v němž by postupně byly vypsány vedle změn počasí veškeré slavnosti výroční, obyčeje, obřady, návyky, hry a pověry k nim se vztahující, a svoji osobu učinila středem tohoto vypravování".

Hanuš měl tehdy na Němcovou značný vliv. Smířili se již dříve, Laura byla jí opět oddanou přítelkyní, a Hanuš docházel k Němcové téměř denně, dával si předčítat, co napsala, vyháněl dokonce mladé přátele, aby jí nezdržovali

v práci, a maje tehdy stále na mysli slovanskou mytologii, vykládal jí mytický původ pohádek, i teorii „o svěcení výročních svátků starých Slovanů a o jejích pozůstatcích mezi námi“, o níž psal roku 1852 do Koledy. Jeho výklady na štěstí neoslabily čarovnou náladu Němcové, z níž vykvétaly barevné vzpomínky dětství, živé postavy všech, kdo jí byli doma milí, mísily se se vzpomínkami na příběhy později zažité i slýchané a scelily se přirozeně a prostě v umělecké dílo, jehož zářícím středem byla babička.

Němcová byla by snad déle zápasila s celkovým rozvrhem svého prvního velkého díla, kdyby jí náhoda nebyla poskytla vzor pro uspořádání látky, rozčlenění kapitol a soustředění děje k postavě jí nejmilejší. Poznala pedagogický spis doktora F. J. Mošnera, řiditele Olomúcké nemocnice, jenž se kdysi zúčastnil slavnosti v Olomúcké opatrovně a tím povzbuzen napsal r. 1848 knížku: „Pěstounka čili způsob vychovávání dítek mimo školu“. Národní jednota v Brně vydala ji svým nákladem anonymně roku 1851. V posledních třech kapitolách nalezla Němcová svoje myšlenky již na Domažlicku projevované, o zřizování opatroven pro vesnickou mládež, úsilnou snahu opatřit pěstounstvím náležité vzdělání i samostatné povolání ženám, a v prvních třech částech vzor pro rozvrh své „Babičky“.

Mošner pocházel z Dolní Mrači u Konopiště a pamatoval se ze svých dětských let na vdovu Dorotku, která z dobroty srdce a z lásky k dětem starala se pečlivě o dětskou drobotinu celé vsi a byla milována dětmi i dospělými, takže jí obecně říkali pěstounka. Ta vzpomínka je patrně skutečná, ale Mošner rozvil ji v pedagogický návod, přeplněný příklady a mravným naučením. Všecky vzpomínky soustřeďují se k pěstounce a jsou seřaděny tak, že napřed jsou vylíčeny její životní osudy, její zlaté srdce a moudrá rozšafnost, s kterou děti vede k dobru, pak čistá světnice, kde děti shromažďuje, pak jeden den s pěstounkou, dopoledne domácí zaměstnání, odpoledne vycházka za ves, a konečně jeden rok s pěstounkou, jarní i podzimní hry dětí se závěrečným slovem o pěstounčiných naučeních a o jejím poměru k dětem a lidem.

Ve vypravování Mošnerově je dosti nápadných shod, jež odpovídají skutečným údajům Němcové ze života v Ratibořickém údolí: již sama povaha pěstounčina, jejíž muž býval i vojákem, škola a kostel, vzdálené půl hodiny cesty od vsi, pouť dětí do školy, popis školy, přástky, šílená Bára, toulající se krajem, vlastenecká naučení, pověry o hastrmanu, časté vložky vzpomínek a příběhů, vkládané do děje atd.

Jsou však i podrobnosti, jež přímo oznívají z „Pěstounky“

v „Babičce“. Nejnápadnější je shoda mezi návštěvou myslivce u Pěstounky a pana Beyera u babičky. V „Pěstounce“ přijde myslivec, přinese dětem kapradí, kvetoucí mech, pupence, ukazuje jim jestřába, kterého ráno zastřelil, vypravuje o rozličných dravcích – býval vždy milým hostem. Slibuje dětem, že je vezme na lov s výrem, hocha Jeníka napomíná, aby se pilně učil ve škole, že jej pak vezme do učení, a na jeho prosbu ukazuje dětem ručnici. V návštěvě pana Beyera v patnácté kapitole „Babičky“ opakuje se řada podrobností z tohoto líčení. Nejsou dokladem, že by byla Němcová z „Pěstounky“ prostě přejímala. Naopak, právě tato kapitola jest udělána z velmi živých vzpomínek a krásně zbarvena rozkošnou náladou. Shody jsou jen svědectvím že „Pěstounka“ poskytla Němcové podnět, jak seskupit obrázky z blaženého dětství, soustředit je k postavě babičky, která ovládala mysl autorky od první chvíle vlasteneckého probuzení.

Majíc jistotu, že z jejích vzpomínek vyroste ucelené, obsáhlé dílo, počala Němcová již v době své nemoci, koncem 1853, na něm pracovati. Chvílemi ustávala v práci, jsouc zaujata přípravami Friče na vydávání „Prahy“ a plány svých mladých návštěvníků. Ale Hanuš neustával ji povzbuzovat, a Němcová, šťastna uznáním i jiných přátel, kteří četli části

rukopisu, spěchala rychle ke konci. Doufala, že v květnu bude rukopis hotov, ale práce se jí protáhla ještě přes celý červen 1854. Když skončila, byl Hanuš spokojen, ale nevěděl, kdo by chtěl převzíti náklad a zaplatit honorář. Nabízela rukopis Pospíšilovi, ale byla odmítnuta, že jsou zlé časy. Nebeský radil, aby zadala knihu Matici České, ale to zdálo se Němcové příliš smělou myšlenkou – výbor Matice byl proti mladým velmi zaujat. A tak zůstala „Babička“ prozatím v rukopise.

Jádrem díla je poměr šesti- sedmileté Barunky k babičce. Babiččina komůrka, procházky po lukách, první výpravy do školy, návraty babičky z kostela, nedělní návštěvy ve mlýně, zacházky k myslivcovům, babiččiny pohádky v zimě, – to jsou skutečné dojmy z dětství asi v tom věku, v kterém je líčena Barunka. Ale popis prostředí a osoby, rodina „Proškovic“, mlynářovic, lesníkovic, hostinský, pan Beyer, Kudrna a jeho děti jsou kresleny ze vzpomínek pozdějších let, kdy ve skutečnosti dospívající dívka se dívala již zcela jinak na svoji stárnoucí babičku. Stejně vzpomínky na zvyky o svátcích a na význačné dny, otcovy návraty, jeho svátek, na Boží tělo v městě, obžínky, svatbu, odvod, bouřku, povodeň, pálení čarodějnic jsou zhuštěny z řady let, kdy dospívající děvčátko mělo již reálnější dojmy. Vypravování

o Viktorce, babiččiny vzpomínky z vlastního života, episoda o záletném Taliánovi, o paní Zuzance a jejím učeném pánovi, pocházejí z dívčích let, stejně jako upomínky na povodeň, na svatbu konanou ve dvoře 1832 a j. Návštěva Ratibořic r. 1844 poskytla živé detaily pro líčení známých míst, a vlastní čtyři děti Němcové ony rozkošné podrobnosti z dětského života, pro které teprve jako matka nabyla oné láskyplné pozornosti, s kterou jsou v „Babičce" kresleny. Do reálných vzpomínek, ať již dle skutečnosti kreslených, ať z řady let zhuštěných, vmísila Němcová dvojí vymyšlený svět: paní kněžny s komtesou Hortensií, milující italského malíře, a Kristy s jejím hochem Mílou. Vévodkyni zaháňskou znala jen jako světlý zjev, jenž se míhal občas na koni na lukách a v lese, z nahodilých chvilkových zastávek, když vévodkyně byla v dobrém rozmaru, a snad z obřadní návštěvy s matkou, která ji v dospělejších letech vévodkyni představila. Neužila ve své povídce těch dobrodružných historek, jež se o vévodkyni doma vyprávěly, ale vzpomínek na její přirozenou dobrotu srdce, laskavost k dětem, přívětivost k lidem, a vtělila v postavě paní kněžny svůj sen o ušlechtilé šlechtičně, která vlídně sklání se ke svým služebníkům i poddaným, ráda svoluje k sňatku milované schovanky s pouhým malířem, jen aby ji viděla šťastnou,

stará se i o ubohého Kudrnu, aby netrpěl bídu, a svým vlivem zakládá štěstí vesnických milenců. Na Kristlu měla Němcová živou vzpomínku, ale Kristlina láska s Mílou je pouhá lidová povídka, kterou Němcová před tím prostěji zpracovala v „Dlouhé noci“ a v které proti idealisovanému světu paní kněžny staví idylicky líčený svět venkovanů, jehož nálada a mnohý detail jsou promíseny dojmy z Domažlicka.

Osnova těch padesáti kapitol, v nichž se rozvíjí příběh babičky od jejího příchodu do Ratibořického údolí, až do její smrti, je dělena ve dví. V prvních deseti kapitolách je to časově nehybný obraz „tichého života venkovského“, uvedený babiččiným příjezdem: den od rána do večera v malém stavení u stoky, nedaleko splavu, řada figur, jež denně neb občas přecházejí kolem, zastavují se návštěvou, pravidelné návštěvy nedělní ve mlýně, život v hospodě, občasné vycházky k riesenburskému myslivci, návštěva u kněžny, ve městě, svátek pana Proška, pouť do Svatoňovic. Druhá část jest, patrně vlivem Hanušovým, soustředěný popis událostí jednoho roku: počíná odjezdem kněžny a pana Proška, popisuje podzim, zimu, jaro, léto, svátky a zábavy i zvyky až k svátkům svatodušním, prokládá děj významnými časovými událostmi: povodní, cestou do školy, od-

vodem, návštěvami přátel, líčením příjezdu otcova, bouřky, obžinek, svatby, dokončuje příběhy v první části počaté a končí úhrnným závěrem i smrtí babičky. Příběhy babiččiny odpovídající, až na některé omyly, skutečnosti, a Viktorčiny osudy, rozvedené z ústní tradice v umělou povídku, jsou stejnoměrně rozloženy do obou dílů.

Život v „Babičce“ vyznívá v dokonalou harmonii, pramenící z věčné dobroty a lásky, jež přes všechny bědy vládnou světem. Osud může býti různě štědrý k lidem: jedněm rozdává hojnost, blahobyt, moc, druhé udržuje v bídě, strastech a porobě. Ale jako příznivý osud sám o sobě neskýtá štěstí, žije-li člověk pro štěstí jiných, úměrně věčnému principu dobra a lásky, na němž spočívá život. V přepychu a blahobytu snadno se naň zapomíná: ale pokorní a ponížení, sami zápasící se životem a nesoucí tíhu neblahého osudu, nacházejí v něm útěchu ve svých strastech a pravé štěstí.

„Neštěstím a bolestí očišťuje se člověk ode všech šlaků jako zlato ohněm.“

Babička je vtělením tohoto věčného principu dobra a lásky. Nedotčena kulturou a přepychem vyrůstá v chudé horské vesnici mezi lidmi, jimž práce a láska k bližnímu jsou samozřejmými povinnostmi života. Když dospěje, je jí cit lásky k muži novou povinností, jíž se oddává se stejnou odda-

ností. Následuje svého Jiřího, i když je pruským vojákem, až do Němec a do vojenského tábora, opouští rodinu i vlast. Když však muž zemře, nedává se zlákat žádnými výhodami a odchází s dětmi domů, k tvrdé těžké práci, jíž se chápe s láskou pro své děti. Nechce s nimi zůstat v cizině, aby se jí neodcizily. „Kdo by je tam . . . učil milovat svoji otčinu a mateřskou svoji řeč? Nikdo. Byly by se cizé řeči, cizím mravům naučily a konečně zcela zapomněly na svoji krev. Jak pak bych se mohla z toho před Pánem Bohem zodpovídat? Ne, ne, kdo z české krve pochází, ať zůstane při českém jazyku."

Děti dorůstají, rozcházejí se do světa, a babička v podvečer života přichází k dceři, aby vedla vnoučata toutéž cestou, kterou plynul celý její život: učí je víře v Boha, jenž je věčná dobrota a láska, učí je povinnosti žít v práci a v pravdě všem lidem ku blahu a učí je milovat především svoji vlast, svůj jazyk a svůj národ, ponížený, pokořený, jenž však ve svém jádru, v lidu, zůstává věren nejvyšším příkazům života. Sama neuchyluje se od nich nikdy a rozsívá kolem sebe štěstí, sama jsouc šťastna.

Cítí soustrast s každým utrpením, od těch kačátek roztrhaných mlsnými psy, až po ubohé děti Kudrnovy a šílenou Viktorku. Hájí pravdu proti křivdě, držíc se pevně a ne-

ohroženě svého přesvědčení. Jejím vlivem i mocná paní kněžna chápe svoji povinnost starat se o blaho svých bližních bez rozdílu jejich postavení: hodný chuďas dostává místo, dívky své milence, selský hoch vrací se z vojny, život ratibořického údolíčka mění se v zázračnou idylu pozemského štěstí, vykvétajícího z dobroty a lásky srdce babiččina.

Není potřebí k tomuto štěstí ani kultury, ani bohatství, ani přepychu velkého města. Všichni ti lidé jsou přirození, dovedou žít s přírodou, cítit s ní, podrobovat se jí a těžit z její darů a její krásy. Milují přírodu a jsou touto láskou prostní, dokonalí a šťastní, cítí hluboce její život a souvisí s ní celým svým životem. Když se sejde riesenburský myslivec s panem Beyerem z Krkonoš, vypravují si o tom svém soucítění s přírodou, jež je uchvacuje i proti jejich vůli. Pan Beyer pohlédl jednou do oka postřelené srny a od té doby nemůže zastřelit srnu – a když mu zemřela matka, žaloval svoji bolest osamělému smrku nad propastí, jenž je důvěrníkem jeho stesků. „Když jsem drsné tělo stromu obejmul, zdálo se mi, že je v něm život, že rozumí mým žalobám, a ratolesti jeho chvílemi nade mnou zašuměly, jako by se mnou vzdychaly a povídat mi chtěly o stejných bolestech."

A riesenburský myslivec, když jednou poráželi krásnou břízu,

utekl do lesa, zdálo se mu, že jej bříza prosí, aby jí život nekazil. Pojala jej pak lítost, když ji spatřil na zemi s nehybným listím, jako by byl vraždu spáchal. V srdci člověka, žijícího s přírodou, rozkvétají dobrota a láska bezděčně a čistě, ale lidská společnost dusí tyto city v prostných duších. Pan Beyer vypravuje o žárlivém vrahovi, kterého navštívil před popravou, nabízeje mu donést vzkazy známým do jejich společného rodného kraje. A vrah, dojat jeho soucitem, žaloval mu, jak byl vlastní rodinou, lidmi i milenkou odkopáván, až z něho udělali zlého člověka.

A vzkazuje pak pozdravení starému smrku nad propastí v maršovském revíru, pod nímž po léta spával a jemuž své strasti svěřoval.

— — — Tato životní filosofie, jíž jest ideálem soužití s přírodou, vedoucí k víře ve věčnou dobrotu a lásku, k milování rodného kraje, rodiny, národa, k vytrvalé práci pro vzájemné štěstí všech, nevystupuje v „Babičce" nikdy tendenčně. Je jen čistým vroucím vyznáním víry srdce, zmučeného životními bědami, tvoří přirozený podklad uměleckého díla, jež vyrůstá z vroucích vzpomínek na minulá léta štěstí, a nabývá živé reality v postavách, scénách a náladách, vytvořených mocnou tvůrčí fantasií z dojmů velmi ostře postřehovaných a hluboce procítovaných. Vnímavost Němcové

pro jevy skutečného života a schopnost podávat je se zdáním věrné kopie života umělecky zpracované, jsou mnohem dokonalejší, než u kteréhokoliv ze současných českých autorů. Stvořila typ idealisovaného života lidu na českém venkově v době předbřeznové tak živě v podrobnostech a tak mocně v základním pojetí, že zůstane trvale živý ve své dokonalé umělecké tvorbě. Jeho životnost nespočívá ve věrné kopii dějů a postav, z doby dětství Němcové. Postavy, prostředí, běžný denní život i význačné události daly Němcové jen množství detailů, dojmů, nálad, materiál a výzdobu pro umělecké dílo, jehož podstatou je její ideál dokonalého štěstí v životě, vyslovený úchvatným obrazem takového šťastného života, jenž se rozsvětluje v její duši pod tlakem utrpení ze vzpomínek minulosti. Dá se přímo doložit na příkladech, že tyto vzpomínky nejsou pouhou kopií skutečnosti. Ale nesejde na těchto odchylkách od skutečnosti. „Babička" není národopisnou studií, ale uměleckým dílem, jež nepopisuje život českého lidu, ale vytváří jeho ideální typ, založený na ušlechtilé filosofii života a rozsvětlený zářivou náladou prostého, upřímného a vroucně cítícího srdce ženy, která nalezla pro své sny svůj originální a dokonalý styl. Styl Němcové nebyl dostižen žádným ze současníků a v pozdější české literatuře je málo

příkladů tak dokonale vyrovnané harmonie slova a myšlenky, tak čistého a prostého výrazu citu a tak přirozené a přec umělé a výstižné mluvy. Neustálá korespondence s mnohými přáteli, v níž až příliš důvěrně, pravdivě a upřímně projevovala své myšlenky a city, vytříbila neobyčejně ono úchvatné umění pravdivého stylu Němcové. Je pravdivý především onou bezpečností, s kterou pro určité nálady a povahou odlišné postavy připadají Němcové výstižná slova, věty, rytmus řeči, sledující přesně rytmus myšlenek a nálad. Před „Babičkou" podléhal její styl, stejně jako její myšlenky, vlivu přátel, ač od počátku má onen význačný rys vnitřní pravdy. Po „Babičce" podléhá vlivu myšlenek, jež Němcová chce svými pracemi šířit, a zabarvuje se někdy charakterem publikací, do kterých píše. – V „Babičce" dospěla k dokonalému souladu mezi myšlenkou, citem a látkou a k nedostižné jemnosti v podání nálad a v kresbě výjevů a postav.

Němcová nalezla slovní výraz, jenž vyvolává bezděčně hluboké hnutí všelidských citů a živé, idealisované představy o životě českého lidu, drahé každé české duši. A čím častěji čtete její vypravování, tím hlubší je bezděčné pohnutí, jím vyvolávané. Němcová první nadobro překonala papírový a knižní styl, vyrostlý z čtení i ze zápasu se slovním výra-

zem a stvořila poetickou prosu z živého slova. A „Babička" je slovo živé pronesené v době hlubokého ticha české literatury.

F. V. KREJČÍ

TROCHU VZPOMÍNEK A TROCHU KRITIKY

B. Němcová. Sborník statí o jejím životě a díle 1912

Autor vzpomíná dvou krajin, jež souvisejí úzce se zjevem B. Němcové. První jest rodný jeho kraj kol České Třebové. V její blízkosti je poutnické místo „Hory", kde r. 1851 ztrávila Němcová šťastné chvíle v rozhovorech se svým přítelem F. M. Klácelem, a kde rovněž odehrála se milostná episoda s druhým přítelem jejím Janem Helceletem.

A druhá krajina? Každý ji zná, ne-li ze skutečnosti tedy z její „Babičky" – údolí ratibořické scenerie jejího dětství. Dnešní literární historie důkladně srovnává podrobnosti obrazu, jejž vykouzlila Božena Němcová svým vypravovatel-

ským uměním, se skutečným prostředím, v němž rostla kdysi Barunka Panklová. Neúprosně nám zkazila dojem harmonie a jednoty obojího; víme již, že to ani zdaleka nebylo vše tak smavé, šťastné a idylické, jak se to obráželo v paměti pozdější nešťastné ženy.

A přec! Tato krajina má své dny, kdy se na ni snáší taková milost krásy, že ztracenou onu jednotu cítíme v duchu znovu a že síla uměleckého přeludu dává nám zapomenout na vše, co má skutečnost v sobě ubohého, nedochůdného a rušivého. Bylo mi přáno vidět údolí ratibořické v takovýto den, a kouzla tohoto dne nezapomenu nikdy.

Teplé nedělní odpoledne prostřed srpna. Jak těžké zlato svítí pruhy výsluní do stínů krásného stromořadí, jež zdobí silnici, vedoucí od náchodského zámku na západ. Nebe je ideálně čisté, ni obláčku nezřít na sytě modrém azuru, vzduch je lahodný jako teplé mléko. Taková šťastná, zlatá prázdninová neděle na sklonku léta, kdy se nic neděje a kdy ani nechceme, aby se něco dělo, kdy život stojí a kdy jsme šťastni tím, že jednou po dlouhém čase bez vášně a touhy můžeme píti zrakem i srdcem klidnou rozkoš věcí.

Silnice vede pak dále lesem, až konečně vybíhá z něho do širého kraje, jehož obzor jest lemován modravou hradbou Krkonoš. Tak vcházíme do vsi, dřímající ve svátečním ti-

chu. Lidí nevidět, sotva že pes se ozve, zdi a střechy budov svítí nezvykle čistě, všecko zdá se být hezounké jako z porculánu v tomto zlatém, sladkém slunci. Jen ještě tři čtvrti hodiny cesty! Dech poesie vane nám vstříc z kraje, do něhož sestupujeme. Trudy života přestávají bolet, je to říš idylického míru a pokoje, jejíž jsme překročili právě hranici.

Projdeme ještě jednou vsí a jsme v památném údolí. Bystře žene se mladá Úpa mezi bujnými lukami a háji a toto dvojí, voda a zeleň, vytváří zde ve svém kypění a vzájemném se pronikání rozkošný pruh země, jedno z nejpoetičtějších zákoutí naší vlasti, které by musilo hned na ráz uchvátit pozorovatele, i kdyby ani nevěděl, že umělecké posvěcení na této krajince spočívá. Ale představy, které si sem přináší, neruší tohoto kouzla, neboť skutečnost nezůstává za líčením básnířky. Zvláště už ne v takový šťastný den nedělní, kdy vlídné výsluní srpnové zlatí všecky věci, uhlazuje drsné jejich hrany, idealisuje všecky tvary a z toho, na čem ve všední den lpí prach a špína lidského trudu, tvoří pouhý krásný obraz. Ne, nejsme zklamáni krajinou, údolí ratibořické rozevírá se před námi ve své zelené nádheře, tak milé a kouzelné, že nemohlo být rozkošnější ani, když se vybavovalo po letech v mysli básnířky, viděné očima jejích vzpomínek a illusí.

Přecházíme už kolem zámečku, poznáváme snadno hospodu, v níž žila Kristla, plnou ještě starosvětského kouzla, a hle, tu již „staré bělidlo“ vyvstalo z tohoto prostředí věcí po prvé v životě viděných jako něco dávno známého, jako výtvor vlastních našich snů, jako sladký zvuk dávných vniterných zkušeností. Ne, nemůže být pochyby, poznáváme je snadno i bez průvodce, připomínajíce si vedle líčení Němcové i scenerii Kovařovičovy opery, účinností divadelního dojmu hluboko do paměti vrytou. Zde to tedy bylo, zvolá v našem nitru hlas. Ale co bylo vlastně? to skutečné, co tu prožila Baruška Panklová, či to zpola pamatované a zpola vysněné, o čem vypráví Božena Němcová? A žila to jen ona, nežili jsme to i my sami zde před dávnými lety? Neviděli jsme už kdysi dříve tuto krajinu očima mladého onoho děvčete, necítili jsme jejím srdcem dobrotu obklopujících ji lidí? Podivuhodná moc umění, jež snem přemáhá skutečnost a dává nám prožívati existence lidí jiných a dávno mrtvých! To, co tu prožila skutečná dcerka panského kočího neví už dnes nikdo a nikdo toho nemůže procítit ani se s tím stotožnit, vždyť ani básnířka, která vykvetla z tohoto prostého lidského poupěte, nebyla už onou Baruškou Panklovou, na niž vzpomínala, a třebas vypravovala o sobě, bezděčně objektisovala tuto postavu mimo sebe. Ale co tu

prožila tato Barunka z „Babičky“, jen zpola reálná, zpola stvořená ze samé touhy po nenávratném, z kouzla a ilusí, co ta tu prožila, to víme každý. Její dětství jest snem nás všech o blaženém dětství, její babička jest ona babička, jaké jsme snad neměli, ale jakou bychom byli chtěli mít, a její „staré bělidlo“ jest rájem mladosti nás všech. Tak všelidsky platné, typické a zákonné jest umění, s nímž první vynikající spisovatelka našeho národního obrození vytvořila tuto svou nejvýznamnější knihu.

Nevím, zdali údolí ratibořické za dnů nevlídných a pošmourných neztrácí mnoho z tohoto svého kouzla básnické idyly – vždyť žijí tu zas dávno jiní lidé, se všemi lidskými strastmi a v nejvšednějších existencích. Osud nečiní s nimi výjimek, protože se narodili právě v této památné scenerii. Nevím, neviděl jsem těchto míst od oné neděle srpnové a je mi těžko vidět je jinak nežli kus ráje na zemi, jak jsem je viděl tehdy v zlatém výsluní a svátečním tichu pod bezmračným letním nebem. Nač si také rušit kouzlo této vzpomínky realistickým rozumováním? Co na tom, že to zde všecko nebylo právě takovým, jak to vylíčila Němcová? Že se bydlilo jen krátký čas v chaloupce v podzámčí, ale po většinu těch let v přízemí na dvoře neúhledného dvora u zámku? A že život Baruščiných rodičů nebyl docela žádnou idylou

– že to byli chuďasové, jimž služba panská nedovolovala věnovat se, jak by bylo třeba, domácnosti a dětem? A že se tedy na „starém bělidle“ žilo všelijak a těžké starosti že doléhaly na lidi pod střechou této chalupy, která vlastně není ani totožná s nynějším „starým bělidlem“! A že kněžna nebyla naprosto žádným ideálem laskavé šlechtičny, a že by tato záletnice, jakou ve skutečnosti byla, šířila kolem sebe zář dobroty a ušlechtilosti, o tom že dokonce nemůže být řeči? A všecko to ovzduší ratibořického zámku že nemohlo být tak čisťounké a poetické, jak se líčí v „Babičce“ – že tu vládl útisk a vykořisťování jako v každém tehdejším panském sídle?

Co na tom, co na tom! Kniha její se zrodila z moci vzpomínky, z tohoto věčně tryskajícího zřídla veškeré poesie, z této čarovné síly v duši lidské, která každého člověka, i nejvšednějšího, činí v některých chvílích básníkem. Oči naivní Barunky Panklové mají tu na konec pravdu; jak ony to viděly a jak to viděla pak dospělá žena ve dnech nejstrašnější tísně čarovným sklem vzpomínky, tak to budeme viděti nadále. Tento kousek světa za Českou Skalicí zůstane pro nás navždy divuplnou výjimkou z nevlídných zákonů světa. Zde jsou boháči dobří a chudí lidé jsou tu spokojeni, zde lze láskou a pochopením obracet k lepšímu cizí osudy,

jak to činila babička; zde povládne navždy duch této stařenky, do níž její básnící vnučka vtělila starosvětskou bytost tehdejšího českého lidu. Velké, vášnivě tlukoucí srdce ženské zachránilo se z vlnobití hoře sem do tohoto pokojného přístavu, kde na klidné hladině vzpomínky zrcadlí se harmonicky zákonnost života a kde návrat k pocitům dětství jest draze zakoupenou životní moudrostí. Jsme tu v onom kouzelném kraji duše, kde paměť skutečného splývá v jedno s krásou vysněného, v ráji mladosti tu jsme, v utopii dětství. Neznám případu ve svém životě, kde by illusím uměleckého díla dostalo se takové posily z reality (neboť ta je jinak zpravidla jejich nepřítelkyní a rušitelkou), a proto nezapomenu nikdy oněch chvil zlaté a vonné neděle srpnové v údolí ratibořickém.

BOŽO LOVRIĆ

PAMÁTCE BOŽENY NĚMCOVÉ

Z chorvatštiny přeložil J. K. Strakatý. Nár. listy 5. února 1920

„Babička" Boženy Němcové: to je kniha vděčnosti. Z každé stránky, z každého řádku promlouvá dobré, dětinské srdce, které vzpomíná na doby prvé mladosti jako na ztracený ráj. Vše je v této knize řečeno, co se týká dětství. Dobrota a vděčnost jako dvě krásné dívky míjejí těmito nezapomenutelnými výjevy a při každém kroku z jejich ňader a zlatých vlasů padají růže a lilie a je sbírají s nepopsatelnou něžností a gracií drobné i plné dětské ručky. Ale i sama „babička", jejich živitelka a ochránkyně, není nic jiného, než sestárlé nevinné dítě. Ona, jak pravý, rozený básník, daruje sebe a právě proto je tak spokojená, šťastná i usměvavá. Žije tak prostě jako stéblo roste, kvete i dává plod. Dívá se v budoucnost, ale i v minulost jako onen, který bez přerušení plnil svoji povinnost. Ničeho neočekává od života, ale přece život jí vše dává. Obětuje se za cizí štěstí a proto i štěstí k ní přichází a obdařuje ji velikým darem spokojenosti.

Ona je dobrá, poněvadž se v ní projevila pravá mateřská láska, která vše pochopuje a proto i vše odpouští. Babička není slepá a jasně vidí, když někdo chybí, ale ona je ve svém velikém smilování nevyčerpatelna, a proto ví, že je u každého, ba i v nejhříšnějším srdci kouteček, kde se ukrývá božství dobroty. Nikdo není tak zlý, aby nemohl býti dobrý, ale opět nikdo není tak dobrý, aby někdy nezhřešil. Lidé jsme, slabí jsme, a proto je všem nám potřeba berly. Je nám třeba trochu lásky, poněvadž bez lásky nelze žíti. Vše snáze sneseme, i hlad i bolest i křivdu, než nedostatek lásky. Jsou věci, které jsou od každého opuštěny, ale přece najde se pes, kočka, pták, a nebo nějaký jiný živočich, který se s nimi dělí o paprsek lásky. Bez slunce, jakož i bez lásky zhynul by člověk, který jest stvořen, aby strádal a trpěl, ale není stvořen, aby zoufal. On ani v zoufalství neodřekne se štěstí a sahá po něm jako tonoucí se chytá stébla. A právě v tom je veliké povolání „Babičky", že nám potěšitelným slovem připomíná naše dětství, kdy se nám po prvé ukázalo štěstí: v podobě naší rodičky.

Tím nás těší a když nám je nejhůře, praví: „Ó, ty nespokojené dítě, což si nevzpomínáš, jak krásné bylo tvoje dětství?" Doba dětství, – to jsou ona čarovná slova, která ustavičně opakují ústa neúnavné babičky.

Ale jeden výjev se mi nade všechny vtiskl v pamět. Myslím na smrt Viktorky: U její hlavy jsou zapáleny voskovice a rakev pokryta kvítím a její hubené, utýrané tělo pokropeno svěcenou vodou. Všichni jsou shromážděni okolo mučednice a babička na ni hledí dlouhým, pronikavým pohledem, ale místo, aby propukla v trpký a hlasitý pláč, klidně praví prosté, osudné slovo hlasem onoho, který vnikl do smyslu celého lidského života. Ejhle, místo nářků něžná, nezapomenutelná slova: „Co tě asi bolelo, ty ubohé srdce, co ti udělali?" – Málo je výjevů ve světové literatuře, které mohou se co do citu vyrovnati s tímto prostým vzlykem.* Tu promluvil pouhý cit. Tu Božena Němcová obnažila svoji duši i odkryla nám jádro své bytosti. Rozevřela srdce jako stolistou růži a v jejím středu jako kapka rosy zachvěla se ryzí slza smilování.

---

* *Uvádím závěr Goethovy písně Mignon: „Was hat man dir, du armes Kind, getan?" Jsou to tatáž slova. — Z.*

V. POHORSKÁ VESNICE

BOŽENA NĚMCOVÁ

KARLOVI

26. května 1856

Pohorská vesnice se všeobecně líbí a velmi pochvalná je o ní kritika. –

Nyní jsem poslala do Koledy: „V zámku a v podzámčí“ – trochu jsem to předělala, je to pěkná novela. Pak Štulcovi nějakou maličkost pro kalendář, a venku se pustím do Cestopisu a mezi tím budu pracovat na románu „Světlo a stíny“ a na povídce ze staroměstského života pražského. Pak musím trochu pohádky zase v pořádek uvést, abych mohla pár svazků vydat. – Jednou budete mít děti přece po mně památku, dá-li mi bůh, abych ještě tak dlouho žila, až to vše, co chci, dokončím.

23. ledna 1858

Dlouho jsem musela čekati, než jsem vyrozuměla, že četl* teprv v neděli „Pohorskou vesnici“ a ta ho celkem zdrobila, takže nemeškaje hned v neděli ke mně přišel, by mi pověděl, že je „Pohorská vesnice“ nad „Babičku“, že je první český román a ostatní vedle toho že je všecko smeť, a dokonce Sabinovo „Blouznění“. Bude psáti o české beletristice, a to byla příčina, že se pustil do čtení, i hlavy bolení mu vykurýrovala ta vesnice.

Já ale měla radost, poněvadž mně to nikdo neřekl, a opravdu Pohorské vesnici žádný dobře nesrozuměl; já ji také stavím výše Babičky, i co se osob i idejí týče. Ten dialekt jediný vadí, ale není chybou.

---

* *Páter Štulc.*

F. M. KLÁCEL

Moravský národni list 28. června 1856

Četli jsme, a ta milá forma, ten živý sloh, z větší části dramatický, ta vtělenost anebo skutečnost podob, to, co v tom dílu náleží srdcezpytu a jazykozpytu, co národopisu a mravozpytu, vše nás zajímalo; a jako světýlka před námi četná místka se kmitala i vystříhali jsme se každé úvahy, až bychom měli celek před sebou. Jsme u konce a po chvíli pustili jsme se do rozbírání, do uvažování chladnějšího.

O čem vlastně jedná to dílo? Kdo jest hlavní osoba čili ta osa, kolem níž se zajímavý osud otáčí, a podle kteréžto osy vše ostatní spořádáno jest? S podivením poznáváme, že nelze na tuto otázku určitě odpověděti, nuže zkoušejme, zdali ten střed nalézáme. Viditelný střed jest ovšem zámek, na němž počínají a končí se ty děje vypravované. Však přihlédněme blíže. Hrabě Březenský a Jelenka povahou svou podobají se angelům strážním; všudy a takořka příležitosti se dělají; ale ač vidíme zde, čím by mohla šlechta býti v lidu obecném, přece to vše nepostačuje, aby objevil se

nám o sobě a pro sebe život šlechtický. Zámek jest dějiště, ale jednatelé jsou jiní, anebo lépe ti jsou jiní, o něž se jedná. Kdo ti jsou? Kdy se ukončí dílo? Když dostanou se Pavel a Dorla. O těchto osud otáčí se mnoho, a čtenář doprovází je soucitem, ač na Pavla se někdy mrzí. Ale k čemu jsou ti drotaři zde?

Zdali ten Jan do svého prvního zjevení se nezajímá nás nejvíce a která podoba větší pilností a oblibou jest ukončena?

A přece, vyřízněme z obrazu celého ty drotaře, a kdo neviděl obraz dříve, nepozná mnoho. Pohorská vesnice ostane čím jest. Z toho dokládáme, že Pohorské vesnici nedostává se jednoty, a pro tento nedostatek není to román žádný, ač v bibliotéce románů se nalézá, není to ani povídka, jak na titulu se ohlašuje, nýbrž jsou to obrazy života venkovského ve společném rámci, a mezi těmito obrazy jsou drotaři ten nejzdařilejší. Z tohoto nedostatku jednoty pochází též i nesouměrnost částí, ta rozvláčnost na jedné straně, ač milá, a ta useklost na jiné straně. Důkaz nejednoty jest, že bychom leckde něco vynechati mohli, aniž by škodilo, ano, že konec sám mohl býti takový a jinaký a předek by se k tomu hodil.

Zdá se, že se nemýlíme, když toto dílo za sloučení dvojího úmyslu uznáváme, žeť ale skladatelkyně dobře též věděla, že román nepíše, vysvitá z pravého nadpisu „Pohorská ves-

nice." Tímto jménem ponechala si již předem volnost nakloniti se ku konci poučujícímu a tato strana vynahrazuje nám, čeho postrádáme ohledem na ukončenost uměleckou.

Kéž by jen náš lid venkovský v takových zrcadlech jako jest Pohorská vesnice se často shlídal, kéž by i mnohý zoufalý lidmil opakoval si často slova hraběte Březinského: „Štěpaři milý, jen sázejme stromy, sázejme a byť jsme ani květu se nedočkali, umřeme přece s tou jistou nadějí, že ty štípky zárodek krásného sladkého ovoce v sobě nesou."

Jednu ještě otázku předstíráme skladatelkyni a obecenstvu o básnických dílech soudícímu. Radno-li jest, aby v románech, povídkách a vůbec v básněch, kdežto na sprostou skutečnost všední rádi zapomínáme, a samou vášeň a neřest jistým světlem ze středu srdce člověčího vycházejícího osvěcujeme, a náhodnosti a nelibé nesrovnalosti se zákonem ukrýváme, radno-li jest, aby osoby mluvily nářečím uchylujícím se od způsobu mluvy, jaký jest obyčejný lidu vzdělanému, uchylujícím se tedy od zákonu mluvy v tom věku uznaného.

Odpovíte, že to jest mluvozpytcům vítané, poznati mluvu toho onoho kraje. Ano i my jsme v „Karle" rádi to viděli, ale zájem filologický není účel krasovědecký, není účel básní, při nichž vůbec záměr viditelný uráží.

Odpovíte zase, že způsob mluvení nápodobný přispívá k úplnější určitosti, k doplnění obrazu, jak k. p. kroj. Nuž buď si, že když chceme hrubého člověka znamenati, že i hrubou mluvu mu na jazyk položíme; ale kde chceme povznésti koho, tomu i jazyk uhladíme. Proč pak Joza slepý mluví pravidelně, proč ale Petr ne, jenž tak jest plný rozumu, až městem zavání, pro tu srdce svého otrlost, ten samý Petr, jenž byl u učitele z kněh předčítával? Tím podivnější ale jest, že Dorla nemluví pravidelně, sestra Jozova, „děvče, ku kterému měla Jelenka nejvíce důvěry a které se stalo nejmilejší družkou její, ba jedinou". Což ta Dorla nemohla se naučit od Jozy a Jelenky? Což nechodila do školy? Pan učitel dobře mluví česky. To podivné, že Joza a Jelenka tu nezpůsobilost trpěli.

Měli by tedy i ti drotaři mluvit po česku? Nikoliv, to něco jiného jest. Kdyby nemluvili slovenčinu, tož bychom věru nevěděli, k čemu jsou v Pohorské vesnici; kdo ví, zdali jim k vůli není pan hrabě i jiní v „Pohorské vesnici".

Drotaři přišli do Čech a Míča, co usedlý zde, již počíná v drotarčinu míchati češtinu, ale Jano ostává při svém a to vším právem; Češi ale vzdělanější v Čechách ať mluví pravidelně po česku, aby udělením jakéhosi práva básnického neudržovali si přídechy jistého znamení nevzdělanosti. Na té

Dorle, jenž jinak tak chytlavá jest, ta zpozdilost nás mrzí. Avšak nyní již co paní myslivcova, kdežto i Pavel myslím v lesnické škole jazyk si obrousil, zajisté již mluví, jak se sluší na českou paní.

V. TILLE

Zlatoroh, III. vyd. str. 251 a násl.

Pohorskou vesnici pokládala Němcová za své nejlepší dílo, dokonalejší než „Babička". Ideově je vskutku uvědomělejší, vykládá určitěji a úmyslněji filosofický názor na život a jeho důsledky pro sociální otázku, poměr pánů a poddaných, otázku národnostní. Láska lidu k rodnému kraji, práce šlechty pro národ, vzájemný styk vyšších i nižších vrstev, českého i slovenského kmene jsou objasněny názorně, idealisovanými příklady, prostředí je kresleno národopisně věrněji a oživeno mnohými určitě vyhraněnými lidovými typy. I mluva chce být charakterističtější, Chodové i Slováci mluví svým nářečím, třebaže ne filologicky věrně.

Němcová byla si, píšíc Pohorskou vesnici, určitěji vědoma toho, že chce úmyslně kresliti ideální obraz života českého venkova, založený na vzájemné dohodě a lásce panstva a lidu, že chce hlásat bratrské splynutí obou kmenů československého národa, a cítila, oč reálněji kreslí ideál českého šlechtice podle živého vzoru, hraběte Kolovrata Krakovského, i chodský lid ze svých šumavských dojmů a Slováky ze zkušeností, nabytých na Slovensku.

Ale právě ta úmyslná tendence, podat povzbuzující vzor dokonalého života českého venkova idealisovanou skutečností, sloučit tři různorodé národní vrstvy, šlechtu v pravdě českou, chodský lid a slovenské drotary reálně prokreslené, ve smyšleném vzájemném styku, ruší v jejím díle skvělý půvab bezděčného souladu myšlenek, nálady i stylu, citové vroucnosti a naivnosti, jež prochvívají Babičku. Bezděčná nálada ustupuje úmyslné tendenci, která však svou upřímností a ušlechtilostí činí z Pohorské vesnice vzácné dílo, tím umělečtější, čím živěji jsou kresleny význačné rysy těch tří tak různých světů, žijících v malém hnízdě šumavském v dokonalém souladu.

BOŽENA NĚMCOVÁ

Z DOSLOVU

K SLOVENSKÝM POHÁDKÁM A POVĚSTEM

Zpracovala jsem do češtiny tištěnou sbírku páně Rimavského a část sbírky páně Reuszovy, s ponecháním však pro větší živost a původnější ráz v rozpravě nářečí slovenské a všechny zvláštní významy a slova. – Brala jsem při tom hlavní ohled na české čtenářstvo, vědouc, že takýmto zpracováním Slovákům zadost neučiním a že si beztoho zanedlouho sami a lepší vydají. Proto také užila jsem v rozpravě nářečí Čechům nejsrozumitelnějšího, berouc spolu i na to ohled, že většina čtenářů pohádek a pověstí mezi mládeží je, kterým by nářečí odchýlenější ne hned srozumitelné při čtení vadilo. – Veliké účastenství obecenstva a obliba v čtení těchto pověstí důkazem je, že jsem nechybila, zpracujíc je v dvojitém nářečí, což se mi též vytýkalo.

Co se obsahu v překladu tom týče, držela jsem se *přísně origi-*

nálu – jak rukopisu, tak i ústního podání, leč kde byly v rukopise dlouhé, nepotřebné rozpravy, dovolila jsem si zkrátiti je. – Pravda, že i mnoho chyb v slovenčině zůstalo, jsou to ale namnoze chyby tisku; dočkají-li se kdy pověsti druhého vydání, opraví se.

DOPIS ANDREJI SLÁDKOVIČOVI

20. února 1856

Nejhůř mi šlo o to, aby se tiskly v nářečí slovenském, jak jsou psány; do toho nechtěli nakladatelé kousat, báli se, že nebude odbyt – já ale slíbila, že bude dobrý odbyt na Slovensku – a zde též – (zůstanu-li ve lži, bude to hanba slovenského čtenářstva!) – a tak jsem přece provedla svou, že se budou tisknout v nářečí tom, v jakém jsou sepsány! Jsem tomu velice ráda, ba za vítězství to považuju. Takto se mládež naše – největší to čtenářstvo pohádek – seznámí s vaším nářečím, a badatelové řeči poznají jeho zvláštnosti a krásy – a k jakému ještě prospěchu sbírání národních pověstí slouží, to netřeba Vašnostem vykládati. –

... Ona panuje vůbec taková nedůvěra mezi vámi proti nám Čechům, že mi mnohdy až k pláči to bylo – neboť bych ráda nás všecky Čechoslované viděla spojeny v jeden svor-

ný celek! Pak by to jistě jinak bylo všecko – ale ta nesvornost, to je kletba, která nás více tlačí, než všechny pouta, a té používají nepřátelé, aby nás zahubili! – Kéž bych tuto pravdu každému Slováku, každému Moravanu i Čechu povědít mohla a vlít jim do srdce lásku vzájemnou. – K tomu však patří také poznání a to se docílit může jen literaturou, výměnou plodů duchovních, a tu by se neměli pro nějakou písmenku vůdcové lidu nesvoriť, kde účel tak svatý a veliký! – Tak alespoň já vždy jsem mínila. Vydávání „Slovenských pověstí" v nářečí slovenském v Praze je sice malá jen známka vzájemnosti slovanské, ale přece známka – a to je, co mě hlavně těší. Jen aby naděje moje nepadly! – Či bych se mohla na to spolehnout, že dostanu rukopisy? – A kam a na koho se obrátit? – Budou mít tolik důvěry k neznámé paní a Češce, aby mi rukopisy poslali? Či by to mělo zůstat jen při vydání jednoho svazečku? Chci psát Rimavskému, aby dovolil vydání prvního svazku, zdali to udělá. – Honorář není ještě ujednán; nakladatelé by ovšem nejraději vše zdarma, ale „darmodal umřel" – říkají u nás, a protož doufám, že i to vyjednám, aby platilo se za tištěný arch 8–10 fl. Proč pak by to mělo být, aby spisovatel pracoval a nakladatel všecek užitek bral – to už není v módě u nás. – – –

DOPIS A.V. ŠEMBEROVI

11. prosince 1857

Přiloženě odesílám tři exempláře „Slovenských pověstí", dva račte odevzdati oněm mým dobrodincům neznámým a jeden přijmete Vy, příteli šlechetný! – Nevím, jak budete s těmi pověstmi spokojen; mnoho je ovšem, co by se jim právem vytknouti dalo. Již ta tiskařská úprava; papír není dosti čistý ani tisk. Obrázek kreslil Josef Mánes, velmi čistě byl vyveden, v Drážďanech řezali ho do dřeva, též pěkně, ale zde ho při tisku hodně zamazali jako obyčejně! Moje mínění bylo, dáti slušnou obálku beze všech okras a obrázek ten jen k prvnímu svazečku dovnitř, co titulní dáti. Ale Šálek nechtěl tomu rozuměti, a nyní sám to uznává, že by to bylo úhlednější a méně stálo, jako takto. Že jsou svazečky neukončené, není též na místě, a snad jen tím se to opraví, že to bude rychle po sobě vycházeti. Chyb tisku je také dost a omylů; já měla dvě korektury, ale revisi mi někdy dříve neposlali, až byly dva tři archy na číslo již vytištěny, a revisí nic platná. Tak se stalo, že zůstalo mnoho chyb. An byla v těch slovenských rukopisech kolikerá orthografie, prosila jsem professora Hattalu, aby to přehlídl,

což on ochotně udělal; ale na korektory poslal nejednou „sto paromů“. – Měla jsem to vůbec chodění a mluvení, než jsem našla nakladatele. Já mínila je vydati v čisté slovenčině, ale na to se nechtěl nikdo vzíti. Čistě česky psány byly by ztratily pak všechen původní ráz. Hleděla jsem tedy vyhověti oběma stranám, ponechajíc alespoň všecky zvláštnosti v řeči a původní mluvu v dialogu. Račte mi říci, jak jste s nimi spokojen.

VÁCLAV BENDL

DOPIS NĚMCOVÉ

1. února 1858

Váš mně tak milý list jsem s báchorkami obdržel – srdečné díky. Hltám ty slovenské pohádky, líbí se mi velice a přál bych si, aby jich byla asi kopa svazečků a aby hodně čerstva po sobě vycházely. A což ty první čtyry svazečky našich českých báchorek? Nezeptala jste se na ně u Šálka? Dopaluje mě, že jich nemám.

F. M. KLÁCEL

POHÁDKA O DVANÁCTI MĚSÍČKÁCH

Z referátu o Ladě Niole

Moravský národní list 27. prosince 1854

6. Pane redaktor*! již Vás známe, Vy předesíláte něco, abyste na budoucím okázali, jak by to předešlé mělo býti. „O dvanácti měsíčkách. Pohádka slovenská z okolí Trenčínského.“ Od koho to as jest? Od Boženy Němcové. Ovšem – tuť pochopujeme, proč tak milo, tak uměle, tak souměrně tato pohádka psána. Božena Němcová, ba zkrátka Božena! Toto jméno má zvláštní zvuk u všech českých a moravských matek a vychovatelkyní; ta již napsala tolik milých pohádek, v tak milém slohu, že tato paní zasluhuje, aby, jak říkávali Řekové (o čem ale nevědí Čechové), dostala odměnu od celého národu.

* *Leopold Hansmann.*

O BAČOVI A ŠARKANU,

pohádka slovenská z hor Trenčínských od Štěpána Danieliho*

Z referátu o „Perlách českých“, Moravský nár. list 5. září 1855

Zajisté bylo slušné, aby v této knize, jenž, ač se jen jmenuje „Perly České“, přece chtěla považována býti co zjev literatury české vůbec, byla i zastoupena Morava a Slovensko; vděčně jsme tedy uvítali pohádku slovenskou; ale po přečtení věru se nám zdálo, že by tato pohádka třeba v nějaké sbírce slovenských pohádek mohla naleznouti skromné místečko, snad více pro poznání slovenského šarkana a bosorky než pro sebe, ale co samostatného článku nedostává se jí zde poetického práva. Pohádka co pouhá ledabylá povídačka před usnutím nenáleží do poesie, ač pohádka, ale poetická, docela jináč vypadá než tato. Nežádáme, aby pohádka byla pouhá alegorie, k níž by pak na konci přidal se výklad, nežádáme, aby rozum zakuklel se vědomě ve podivné fantasie, aby se pak zas sám v nich hledal! ne, pohádka je mythus a takřka sen pravdy, odtud všecka pohanská náboženství pohádkami se vyslovují, cit jisté pravdy hledá vtě-

* *Pseudonym, jejž si Němcová dala.*

lení svého, a tuť ovšem nejprve fantasie se mu k službě nabídne, a její služba tím jest pohodlnější, čím snadněji ona všecky překážky a zákony, nimiž rozum jest sklíčen, přelétává. Pro tuto nevázanost ostala pohádka, ač i rozum již svým světlem svítil, až posud i vědomým čili umělým básníkům milou formou.*

VÁCLAV TILLE

Zlatoroh, III. vydání 1920, 218–220

Pohádku „o dvanácti měsíčkách“ slyšela Němcová vyprávět od své služky Marky r. *1853* v Ďarmotech, dojista však ne v té dokonalé podobě, v které ji napsala. Vytušila z ní správně mravní podklad lidových pohádek, spravedlivé vyrovnání dobra i zla, již na tomto světě vlivem nadpřirozené moci, procítila jej z hloubi své láskyplné duše a rozvila jej v úchvatnou, dokonale harmonicky vyznívající náladu. Její živý zájem o dívčí osud dodal líčení útrap krásné pastorky-

* *Ze soudobých zmínek o slovenských pohádkách uvádím ještě stručný posudek Hanušův v „Kritische Blätter“ 1858, 238—9.*

ně Marušky něžnou, vroucí účast s pokornou, pracovitou dívkou, sestrou všech těch líbezných dívčích postav jejích povídek, od českých báchorek až k náčrtku „O cestě z pouti". Vzpomínky na život lidu slovenského rozsvětlily se stejně jako „V chýži pod horami" v rozkošný obrázek úvodní o životě tří žen, zlé Heleny, dobré Marušky a její nesrdečné macechy, podaný prostě čistým rytmem lidového vyprávění. Příběh sám rozvíjí se dramaticky živým postupem ve třech větách, opakujících v dokonalém souladu stupňovanými variacemi tytéž stylistické obraty, týž rámec děje, ale vytvářejících trojí zcela různou, úchvatnou přírodní náladu jara, léta a podzimu; končí pak mocným, tragickým závěrem zimní bouře, jenž vyznívá v harmonický akord věčné spravedlnosti vesmíru.* *(Následuje obsah.)*

Všechna vroucí láska k přírodě, tak význačná pro povahu Němcové, všechna něžnost mysli, kterou tak často projevovala mluvíc o květinách, zahradách, lesích a lukách, roz-

* *O téže pohádce píše Tille (Laichterovo vyd. 1908, I. 91. č. 11): Němcová vytvořila z vypravování své služky umělou lidovou povídku, a tentokrát podařilo se jí v pravdě to, po čem při psaní českých povídek tolik toužila: „aby ducha národního skrz na skrz tak pojala, jako Erben"... Stil v pravdě připomíná Erbena v jeho nejlepších povídkách, je však bližší lidovému cítění...*

kvetla v této povídce, prozářená čarovnými sny o tajemném životě přírody, láskou ke všem dobrým bytostem a vírou ve věčnou spravedlnost – v nejkrásnější pohádce, kterou kdy napsala.

Druhá povídka, psaná pro Perly České pod jménem Š. Danieli „*O bačovi a Šarkanu*“, má později ve sbírce slovenských pohádek slohové dodatky a řeč více poslovenštěnou. Němcová neměla k ní základem pohádku slovenskou, ale dvě různé pověsti: o hadím králi, jenž spí se svými poddanými v zimě ve skále, a o draku, na němž jezdí černokněžník. Němcová, vzpomínajíc na své návštěvy na salaších, rozveselená svěžími, radostnými vzpomínkami, vytvořila z lidových pověr svou vlastní pohádku, žertovně nadechnutou, o zvědavém, dobráckém bačovi, jenž opravdu nakonec neví, jestli se mu to všechno nezdálo. *(Následuje obsah.)*

Způsob, jakým Němcová vystihla v této povídce naivní lidové představy a lidový humor, je rozkošný. Zřetelný úmysl, vylíčit šarkana jako přírodní mythus, zpodobení jarní bouřky s prudkým přívalem vod, nemusí být právě výmyslem Němcové. Slováci rádi si vypravují takové mytické alegorie přírodních jevů, aniž při tom třeba myslit na prastarou mytickou tradici z primitivních časů.

JIŘÍ POLÍVKA

SLOVENSKÁ POHÁDKA O DVANÁCTI MĚSÍČKÁCH A JEJÍ PARALELY

Album Ševčenkovy ukrajinské vědecké společnosti 1923

Autor shledává různé pararely a verse této pohádky: polské, ukrajinské, velkoruské, slovinské, chorvatské, makedonské, řecké, italské, rumunské a německé.

Sestavili jsme řadu versí pohádky o hodné a zlé dívce i o tajemných bytostech, měsíčkách. Místo pastorky a zlé macechy s dcerou vystupují dva bratři, chudý a bohatý. Přesvědčili jsme se zajisté, že spojení těchto dvou motivů v jedné povídce jest velmi silně rozšířeno a tkví hluboce v lidovém podání. Druhou povídku o chudém bratrovi a bohatém mohli jsme doložiti již v XVII. století v jižní Italii. Ale první můžeme nyní sledovati do doby mnohem starší, když ne celou, tož aspoň její základní prvky. Prof. V. Flajšhans nalezl takovou povídku v latinsko-českém rukopise z pol. XIV. stol....

Můžeme zajisté plným právem předpokládati, že bylo v středověkých Čechách rozšířeno podání o pomocných bytostech, snad totožných s měsíčky slovenské povídky a příbuzných versí zapsaných u jiných národů evropských, o bytostech, které za tuhé zimy pomáhaly ubohé dívce sbírati jahody v lese.

Nám šlo hlavně o to, dokázati, že motivy tyto byly velmi silně rozšířeny u evropských národů. A z toho sleduje, myslím, jako takořka nesporná jistota, že taková povídka byla rozšířena mezi lidem též na Slovensku, že B. Němcová skutečně takovou povídku slyšela vypravovati, a sice od své služky, jak praví. I ona gradace, kterou vytknul prof. V. Tille: dívka poslána: *1*. pro fialky, *2*. pro jahody, *3*. pro jablka – a příslušná různá scenerie v lese u měsíčků, byla nejspíše již od služky Němcové vypravována. Nalézáme přece podobnou ještě v jiných versích nepochybně lidových. Vydavatelce slovenských pohádek smíme tedy připisovati jen vnější literární úpravu, stilisaci, ale nic více.

Ze súpisu slovenských rozprávok

1923, str. 124

Srovnávanie Slovenských povestí, vydaných B. Němcovou, s jej tlačenými alebo rukopisnými predlohami dosvedčuje, hoc niektoré rozprávky vel'mi prepracovala, že podávala svoje predlohy obsahove vcelku vel'mi verne a menila ich iba so stránky formálnej. Zbytočné, zväčša rozvlačné opisovanie, vypisovanie a rozprávanie svojich predlôh skracovala, tak že slovenské povesti dostaly v jej podaní formy naozaj dokonalejšie a umeleckejšie. Takéto upravovanie svojich predlôh mohla si dovol'ovať tým skorej, že ani ony nemohly sa pokladať za presné zápisy skutočných rozprávok l'udových.

V. TILLE

Zlatoroh, III. vyd. 1920, str. 300–301, 305

V doslovu k celé sbírce praví Němcová, že texty sice překládala, ale „co se obsahu v překladu tom týče, držela jsem se přísně originálu, jak rukopisu, tak i ústního podání, leč kde byly v rukopise dlouhé, nepotřebné rozpravy, dovolila jsem si zkrátiti je“. Byla jistě přesvědčena, že, na rozdíl své české sbírky, zachovávala aspoň obsah vypravování – hlavně v textech, jež dostala psané – přesněji. Ale přes to její vlastní zápisy nejsou nikterak věrně podle diktanda psaná vypravování. Dvanáct měsíčků a Bača a šarkan jsou umělé povídky na lidové téma, několik povídek staré Lehotanky má zřetelné ozvěny z příbuzných povídek její české sbírky, u dvou pohádek užila vydatně shodných písní v Kollárových Zpievankách, a povídky dříve v časopisech otiskované sama ve sbírce slohově měnila. Byl to běžný názor doby, jímž se v Čechách řídil i Erben, na Slovensku její vlastní dodavatelé a v cizině téměř všichni sběratelé lidového podání: přejímali od lidu jen obsah, který upravovali slohově

i věcně podle svého vkusu a podle svého názoru o významu těch látek, které slyšeli vyprávěti.

Němcová v povídkách, které sama sbírala, měnila a upravovala sloh úsilněji nebo prostěji podle toho, jak ji látka zaujala. S počátku psala vroucně z vlastní nálady, později upravovala jen náladu vypravěče . . .

Sbírka Němcové nalezla v Čechách hojně vděčných čtenářů, třebaže kritika nedocenila její opravdu záslužný význam; je bohužel i dodnes ještě jedinou českou knihou, z níž naši lidé poznávají úchvatný kouzelný svět slovenských pohádek.

———

VII. OSTATNÍ PRÁCE

ANTONIE ČELAKOVSKÁ

DOPIS NĚMCOVÉ

2. července 1845

Asi čtrnácte dní tomu, co p. prof. Purkyně, jediný náš přítel, k nám přišel, s rozveselenou tváří mi podával Květy. Čtěte, čtěte, dnes je tam něco pro Vás. A vida, jak jsem byla potěšena popisem Vaším okolí domažlického. Byla bych Vás celou zlíbala! Jak znáte použíti každého okamžení. Ani jsem se těchto článků dosti načísti nemohla. – I Ladislav četl je s největší radostí, jakož i povídky Vaše a těšil se se mnou.

KAREL HAVLÍČEK

DO DOMAŽLIC

Česká Včela 24. dubna 1846

Víno není vinno, že se lidé opíjejí.

Nedávno poslán jest nám neslušný dopis z Domažlic proti pí. B. N., který jsme proto jenom neotiskli, že by takový spis samému panu dopisovateli k nehrubé cti posloužil. Z celého dopisu vidíme jenom zlost, ale slušné nějaké příčiny zlosti, jakož i důvodů proti Obrazům pí. N. nikde v něm nenacházíme. Obrazy pí. Němcové nejen zde v Praze, leč i všude jinde s pochvalou přijaty jsou, a náhledy v nich pronešené my sami docela schvalujeme, srovnávajíce se ve všem úplně se smýšlením pí. N. Že se v nich někde pí. spisovatelka, s ohledem na národní smýšlení a na vzdělanost českou dotýká nechvalně města Domažlic, nikdo, ani sami dobře a upřímně vlastenecky smýšlející Domažličané, jí za zlé pokládati nebudou. O kterém městě v Čechách se nepsalo již

podobno. Bohužel! celý náš národ takového povzbuzení k národnímu smýšlení ještě posud potřebný, ale nikdo rozumný nebude se hned pro takové důtky horšiti, aneb dokonce si hrubě vyjížděti. O to dbejme raději, aby k takovým stížnostem na zněmčilost a šosáctví, které posud v malých městech zhusta panují, již déle spravedlivé příčiny nebylo. Již by byl pravý čas. Anebo snad p. dopisovatel ještě o padesát let ve vzdělání pozadu jsa, selský stav (v čistolidském ohledu) za nižší drží než svůj městský. Ať si jen každý měšťák, který svůj měšťácký šos tak vysoce nad selskou kazajku pokládá, vzpomene, jak by jemu milo bylo, kdyby šlechticové jej za nižší tvor pokládali, jak se dříve dálo. Nám se zdá jméno Čech tak slavné a čestné býti, že každý, komu ono náleží, buď si on sedlák, šlechtic, anebo měšťan, k vůli tomu jménu na jiné své přednosti zapomínati může, a že by nám mělo býti jméno Čech titulem všech titulů. Ať nám věří ostatně p. dopisovatel, že obrazy pí. N. Domažlicům ne k potupě, nýbrž ke cti slouží; a chce-li se o své město platně zastati, ať o to dbá, aby se to, co v těch obrazech haněno jest, nedálo více, a co chváleno, aby se uvádělo. Bylo by věru podivno, aby paní N., které si celé Čechy váží, jen v Domažlicích tupena býti měla.

B. NĚMCOVÁ

DOPIS A. V. ŠEMBEROVI

4. května 1855

Jak mne znáte, mám poněkud schopnosti k literárním pracím, mnohem ale více dobré vůle a přičinlivosti. Když k obojí přibude ještě větší zkušenost, rozsáhlejší názor světa, doufám, že prospěju ještě mnohými pracemi národu svému. Alespoň je to moje touha jediná a cíl můj! Síly cítím v sobě dost, co mě ale mnohdy ochabuje, jsou jisté poměry – (jež se psáti nedají) – a materielní prostředky. Kdyby poslední lepší byly, první bych též tak těžce nenesla, jako je nesu. Ráda bych cestovala – a sice letos do některých krajů Slovenska. Trenčín, Liptov – Turčany, Oravu – Zvoleň – Hont – Novohradský kraj, to by byly první, které bych si přála seznat. Cíl můj je, poznat co možná život slovenského národu a vylíčit jej věrně, pravdivě, jak je. V Perlích – v „Babičce“ – (jak vyjde, osmělím se exemplář Vám odeslat) poznáte, seč jsem. Já se přeceňovat nechci, ale to vím,

co se týče poznání národního života, národní poesie a řeči, že by žádný muž tak ji nevyčerpal – nechci říci snad nepoznal – jako já. Jsou jisté věci, které jen oko ženské poznat může, do všech tajností domácího života nedá se cizinci nahlídnouti, ba vím, že ani domácím mužským ne. A na Slovensku, jak i Vám dobře známo, leží ohromné poklady, o jichž dobývání se nikdo nestará, alespoň ne v té míře, jak by se mělo a mohlo starat, a to ne na pravých místech.

DOPIS VÁCLAVU BENDLOVI

14. ledna 1857

Vy se těšíte na pražskou paničku* – těšte se, bude hezká – mně se posud líbí. Dokončenou ji ale posud nemám, chybí mi někdy chuť k psaní. Ale budete se jí divit, ona trochu jiný směr má, než jsem si udělala plán – ale to už tak u mne je, já jaktěživa nic nevypracovala, jak jsem s počátku myslela; jen jedna osobnost, ta hlavní, zůstane ale vždy nedotknuta – na té neměním, ta stojí vždy již celá přede mnou, ale to okolí někdy všelijak točím a měním, abych to, co vlastně vyvést chci, lépe dokázala. – Nevím, kolikátý sva-

* *Chystaný román „Žena z lidu", jenž však nevyšel.*

zek bude ta moje „Žena z lidu“ – snad ji dokončím koncem toho měsíce, jestli se mi zase v hlavě nezamračí. Když ona je to bída bídou rozená.

DOPIS JOSEFU NĚMCOVI

13. července 1857

Tedy jsem musela vzít od Gutzkova „Tartuffe“ – je to takový pobožnůstkář, vlk v kůži beránčí, a výborný kus pro náš lid. Dám si na tom záležet. Zaopatřil* mi to z bibliotéky divadelní i s Mecseryho podpisem a policejním vyškrtáním nelibých jim míst. (Policie má ho v žaludku.) Chce, aby se kus ten v oktobru hrál, musím tedy s tím pospíšit. – To on začasté přinese také kus šunky nebo pečeného kuřete, ale se mnou to také hned sní. Já mu ale za to musím všelicos napsat a číst.

———

**Ferda Náprstek*

ELIŠKA KRÁSNOHORSKÁ

DVĚ BÁSNÍŘKY LIDU

Musejník 1880, str. 147–148 Úryvek

Ač v pohádkách nejen v prvních, leč také pozdějších nechávala své fantasii vůli, zaznamenávala tím věrněji a horlivěji veliké množství národních obyčejů, názorů, pověr, pořekadel, vtipů, rčení a pojmenování. Vedle lidí byly jí důležity i věci, a s podivuhodnou láskou líčila do podrobna krajinské kroje, obydlí, náčiní, způsoby práce hospodářské i domácí, s jakými na různých místech se potkala. Vykreslila zevní tu stránku venkovského žití s takou živostí a bohatou zevrubností, že právě tato vlastnost nad jiné označuje ráz nejlepších jejích prací.

Vlastnostmi těmi neobyčejně poutají její cestopisy, neboť stejně názorně a barvitě, jako způsob i ráz lidu, vždy dovedla vylíčiti také přírodu, ve které se žití jeho vyvíjí; obrázky ty zůstávají v paměti čtenářově pestré a živé, obepjaté charakteristickým obzorem krajin, překlenuté vlastním jejich

blankytem se zvláštními jeho rozmary, provívané určitými melodiemi pravého jejich ovzduší, i jejich písní, mluvy jejich lidu. Stejně mistrovsky kreslí Němcová svého Tatranského kočího jako jeho psa i koně, se stejným humorem maluje vřavu blátivého maďarského trhu jako elegantní nudu lázeňské elity, stejně pravdivě vykouzlí představu sladké hvězdné noci nad velkolepou krajinou horskou, jako muziku a hody selské svatby domažlické, výskání chasy a slzy nevěstiny. Svěžest, nelíčenost a rozkošná přirozenost jsou nerozlučnými průvodkyněmi veškerého vypravování Boženy Němcové; všady prosvítá úsměv bodrého humoru, leckde švihne perné slovo a řízný vtip, nade vším plane jako slunné letní jitro radost ze života i hřeje dobrodušnost, soucit, sdílnost a srdečná touha, aby každý tvor na této krásné zemi ze života svého mohl se radovati. Z každého toho obrázku hledí nám přímo v oči povaha, která se hravě vpravovala v okolnosti a v lidi, uměla s nimi žíti a ráda s nimi žila, která též ráda užívajíc každé krásy i každé potěchy, upřímně také zaplakala s nelíčeným cizím žalem. Tak působí na nás Němcové cestopisy a popisné obrázky. Všude pak na cestách svých pilně pozorovala a sbírala národní zvláštnosti, při čemž ji znamenitě podporovala snadnost, kterou si dovedla osvojovati různá nářečí a cizí jazyky.

Vedle českého a slovanského toho obzoru nezůstala Božena ani v literaturách jinonárodních cizinkou; podivuhodně však zůstal charakter tvoření jejího nepozměněn cizími vlivy, ba nedotknut ani úchvatným duchem George Sandové. Duch Němcové spíš zdravě přímý a realistický, než hloubavý neb idealismem uchvácený, nebyl právě z těch, již mohli horující Francouzku sledovati až v myšlenkové krajnosti jejího vzletu a pojímati ohnivé snahy její, mravně revoluční, v ušlechtilých i velikých jejích obrysech; Němcová nebyla ta, která by si byla hlavu rozlámala o výklad té neb oné záhady ve směru a povaze slavné své vrstevnice, byltť mezi oběma co do citové stránky nepřestupný rozdíl. Přece však nelze za to míti, že by mocný účinek francouzské básnířky, jenžto citelně vál celou vzdělanou Evropou, nebyl se dotknul ducha Němcové nad jiné vnímavého. Způsob jejího nadání nepřipouštěl s té strany vlivu literárně znatelného, ale v povaze a životních zásadách Němcové jeví se stránka, která zajisté již v samé přirozenosti její měla svůj základ, avšak snad že vlivem Sandové se utužila. Je to, jako u Sandové, neobyčejná samostatnost názorů, která si nedala předpisovati běžnými pravidly; je to neohrožené pohrdání patentovaným úsudkem i předsudkem. Co Němcová uznala za dobré a oprávněné, při tom setrvala s úsmě-

vem na rtech, neohlížejíc se po nikom, aplauduje-li. Tak si vedla vždy stejně i v dobrých stránkách i v chybách svých, ať na svůj prospěch, ať na svou vlastní škodu, a že přečasto sobě ubližujíc, jest pochopitelno.

JAROSLAV VLČEK

O VÝZNAMU KORESPONDENCE BOŽENY NĚMCOVÉ

Slovenské Pohľady 1912

V sbierke „Čeští spisovatelé XIX. stol.“, ktorú redigujem, sl. Gebauerová vydáva i všetku dostupnú korrešpondenciu Němcovej, sosbieranú s veľkou úsilnosťou a pietou. Tie tri sväzky privátnych listov B. Němcovej budú najkrajším doplnkom jej literárnych diel, a verejnosť to v celku i tak chápe. Predsa však (a, čudno práve u čiasti terajších ženských

spisovateliek inak duchovne najsvobodnejších) ozývajú sa hlasy, že tieto a takéto súkromné listy tlačou vydávať by sa nemaly, lebo verejnosti neboly určené, odhaľujú vraj intimnosti osobné, choroby tela, muky duše a srdca, tiene domácnosti, biedu hmotnú a bezcitnosť okolia. To je pravda. Ale z toho všetkého nič nepadá na jasný obraz Němcovej, ženy a spisovateľky, naopak: ešte ho dvíha: Práve v tom, že v takovýchto okolnostiach vedela stvoriť, co stvorila, je veľké jej víťazstvo ľudské i umelecké. Vynechajte z literatury svetové korrešpondenciu geniálnych duchov, a vypadne vám najbezpečnejší kľúč k ich porozumeniu, odhodite často najkrajšie prejavy človeka i básnika. Či by kto ľahko oželel nejednu lyrickú iskru, hlbokú reflexiu, sviežu maľovku prírody, chutný genrový obrážtek, životné portréty osob známych i neznámych, ba i tie nepriame ťažké a zahanbujúce obžaloby spoločnosti, ktorá nedomyslela sa ratujúcu ruku podať ubiedenej zlatej duši — či by to všetko, reku, kto rozsúdny dnes ľahko oželel z korrešpondencie B. Němcovej, keby nám bola ostala neprístupná? Ak je tam i tôňa, ta nepadá na pisateľku; padá na tupé hlavy a tvrdé srdca jej okolia.

VIII. CELÉ DÍLO

VÁCLAV B. NEBESKÝ (?)

Musejník 1856, sv. III.

Pole, na kterém se spisovatelka těchto dvou povídek* pohybuje, jest totéž, jaké sobě obral František Pravda, s tím toliko rozdílem, že každý z nich sobě výhradně jiné stránky všímá. Porovnáme-li obě tyto povídky jmenovitě s „Učitelem z Milešova", objeví se nám pravý kontrast. Kdežto Pravda ukazuje nám jenom zevnitřní tvářnost, takořka pouhou skořápku života, uvádí nás Němcová do jeho nejskrytějších tajností, otvírajíc nám náhled do hlubin srdcí a snímajíc závoj se vnitřních citů a snah osob svých, jež nám předvádí ne co prázdné maškary, nýbrž co lidi skutečné, líšící se od sebe netoliko navyklými mravy svého stavu a povolání, nýbrž i osobitou povahou duševní. Tím nabý-

* *Týká se „Babičky" a „Pohorské Vesnice".*

vají povídky Boženy Němcové svěží živosti, a příběhy, vypravované jakožto výsledek rozmanitého se stýkání těchto charakterů, takové opravdivosti, že nám ani na mysl nepřipadá pokládati je za smyšlené. A při tom všem umí pí. Němcová charaktery své tak útle idealisovati, ba děj sám nadchnouti vyšší idejí, že se nám všecko zjevuje naskrze něžnou poesií proniklé. Zvláštní barvitosti nabývají povídky tyto místním nářečím, jímž osoby stavu nižšího obyčejně mluví, ačkoli nechceme tajiti, že taková různomluva čtenáře někdy unavuje. Zvláštní pozornost věnuje paní Němcová národní stránce lidu venkovského, jeho zděděným obyčejům, mravům a pověrám, i umí jim vždy dáti takový podkladek, kterým nabývají hlubokého dojemného výrazu. Ukazuje-li nám František Pravda život v nahé skutečnosti, obracuje k nám nejraději jeho nepěkné a směšné stránky, Božena Němcová miluje představovati jej co idylu, a též všední jeho výjevy umí stavěti do světla zešlechťujícího. To zešlechťování jest charakteristické u pí. Němcové, a jakkoli směr takový jenom chváliti můžeme, přece nelze nám nepřipomenouti, že i ono jako každá věc zachovávati musí jisté meze. Takových mezí sice paní Němcová dosavad nepřekročila, ale jediný krok přes ně byl by nebezpečný, pročež výstraha naše nebudiž zle vykládána. Mátť i přílišné idea-

lisování vady své, a začasté děje se na újmu ráznosti a jadrnosti, vždy pak na újmu pravdy. –

Konečně nelze nám nepodotknouti podobnosti, jakou k sobě mají tyto povídky. Ať o jiném pomlčíme, v obou nalézáme zkušenou, dobrosrdečnou stařenu co representantku zachovalého národního mravu a takořka co místní orakulum, takže babička a bába zdají se býti pravá dvojčata; v obou předvádí se nám rodina vyšších stavů v jakémsi patriarchálním obcování s lidem obecným – pium votum idealisující, národu milovné spisovatelky. Bylo by přáti, aby tak bystrá a hluboká pozorovatelka, jako jest paní Němcová, předvedla nám náš venkovský lid v poměrech co možná nejrozmanitějších.

JAN NERUDA

Nekrolog. Hlas 22. ledna 1862

Božena Němcová skonala včera dne 21. ledna o šesté hodině ranní.

Pakli jsme vůbec kdy někoho želili, kdo v slibném ještě věku nám odejmut, komu ještě velký úkol v národním písemnictví přikázán byl, kdož však vzdor životu jaksi nedožitému přece nám velké, krásné památky svého ducha zůstavil, rovná se zajisté smutek náš za Boženou Němcovou vší té žalosti, kterou nám takové ztráty naše dřívější způsobily. U nás ještě škoda i každé síly prostřednější, jakž teprve talentu tak vynikajícího, v plném náběhu k výši slávy své neuprositelným osudem zastaveného.

Ve všech literaturách národů vzdělaných hrají spisovatelky úlohy mnohdy velevýznamné. V Německu zaplavují takřka plody básnířek obecenstvo své, – u nás jsme měli do doby novější skoro jen Boženu Němcovou, která representovala ženskou součinnost v literárním rozvinu našem, která se plody svými rovnala výtečnicím zahraničním. Němcové nebyla sice dána elektrisující, geniální jiskra Sandové, Němcová nepřekypovala sice aforistickým duchem Staëlčiným a nehonosila se polygrafickou umělostí přemnohých Němkyň u fabrikování sterých románů a novel, co ji však nad jiné povyšuje, co je rázem jejím zvláštním, jest čistá, ryzá poesie, vypučelá na básnické půdě české, poesie vskutku a cele slovanská. Sociální velké otázky neměly pro ni velkého půvabu, společenské poměry nenalezly v ní obratnou líči-

telku, národní život však a všechny jeho poetické zjevy znala, milovala a líčila tak, jak posud nikdo jiný. Němcová byla spisovatelkou čistě ženskou, plody její, byť by byly i nevyšly s jménem jejím, byly by přece vždy zradily pohlaví původkyně své.

Nelíčila často konflikty psychologické, ač kde líčila, stalo se velmi dovedně, v líčení života našeho lidu, jejž dopodrobna znala, jevila však mnoho poetické instinktivnosti, jakou jen u vysoce vzdělaných sensitivních ženštin nalézáme.

Život český znala, jak praveno, zevrub. Měl jsem několikráte rozličné zápisky její v rukou a mohu dle nich říci, že platila-li některým myslitelům naše věta: „česká řeč jest filosofie", bylo pro Němcovou větou první „česká řeč jest poesie". Ráz spisů jejích jest poetická pravda a pravdou tou krásnou, duchovou překonávají vesnické povídky její všecky podobné plody v literaturách jiných. Vytýkali jí někteří, že píše málo. Možno, ano jisto jest, že by byla co do množství více zůstaviti mohla, rovněž jisto však jest, že by nebyly četnější plody ty ani „Babičkou" ani „Pohorskou vesnicí". Takové poetické křišťály musí se jen znenáhla tvořit, k podobného zazáření zapotřebí odpočinku, dalšího sbírání sil.

Božena Němcová utichla, jedna hvězda spadla, druhá však

počíná již na obzoru našem prosvítati leskem stříbrným, krásnou budoucnost věštícím – Karolina Světlá stává se dědičkou Němcové. Jiný ovšem obor, avšak stejná síla!*

T. G. MASARYK

Česká otázka 1895, str. 140

Hálek a Neruda brali se lidovým směrem Havlíčkovým... Před tím už Němcová v „Babičce" – vyšla tiskem 1855, psána je počátkem let padesátých – nalézala venkovského člověka českého, podobně jako v Barušce zachycuje kus sociální otázky ženské, otázky čelednické a prostituce.

Mnohoženství a jednoženství. 1899, 2. vyd. 1925, str. 19–20

(Autor dovozuje rovnost muže a ženy v různých oborech práce.)

Vezměte si pole literární. Ta věc jest rozhodnuta. V každé literatuře všech národů máte vynikající spisovatelky, které

* *Nekrology přinesly v lednu 1862 ještě Nár. listy, Moravské noviny (28. ledna), Obrazy ze života, Bohemia, Lada, Peštbudínské vedomosti*

do literatury přinesly něco nového a cenného. Kolik je spisovatelů u nás jako na př. Božena Němcová? V Anglii (Joana Baillie, Brontë, Browningová, Eliot atd.), ve Francii, v Německu – – věc je vyřízena, že totiž žena stejně pracuje a stejnou že má platnost jako literát muž.

Čas 1906, č. 330 a 332

Náš první básník* ukázal na zotročení ženy. A vezměte Němcovou, vezměte Machara! Němcová mluví sice jen o služkách, ale přece myslí již také na tento problém.

VÁCLAV DRESLER

Venkov 24. ledna 1912

Když před padesáti lety Božena Němcová v bídě, poměry uštvána a nesvědomitými lidmi zmučena, krátce po svém

(od Ferjančíka). Dále napsala nekrolog Ida von Düringsfeld 1. srpna 1862 do „Beilage zur Victoria", illustrierte Muster- und Modezeitung.

* *T. j. Mácha v „Máji".*

strastiplném pobytu v Litomyšli, zklamána knihkupcem Augustou, jenž se jí nabídl k vydání sebraných spisů, ale slibu se ne příliš literárním způsobem záhy zhostil, předčasně zestárlá a zešedivělá, v Praze umírala, měla Karolina Světlá, její pokračovatelka a největší nástupkyně v oboru vesnické lidové povídky, za sebou sotva své první kratší novelistické rozběhy ještědské (O krejčíkovic Anežce, Skalák). Krátce před tím František Pravda vydal svůj nejstarší pětisvazkový výběr „Povídek z kraje" a na Moravě neprávem zapomínaný předchůdce Kosmákův i první průkopník naturalistické povídky moravské Antoš Dohnal* publikoval své první novelistické obrázky hanácké (Franta na vojně, Na pazderně, Tonek), zatím co na uherském Slovensku svérázný Kalinčák počal už uveřejňovati své starosvětsky humorné prózy z ovzduší zemansko-selského.

Své nadějné pěstitele vesnická povídka česko-moravsko-slovenská při smrti Němcové tedy už měla, takže odchodem velké své zakladatelky zcela neosiřela, naprosto jinou situaci zastala však Božena Němcová, otiskujíc v letech 1846 až 1847 své první novelistické drobnokresby, inspirované společenskou sférou lidově venkovskou (Dlouhá noc, Domácí nemoc, Obrázek vesnický). Tehdy přinášela k nám Něm-

* *Pseudonym J. Hansmanna.*

cová směr zcela nový a české beletrii dávala první šťastné rozběhy toho druhu. Uvědomíme-li si, co vykazoval tou dobou náš knižní trh jako literární novinky, pochopíme teprve, jaký zjev to v Němcové soudobému původnímu písemnictví domácímu vyvstával. Bylo to krátce po prvním knižním vydání Čelakovského milostně-vlastenecké „Růže stolisté“ současně s naivně dětskou „Kytkou básniček“ Vinařického a dva roky po publikování jeho formalistní sbírky „Varito i lýra“, týž rok, kdy Vacek-Kamenický otiskoval cyklus svých suchopárných historických znělek „Lilie i růže“ a Picek druhý svazeček svých nasládlých „Písní“ v úmrtním roce originelního Langra, kdy Václav Štulc „Pomněnkami na cestách života“ od vlastenecky slovanských přešel k básním katolicko-náboženským a Frant. Sušil před svou pozdější blahodárnou činností sběratelskou přihlásil se s první serií nudných „Básní“. Bylo to plných osm roků, před první, neúplnou edicí Erbenovy „Kytice“, kdy Tyl vydal svého poněkud sentimentálního „Posledního Čecha“ i „Dalimila“, Jan z Hvězdy svůj středověký historický obraz „Mastičkář“ a Prokop Chocholoušek svého dějepisného „Přivitana“ i „Jiřinu“, kdy Sabina neprobral se ještě zúplna z vleku byronovského, Nebeský rozloučil se už svými „Protichůdci“ trvale s původní tvorbou poetickou, J. V. Frič

tkvěl vší svou tehdejší literární prací (Rozpravy duše) ve stopách západnického světobolu a pouze samorostlý Rubeš pokračoval ve svých vtipných i svěžích humoreskách. V této éře kvetoucího vlasteneckého historismu s jedné, sentimentálního citlivůstkářství s druhé a tendenčního katolicismu se strany třetí byla „Dlouhá noc" Boženy Němcové druhem důsledně novým, v Čechách dotud neznámým na tomto pracovním poli domácích předchůdců a sama zakládala úplně svěží literární směr, nejsouc si toho snad s počátku ani hned vědoma. Tvořila zcela nenuceně, jdouc za hlasem svého zdravě cítícího uměleckého instinktu a kořistíc z dlouholetého pobytu i studia mezi vesnickým lidem domažlickým a slovenským. Že po prvé přiblížila se tak literárně u nás dennímu skutečnému životu venkovskému, bylo u ní podmiňováno víc povahovými zálibami, osobními sklony a praktickými společenskými styky, než sledováním určitého theoreticky předem vytčeného programu.

Co Němcová sama před „Domácí nemocí" i „Dlouhou nocí" napsala a knižně vydala, byly z části jen zajímavě seskupované sbírky národních báchorek, lidových pohádek i místních pověstí, z části stručně črtané národopisné studie, krajinářské popisy a menší črty cestopisné. Těmi vesměs zůstávala ještě na půdě módního tehdy romantismu, ač právě

ony tvořily už šťastný přechod od jejích patheticky veršovaných prvotin, k prózám realistickým, vybarveně lidovým. Přechod tento neudál se ovšem najednou a vyvíjel se ponenáhlu. Tak v prvních novelistických drobnomalbách, jimiž jsou právě ony v předu jmenované práce z let 1846–1847, příliš mísí se ještě prvky popisně etnografické s vědomě kladenými cíly povídkovými. Vlastní dějový rámec bývá tu obyčejně dost skrovný a do něho autorka hustě vplétá své lehce zbeletrisované zkušenosti lidopisné i svá svědomitá pozorování z běžného života vesnického. Také jisté nasládlé citovosti nebyla v nich spisovatelka s to rázem se zbaviti, ale její vrozený vkus a předběžný důvěrný vztah k lidovému životu vedly ji už zcela bezpečně na pole vědomého realismu. K tomu slibně propracovávala se serií povídek z prvních let padesátých. Dějově jsou věnovány kresbě trpících, životem odstrkovaných a nešťastných bytostí dívčích. Tady Němcová již se zdarem zkouší své síly na podrobně dokreslovaných povahopisech a tvoří roztomilé, srdečně působící i sympaticky k citu čtenářově mluvící figurky ženské. Nejzdařilejší z těchto podobizen jsou milostně podbarvená a záměnou hrdinčinou za muže poněkud zromantisovaná „Karla", sociálně pochmurná „Baruška", i mravně ušlechtilá „Rozárka". Své dokumentárně lido-

pisné poznatky prohlubuje v nich povídkářka měkkým sociálním soucitem a vyvrcholuje schopností karakterisační. Všecky tři titulní dívčí postavy mění se už pod jejím perem v opravdové lidové typy. Typy, jakých bychom dnes v té podobě marně sice po českém venkově hledali, ale jež v polovině předešlého století měly u nás svou plnou životnost a byly věrným odleskem vesnického prostředí.

Od těchto šťastných pokusů typicky povahopisných šla Němcová už cílevědomě k povahokresbám dalším (Divá Bára i Dobrý člověk) a rozšířivši v „Chýži pod horami“ svůj dějový námět z jedinečného typu na celé vesnické ovzduší, vytvořila svou nesmrtelnou „Babičku“, jež založila její literární slávu, dočkala se přečetných vydání, záhy vyšinula se na nejpopulárnější beletristickou skladbu novočeskou a dosud je našimi romanopisci vděčně následována (nejnověji na př. Jeřábkovým „Štěstím domova“). „Babička“ není a nechce býti sice vnitřně uceleným románem, ale znamená nejsměleji posunutou skladbu Němcové směrem k vesnickému románu, jejž plně rozvíti podařilo se teprve autorčiným velkým následovníkům Světlé i K. V. Raisovi na Němcovou navazujícím. Literární a kulturně dokumentární, stejně jako lidopisný význam „Babičky“ je už dnes tak nepopíratelně zjištěn, že netřeba se o něm v tom směru

dnes teprve rozepisovat, že Němcová sama byla si po napsání i vydání jejím úplně vědoma správnosti nastoupené „Babičkou" cesty, ukázala nejvýmluvněji, pokračujíc v témž duchu řadou prací dalších. Z nich nejvýznačnější jest široce založená „Pohorská vesnice" a sociálně zabarvená novela „V zámku i podzámčí". Zde všude hlásá se u Němcové, jejíž další rozvoj byl předčasně přetržen vyčerpáním i smrtí, snaha jednak tendenčně průkazná, jednak problémově reformní. Jak se podnes cítí a uznává literární směr Němcové, která ve své beletristické tvorbě šťastně spojuje éru romantickou s novočeskou a stala se u nás hlavní spolupracovnicí na románovém realismu, o tom svědčí už okolnost, že právě nyní nedávno vydán objemný životopisný a kritický rozbor její od prof. V. Tilla a u Laichtera vydává se moderně vypravený knižní soubor jejích spisů. Němcová dosud, padesát let po svém úmrtí, patří k nejčtenějším novočeským beletristům, a jest postavou literárně živoucí.

ARNE NOVÁK

LID V POJETÍ BOŽENY NĚMCOVÉ

K stému výročí jejího narození

Venkov 4. února 1920

Přijdeme-li do Babiččina údolí mezi Českou Skalicí, Ratibořicemi a Zličí, upoutá a okouzlí nás rázem jeden význačný rys této požehnané krajiny: podhorská a divoká příroda, vytvářená, ale občas také ničená proudným tokem krkonošské bystřiny Úpy, jest tu zvládnuta a znásobena vědomou a složitou kulturou panskou, která proměnila údolí v dokonalý živý park, zladila a zjemnila barvy, ba rozptýlila zde nad lučinami, vodami a lesy jakési hebčí a vlídnější ovzduší. Dodnes vlaje duch „paní kněžny“ touto blahoslavěnou končinou, duch milostnice a požitkářky, který jako by omylem byl z osmnáctého století zabloudil do romantické doby a zde v samolibém aristokratismu vládl sobě k rozkoši, poddanému lidu ku prospěchu.

Z této zvláštní atmosféry, vlažné a lahodné, nasycené vůní panského parku, nosila mnoho Božena Němcová po celý život ve svých vzpomínkách a činech, i když ji ukrutný osud pohodil kamsi na společenské dno mezi hladové a pokořené proletáře. Nevyrůstala v Ratibořicích nadarmo v rodině panského služebnictva, které v mravu i ve vkusu se snažilo napodobovati nedostižnou vrchnost; nedospěla náhodou z dítěte v dívku na zámečku ve Chvalkovicích, kde se žilo v přísných patrimoniálních tradicích; nezvolila si namátkou za miláčka svého srdce Goetha, tohoto věčného klasika aristokratické vzdělanosti. Život, který tak odmítavě ironisoval její touhy a naděje, nesplnil jejích nároků: odpíral jí postupně i nejskromnější částky komfortu; vyhostil ji, ženu propuštěného a politicky podezřelého úředníka, z lepší společnosti, kam jí, paní odkázané občas i na chudinské milodary, znesnadňoval přístup i chatrný šat; dal jí prožíti nejtrpčí zklamání právě v milostném styku s mužem, který se z jejích přátel nejvíce podobal lidem aristokratické vrstvy, s estetickým sobcem Janem Helceletem. Přes to přese vše, Božena Němcová zachovala věrnost světu vévodkyně Kuronské a duchovního vladaře výmarského a projevovala ji hlavně v té oblasti, v níž směla a dovedla býti neobmezenou paní, v říši básnického tvoření.

Již v jejích báchorkách, které ve skvěle obrazivém rámci důsledně provádějí nejosobnější požadavky básnířčiny na společenskou spravedlnost a mravní řád, hlásí se znovu a znovu obdivná láska ke všemu vybranému, k šlechtictví ducha i vystupování, k úsměvnému souladu, jenž jest přístupen toliko lidem zbaveným chlebního zápasu – jest v tom mnohem více, než pouhá konvence pohádkového slohu. Ale v obou jejích ústředních skladbách, podávajících v zálibné šíři rozvětvený obraz života, spíše požadovaného než skutečného, v „Babičce“ a v „Pohorské vesnici“, tvoří láska k šlechtě a důvěra v ni jeden z vůdčích motivů. Jest zajímavo a poučno všimnouti si, jak se liší aristokraté z „Babičky“, díla to vzpomínkového, od šlechticů z „Pohorské vesnice“, práce tématické: paní kněžna a komtesa Hortensie jsou zářivé a životné postavy z ancien régimu, kdežto hrabě Hanuš Březenský, jeho matka i sestřenka Jelenka náleží spíše k novodobým šlechticům-občanům, kteří v osvíceném liberalismu řeší svůj poměr k ostatní společnosti, ale zůstávají v tendenčním podání zjevy marně odtažitými. Božena Němcová arciť nebyla slepa k temným stránkám výsadního života šlechtického a nešetřila vůči nim tónu přísně žalobného; vzpomeňme jen vedle episod z „Babičky“ urozeného svůdce knížete Roberta v „Sestrách“, jemuž jest odpuštěno

pouze napolo. Daleko příkřeji však vystupovala – a zejména v poslední době svého podlomeného a zpustošeného bytí, kdy již nedovedla potlačiti vzdorného rozhorlení – proti měšťanským povýšencům a zbohatlíkům pitvořícím se po šlechtě a daleko ji překonávajícím tvrdostí pustého srdce; nikdy nenakreslila skutečného aristokrata karikaturou tak zlobnou a tvrdou, jako paní Skočdopolovou v povídce „V zámku a podzámčí."

Než, vzhlížela-li Božena Němcová k rodovému panstvu a k jeho životní kultuře s touhou a obdivem, zůstávala při tom přece příslušnicí a potomkyní prostého lidu venkovského. Z něho pocházela její matka, česká služka, svedená vídeňským kočím; z jeho nejzachovalejší a nejrázovitější vrstvy zrodila se její babička, která již děvčátku odevzdala poklad prostonárodních tradicí, jadrného jazyka, svébytného nazírání náboženského; s tímto podhorským lidem vyrůstala jako dítě sama ve vsi i ve škole, při slavnostech i zábavách. Neobmezila se na důkladnou znalost svých vlastních krajanů z úbočí Broumovských stěn a hor Orlických, nýbrž při ustavičném putování s mužem a dětmi, později také na studijních cestách národopisných poznala různé české i slovenské kmeny, jmenovitě Chody v Českém lese a Slováky na Váhu i Hronu. Ze všech těchto kon-

čin vyvážela názorné a životné typy silného kmenového zabarvení.

Styk s literární obcí pražskou nabízel jí dvojí názor o lidu venkovském, takže velmi záhy stanula na rozhraní dvou ideových období národního obrození. Starší vlastenečtí romantikové, na př. Čelakovský, Erben, Hanuš, učili ji herderovskému nazírání: lid přírodě stále blízký, zachoval neporušenou prapoesii, obraznou mateřštinu lidství i národství, tvarový svéráz; důkladné studium jeho národopisného rázu přinese občerstvení, ba i vzory všemu umění a zvláště bude správnou školou každého pravého básníka. Na začátku své dráhy, hlavně v báchorkách a v prostých lidopisných obrázcích, ale i při osnově „Babičky", zůstávala Božena Němcová věrna tomuto romantismu. Za to mladší její přátelé, Nebeský, Čejka, Havlíček, vzdálení takové retrospektivní idealisace lidu, vštěpovali jí pravé demokratické nazírání, které spoléhajíc na mravní sílu českého venkova, prohlašuje otevřeně jeho občanská práva, ukládá mu hlavní povinnosti společenské a očekává od něho spravedlivé vyrovnání společenských nepoměrů. V duchu toho náš venkovan měl býti studován nikoliv podle přežitků staré původní kultury, nýbrž spíše v projevech své přítomnosti, a že toho Božena Němcová dovedla se srdečným uměním

teplého názoru a jasné bezprostřednosti, dosvědčují její mistrovské povídky se zaokrouhlenou povahokresbou, jako „Karla“, „Divá Bára“, „Dobrý člověk“, především pak posvátná idyla mravního hrdinství „Chudí lidé“.

Ani národopisná romantika, ani svobodomyslný demokratism nevyčerpávají úplně vztahu Boženy Němcové k lidu; bylať příliš geniem srdce, aby nebyla každý názor proteplila a prozářila sluncem citu, jehož nevyčerpatelný zdroj stále se obnovoval na dně její bytosti i na vzdory všem zkušenostem o lidech a životě. Jak často i v jejích dílech čistě objektivních prorážel tento citový pramen výtryskem neodolatelným! Věčně mladá a panensky svěží víra v člověka, jakožto syna onoho dobrotivého a spravedlivého Boha, jenž jest praprincipem lásky, vtělila se Boženě Němcové do jejího důvěrného poměru k lidu a způsobila, že tam, kde její vrstevníci očekávali národopisnou idylu anebo demokratický program, podávalo skladné a kladné umění čisté vnučky Rousseauovy chvalozpěv charakterní krásy a apoteosu lidového heroismu, pravděpodobnou vidinu vyššího člověčenství, jehož dostoupiti mohou právě jen chudí duchem a prostní srdcem: jejich jest království nebeské, ale ne pouze kdesi za hrobem, nýbrž uprostřed nás, na zemi, jakmile ji očistíme pospolitou láskou, dělným bratrstvím a pomocnou

obětavostí všech. Právě proto lidový demokratism Boženy Němcové, z jejíhož myšlení a díla vůbec jsou vyloučeny konflikty dramaticky nesmiřitelné, není vůbec ve sporu s aristokratickými zálibami jejího vkusu a její umělecké inteligence. Naopak nejednou jsou to šlechtici rodu i srdce, kdož v jejích povídkách pomohou uskutečniti zákon spravedlivého sbratření všech stavů v společenskou jednotu lásky a souzvuku, puzeni buď citem povinnosti k lidu nebo vychováni vlastními zkušenostmi a prožitým utrpením. Pak stanou aristokraté v úplném porozumění vedle prostých zástupců venkova, kultura stavovská vedle kultury srdce, paní kněžna vedle babičky Proškovy, hraběnka Březenská vedle chodské „báby", hrabě Hanuš vedle drotara Jana. Není sporu, že právě v těchto částech svého díla, kde lidové osudy činí závislými na společenské moudrosti a mravní ušlechtilosti panstva, Božena Němcová splatila dluh předbřeznovému nazírání, jehož životní předpoklady vzaly za své zrušením poddanství selského r. 1848. Za to přehlédl její pozorovatelský bystrozrak a její jemný smysl pro lidovou duši nejeden podstatný rys v životě našeho venkova, který pak její následovníci a žáci právem posunuli v popředí svých lidopisných obrazů: ani otázky výměnkářské, ani rozporů majetkových, ani náboženského kvašení v myslích potom-

ků českého husitství a bratrství, ani stavovského napětí mezi sedlákem a chalupníkem se nedotkla pramáteř české povídky venkovské; po těchto stránkách předstupuje před nás v jejím díle zapadlý již svět, dávno neskutečný a od kořenů změněný.

Avšak zdali jest hledati vlastní příčinu toho v nedostatku jejího smyslu pro složitou a mnohonásobně podmíněnou realitu, či spíše v celém ustrojení jejího umění, které jest realistické pouze ve výběru látky a v oživujících jednotlivostech, nikoli však v celkové osnově dějové a v základním pojetí lidské povahy? Božena Němcová na vrcholných místech svých výtvorů, kde šlo o figury ústředí, totiž neokreslovala svých modelů, chtěla-li vystaviti životnou postavu, nýbrž jednotlivé rysy bystře sňaté se skutečnosti kombinovala ve vyšší povahový typ, modelovaný podle potřeby její touhy po ušlechtilém, kladném, vykupitelském lidství... toho nebylo arciť v jejím okolí, ale za to jím bylo zabydleno její nitro, světlé věrou a teplé láskou. Takto má její tvoření ráz v podstatě tendenční, výchovný, mravně apoštolský, a to netoliko v slabších a abstraktnějších pracích, jako jsou „Baruška“, „V zámku a podzámčí“, „Pan učitel“, ale i v kusech mistrovství dokonalého: ani „Babička“, ani „Chudí lidé“ nechtějí pouze a výhradně vypravovati a líčiti, křísiti

vzpomínkový svět a zpívati chválu prostého člověka uprostřed nevinné přírody; touží také vykonávati poslání, probouzeti uspalá srdce, křísiti schopnost dobra ve čtenářích. Uvědomuje-li si zevrubnějším rozborem literární věk tento základní rys tvoření Boženy Němcové teprve v době poslední, uznává a láskyplně vyznává jej české lidové čtenářstvo již dávno. Básnířka „Babičky" není mu pouhou umělkyní, do jejíchž knih možno se od dětství až po léta stáří uchylovati pro barvitý a svítivý obraz skutečnosti, a to oné skutečnosti, která ve svém souzvuku s přírodou znamená mládí našeho plemene. Je mu mnohem více: přítelkyní, jež poradí, sestrou, která povzbudí, matkou, na jejímž srdci najdeme útulek v zármutku, potěchu v zklamání, mravní jistotu v pochybnostech.

A přítelkyní věčně mladého úsměvu, sestrou očí vždycky panenských, matkou nikdy neumdlévající zůstane Božena Němcová také pokolením budoucím.

JAN KABELÍK

MORAVA A SLOVENSKO V ŽIVOTĚ I DÍLE B. NĚMCOVÉ

Moravsko-slezská revue 1920. Závěr

B. Němcová brala prvky a popudy k literární činnosti své ze všech zemí československých, bereme-li Slezsko s Moravou za celek; i odtržené Kladsko je tu zastoupeno z dob, kdy se tam ještě uplatňoval více než nyní živel našinecký. Takto slovesné dílo její představuje po prvé spojení všech zemí našich, podobně jako životem i dílem vědeckým před ní Jos. Dobrovský a dílem básnickým Jan Kollár, horlivý bojovník nejen za vzájemnost slovanskou vůbec, nýbrž i za nejužší, dokonce jazykové sjednocení československé. A pro tuto svou pojící stránku je právě dnes dílo B. Němcové časové v nejkrásnějším smyslu slova. Literární práce její byla ideovou průpravou k tomu zcelení národnímu, o němž pracovali potom četní jiní následovníci její a z něhož se radujeme ve sté ročnici jejích narozenin.

JAROSLAV VLČEK

BOŽENA NĚMCOVÁ A SLOVENSKÁ LITERATURA

Ze stati „K dejinám literatúry slovenskej"

Slovenské pohľady 1911, str. 102. Závěr

Suchotu a nemotu reakcie Bachovskej osviežujú i praktické sympatie, s ktorými slovenskému životu sa približujú také peknoduché zjavy, ako bola Česka Božena Němcová; její cestopisy a obrazy zo života slovenského, novelly „Pohorská vesnice" a „Chyže pod horami", „Slovenské pověsti", jej osobné priateľstvo s Chalupkom, Reussom, Zechenterom a druhými našimi luďmi, to všetko beletristicky i etnograficky šírilo hranice a známosť slova a živlu slovenského a zaslúži si, aby bolo vďačne pripomínané i v knihe o literatúre slovenskej, tak ako ta patrí na pr. Hurbanov vtedy po česky napísaný román Gottšalk.

Božena Němcová na Pohroní. Slovenské pohľady 1912, str. 736

Němcová je blízka nielen slovenskému životu, ale i slovenskému srdcu. Bez predsudkov a doktrinárstva, hlbokou, čistou dušou, bystrým, jasným a pri tom detsky naivným pozorom, čujno i teplo zároveň, v priamom styku osobnom študuje kroj i ľud, vyhladáva známosti v meštianskych rodinách i medzi literátmi, načúva prostonárodným poviestkám u starkých žien a dáva si spievať piesne od mladých dievok, u odborníkov kutá a strná literatúru predmetu a sama sbierá si látku, motivy, figúry a kombinuje a idealisuje svojou zdravou, nevyčerpateľnou obrazotvornosťou. Po Tylovi ona prvá sympaticky uviedla živel drotársky do českej beletrie v svojej „Pohorskej vesnici", úrčité ľudové postavy naše umelecky zachytila v „Chýži pod horami", našu dedinu, naše mestečko, našu prírodu národopisne i krajinársky vymalovala v dlhom rade črt a obrázkov, a poviestky naše obecenstvu svojmu, vkládajúc do nich vlastnú individualitu, vyrozprávala ako pred ňou a po nej nikto druhý. To všetko vďačne sa uznáva tiež u nás. Božena Němcová je i naša.

F. V. KREJČÍ

TROCHU VZPOMÍNEK A TROCHU KRITIKY

Sborník Boženy Němcové 1912. Závěr

Božena Němcová jest první vynikající a moderní žena v postupu našeho národního znovuzrození. První žena *vynikající:* nebylo vskutku před ní jediné Češky, jejíž jméno by bylo ve hnutí obrozenském hrálo nějakou významnou roli. I v tom je vidět tehdejší naši strašnou kulturní opozdilost; ve vývoji ženství zůstali jsme za evropským západem pozadu nejen o generace, ale nejméně o celé století. Vzpomeňme jen, jak významným činitelem je žena ve vývoji francouzského klasického vzdělání a jak podobně v Německu typy nesmírně zajímavými a významnými provází přechod od doby goetheovské k romantismu. U nás doba úpadku znemožnila vzrůst takovýchto zjevů. Žena staré české kultury patřila minulosti, za její poslední význačnou představitelku může platit paní Zuzana Černínová. Aristokracie, kterou si vypěstovali Habsburkové v Čechách po katastrofě bělohorské, měla a má dosud velmi pořídku mužů opravdu čes-

ky smýšlejících, žen takových však vůbec již téměř neměla a dosud nemá. Ostatně v ovzduší této kasty poněmčené, přísně katolické a politicky venkoncem reakční nemohly se vyvíjeti ženské individuality s bohatším smyslem kulturním a novodobým obsahem mravním a citovým. Ale i střední naše vrstvy byly silně zněmčilé a ve svých mravních a sociálních názorech maloměstsky šosácké; ani odtud nemohla tak hned vyjít žena, která by byla hlasatelkou národního vzkříšení a tvůrčími svými silami k němu přispěla. Takovou ženou z těchto vrstev byla později teprv Karolina Světlá a ve svých povídkách „První Češka" a „Na úsvitě" vylíčila, kolik jí to stálo bolestných zápasů s rodinou a okolím.
Před r. 1848 mohla vynikající česká žena vyjíti ještě nejspíše z lidu, z onoho lidu, z něhož vzešli naši národní buditelé a první básníci. Tu byly pro ni alespoň podmínky vnitřní, upřímné cítění s národem a těsná spjatost s vrstvami, v nichž se uchovala jeho síla a naděje. Ale vnější okolnosti tu byly naproti tomu ženskému vzdělání co nejnepříznivější. Žena neměla přístupu do vyšších škol a literárního vzdělání mohly nabýti jen slečny z majetných rodin v ústavech anebo pomocí jemnějších společenských styků. Proto nám asi mnoho ženských talentů zakrslo a odumřelo v těch letech, nebyloť místa a vzduchu k jejich rozvinutí.

Že však dceři panského kočího v Ratibořicích bylo dopřáno státi se prvou vynikající českou spisovatelkou i přes tento „nízký“ původ, za to děkuje z největší části asi právě zaměstnání svého otce. Vyšla z lidu sice, babička její byla typická česká stařenka vesnická, ale ona, Barunka sama, vdechovala vedle tohoto starosvětského vzduchu i vonné parfumy zámecké atmosféry, poznávala lidi jemnějších způsobů, čítala německé romány a básně, a tak vedena bystrou ženskou vnímavostí a správným instinktem, osvojila si beze studia a škol, lehce a rychle základní prvky tehdejšího ženského vzdělání. Kořeny její bytosti tkvěly v lidu, proto dovedla být tak upřímně a srdečně česká a neměla nikdy pošetilé nadutosti a předsudků měšťáckých dam v názoru na lid. Dovedla se do života lidového pohroužit jako do svého nejmilejšího živlu, tam ukájelo její srdce svou touhu po dobrotě, tam snila své idyly, tam učila se však i míti soucit se strádajícími a tam bystřila svůj pozorovatelský smysl na jevech života. Současně však znala život tehdejších elegantních vrstev a jen se ocitla v Praze, dovedla si zjednat pozoruhodné místo v tehdejší literární vlastenecké společnosti. Ze šťastného styku dvou různých si společenských a kulturních světů vyvinula se její básnická bytost a přinášela tak do naší literatury právě ony prvky a síly, které od české spiso-

vatelky těch let mohly být především požadovány: lásku k lidu na jedné straně a na druhé bohatou moderní ženskou duši.

Božena Němcová byla vskutku, jak jsem shora pravil, první naší vynikající ženou *moderní.* Ovšem, moderní se zřetelem k letům čtyřicátým a padesátým. Je proniklá idejemi své doby, třebas že je spíše uskutečňuje citem a životem, než aby je hlásala v podobě určitých thesí. Je prosta předsudků sociálních, právě tak jako náboženských a moralistních do té míry, že ji lze čítat k nejvolněji myslícím českým lidem těch let. Mnoho vlivu měli v tom směru na ni literární muži, s nimiž se stýkala, mnoho také cizí zjevy literární, zvláště George Sandová, ale to vše by nebylo rozhodlo, kdyby základ k tomu nebyl už v ní samotné, v básnické lehkosti jejího ducha, svěžím jejím temperamentu a především ve vášnivém, blouznivém jejím srdci, jež dovedlo vší silou lásky chtít svět lepším nežli jest a činilo hlavu její vnímavou pro ideje humanity, pokroku a osvobození. Božena Němcová nebyla však z oněch žen, které jako vyznavačky moderních idejí upadají do fantastického radikalismu nebo neživotného doktrinářství; její smýšlení bylo vždy ovládáno zdravým ženským citem a ideová tendence nalézala vždy tak silnou protiváhu v uměleckém jejím realismu, že životní

obsah jejích prací není jí nikterak porušován, aniž vnitřní jejich rovnováha zvrácena.

Spíše lze říci, že modernost jejího nazírání jest tlumena v jejích pracích zbytky romantismu. Tento romantism Němcové jeví se jako citový idealism, jímž si upravuje a přetvořuje věci podle svých snů. Její realistický zrak vidí do nesrovnalostí lidských řádů, do hlubin bídy a do nespravedlností osudu, ale idealistický a romantický cit spisovatelčin nedovoluje péru, popisovat tyto krutosti života v celé jejich nahotě a s nesmířeným výsledním nesouzvukem. Vede toto péro tak, aby v pravý čas byly uhlazeny bolestné protivy a skřípavé nesouzvuky aby byly skolébány v harmonii. Mohla to činit snadno a přirozeně, bez jakýchkoli násilností a křiklavých rozporů, neboť věřila s krásnou, ač často značně naivní důvěřivostí, že člověk je dobrý a láskou že lze vykonati divy.

A tak sklánějí se v jejích povídkách šlechticové vlídně k lidu, bohatý pán z Prahy bere si za ženu prostou Slovačku, česká služka ve Vídni nebo venkovské děvče, jemuž se celá ves vyhýbá jako divousovi, nalézají v pravou dobu hodné ženichy, již je vyprostí z tísně poměrů; ryzí láska tu vůbec vítězí nad překážkami, a je-li nejhůř, stačí babičce přimluvit se u paní kněžny, aby s žalem oplakávaný milenec byl po-

slán z vojny domů. Tak splývá všecok v souzvuk, uzly osudů se rozplétají jako v pohádce a slzy blažené něhy zdají se kanouti ze závěrů těchto vypravování. Jsou to ony blahé slzy, které zdají se třpytit a chvít na výsledních harmoniích lidových oper Smetanových. Je to slovem onen *idylism* v pojetí lidového života, s nímž se shledáváme u našich umělců z prostředních decenií devatenáctého století, a to právě u těch, kteří se nám zdají být vysloveně a typicky *českými:* nejen u jmenovaného právě tvůrce naší hudby, ale i u prvého našeho tvůrce malířského, Josefa Mánesa (později i u Aleše), a v literatuře u Vítězslava Hálka. Božena Němcová je předcházela i lze se proto odvážit domněnky, že četba jejích povídek, zejména ovšem „Babičky", již v letech šedesátých populární, asi z velké části přispěla k tomu, že všecky tyto prvé snahy o českost v umění byly inspirovány sny o dobrotě a idylickém štěstí.

Božena Němcová jest však nejen *básnířkou* v celém svém pojetí života a jeho vedení, ona jest i *umělkyní* ve svých nejlepších dílech. První naší umělkyní prózy, která však předstihuje „Babičkou" všecko to, co v tomto oboru vytvořili umělecky cenného píšící muži. Konečně, kde lze mluvit před ní o umění v českém románě a povídce? Nalézáme je v některých fragmentech Máchových, zvláště v lyrických

pasážích „Cikánů“, ale sotva je nalezneme u Josefa Kajetána Tyla, nejplodnějšího a nejčtenějšího beletristy českého z prvých dob probuzenských; nalezneme prvky takového umění sice v článcích Havlíčkových a Dějinách Palackého, ale přece ne na tolik rozkvetlé, abychom práce tyto, sloužící zájmům časovým a vědeckým, mohli oceňovat především tímto estetickým zřetelem.

A tak zůstává „Babička“ Němcové prvým klasickým dílem české prózy. Věc podivuhodná, uvážíme-li, že takové dílo nám dala žena, jež nestudovala na vyšších školách a jež dlouho a těžce byla nucena o svém vzdělání pracovat, nežli se mohla vznést nad úroveň diletantismu. Žena, která teprv na poledni svého života naučila se psát dokonalou literární češtinou a která i pak často ještě ve své korespondenci užívá mluvy ne příliš čisté a elegantní. Ale v „Babičce“ a několika jiných povídkách ze své nejlepší doby předstihla vypravovatelským uměním všecky své současníky a popohnala o celé hony vpřed vývoj české prózy, za veršem tak značně opozdilé. Tajemství jejího umění spočívá v jednotě obsahu a formy, věci a slova. Slova nepřerůstají u ní v planém bujení nad věc, ani nezakrývají nedostatku myšlenek, neboť – a v tom je hlavní síla této vypravovatelky – Božena Němcová zná lidi a věci, o nichž mluví, tak hluboko se ponořila

do života a svým bystrým ženským okem tolik z něho odpozorovala, že každá práce její kypí bohatstvím věcného poznání a že následkem toho většina jejích povídek pohybuje se na samé mezi naučné folkloristické studie.

Poznatky lidové skutečnosti, přetvořené a upravené v dílně její básnické obraznosti, představují pak tak značné životní bohatství, že stačí podávati je formou co nejprostší a nejplastičtější, aby bylo dosaženo ryzího dojmu uměleckého. Ale není to přece jen řeč suchého referátu, jíž píše Němcová; třebas že nechce paradovat skvělými lícněmi a lyrickou rhetorikou, má při vší své jednoduchosti onen vzácný dar, jenž rozhoduje o uměleckém účinku prosaických děl: kouzelnou sílu fabulace. Čeho se dotkne slovo Boženy Němcové, nechť již jsou to výjevy z dětství v ratibořickém údolí či obrázky z nového života na Domažlicku, slovenská dívka nebo forman, vozící do Vídně zboží, služky a učedníci,— všecko, čeho se dotkne, zazáří zlatým leskem poetičnosti, zvučí to pohádkami o štěstí, svítí to krásou citu a dobroty. Je to zvlhlé sladkou citovostí, ale není to přec promočeno sentimentalitou. Před touto nepříjemnou vlastností ženských spisovatelek uchraňuje Němcovou její vkus a smysl pro rovnováhu, zejména však zdravý a jadrný *realism*, jenž tvoří základní metodu její literární práce. Líčí vždy, co vi-

děla, umísťuje své příběhy do krajin, v nichž žila, snaží se vystihnouti fysiognomie a typy lidové věrnou reprodukcí nářečí, anebo alespoň charakteristických úsloví. Její mluva je proto neobyčejně šťavnatá a kořenitá, a třebas že psychologie těchto příběhů a zvláště rozluštění zápletek mívá u ní leccos zastarale romantického, tyto hodnoty realismu a mluvy na konec mají vždy převahu a vítězně určují výslední dojem.

Proto jsou její práce i pro nás, po půlstoletí, ještě plny života. Z „Babičky" budou se nadále učit generace české mládeže prociťovat krásu základních vztahů člověka k rodině a kraji a kdykoli se zastavíme unaveni na klikatinách našich kulturních cest, vždycky najdeme v této knize doušek osvěžení a síly, neboť je to kniha v nejhlubším slova smyslu *naše*. Látka nejvýš subjektivní je v ní zobjektivisována do útvaru co nejryzeji *typického*, v němž uchována jest na všecky věky bytost českého lidu v rázovitých svých projevech na přechodu ze starosvětských svých forem do moderního života.

F. X. ŠALDA

BOŽENA NĚMCOVÁ

Novina roč. V., 1911. – Duše a dílo, 101–108

Pro dílo Boženy Němcové má literární historie česká pevnou formuli: říká se o něm, že stojí na přechodu od romantismu k společenskému realismu a že rozhoduje vítězství tohoto nad oním. Takovéto všeobecné formule mají jistě mnohou výhodu, ale neunikají také vážnému nebezpečí: jsou tak všeobecné a syntetické, až se stávají lehce frází. Jsou jistě nutné v naukové a vědní oekonomice; jsou nutné, aby vystihly určitý moment ve vývoji literárních směrů, proudů a ideí, ale básnickému dílu, básnické duši a organisaci nebývají obyčejně právy. Ty žádají si pravidlem jemnějších a subtilnějších metod, aby byly vystiženy v tom, co ustavuje jejich jedinečnost.

Sedneš-li na příklad s touto všeobecnou formulí v hlavě k sebraným spisům Boženy Němcové a dáš-li se do jejich četby, protíráš si záhy zrak a vymaňuješ se zároveň ze zaklínací

síly této formule. Vidíš záhy, že dílo její nekryje se s touto formulí; že leží více mimo proud a tok všeobecných idei literárních, než se zdá literární historii a než toho připouští; že jest i více snem i více lékem a hrou, než posud tušila.

Dílo Boženy Němcové souvisí svou genesí s jejím životem zvláštním, nezvykle důvěrným způsobem; ne ovšem se životem vnějším, nýbrž s životem vnitřním; s životem sensibility své autorky; s životem vznětů, citů, tuch, snů, přání, doufání i vzpomínek. Život Němcové byl nade všecko pomyšlení trudný, strastný, bolestný i pokořující; zmařený a obětovaný vlastně od chvíle, kdy se provdala. Její tvorba literární a básnická byla jí těšitelkou v tomto životě a vykupitelkou z jeho nejhorších muk; dobrou vílou, která ji uspávala hladovou a vysílenou a budila ji ráno vší pravděpodobnosti na vzdory osvěženou a důvěřivou, hotovou nésti své nadlidské břemeno o nové křížové zastavení dále. Plnila jí ten úkol, který plní jinému ubožákovi nižší a méně jemné struktury duševní víno, tabák nebo jiné stimulans: přenášela ji přes tíhu života a přes trud času; dávala jí na chvíli zapomínat na všecku bídu hmotnou a na všecku strast mravní; přenášela ji ve svět čistší, lepší, harmoničtější, ušlechtilejší a dokonalejší, než byl svět skutečný, a dávala jí žíti jiným intensivnějším a volnějším životem, než byl její

spoutaný a zotročený život empirický. Přes to, že psala na výdělek a že práce taková bývá spisovateli nucenou robotou, byla jí proti vší pravděpodobnosti dobrodiním, lékem i hrou: podávala jí klíče k ztracené lidské kráse, svobodě a důstojnosti.

Takováto tvorba, rozumí se samo sebou, má jiný ráz nežli tvorba, kterou uskutečňuje se vláda intelektu nad hmotou nebo přeměňuje se v tělo a krev hrdý a vítězný sen tragický nebo mstný sen ironický. Takováto tvorba má ráz dobrodějně pohádkový, teple vděčný a oddaný; hebce přítulný a snově naivní; taková tvorba je sama měkká příchylnost a pokorná důvěra v Boha, ve vesmír, v přírodu, v osud lidský. Taková tvorba je lékem autorovi a touží býti lékem i čtenáři. Takováto tvorba je nesena sympatií ke všemu, co žije, a hlavně soucítěním se vším, co trpí; musí-li viděti již hoře, trud, strázeň a utrpení životní, nazírá je jako jakési provisorium, jako cosi, co jest uloženo jako zkouška sudbou nebo prozřetelností člověku, jako očistný prostředek a zkušebný kámen lidského srdce; nezná a nechce znáti kořenného a zásadního zla immanentního, poněvadž zhroutila by se pod jeho tíhou.

Takové je dílo Boženy Němcové. Nepřepíná a nestupňuje poměrův a struktury skutečného života v děsivou grandiositu

a monumentální výsostnost nebo horečnou vytřeštěnost, jak to činí vesměs dílo velikých realistů západních i východních, Balzaca, Flauberta, Dostojevského; naopak: přezírá skutečný život, přenáší se přes něj, popírá a nahrazuje jej čímsi, co je sice stvořeno z jeho látky, z jeho prvků a živlů, ale ne k jeho podobenství: snovým surrogátem, snovým korektivem, snovým postulátem.

Všecko dílo Boženy Němcové jest pohádka vypravovaná měkkou, dobrou a bázlivou obrazností zmučenému srdci, toužícímu po lásce, jemuž svět a život podává houbu namočenou v žluči a octě; ukolébavka zpívaná tomuto srdci, které tak těžko usíná a ve snu ještě přerývaně vzlyká jako zbloudilé dítě.

Na celém díle Boženy Němcové leží teplým odleskem tento fabulistický pohádkový červánek, pohádkové kouzlo a pohádkový dech a pel stvořený pro léčivou potřebu tohoto srdce zmučeného a zděšeného tvrdou a surovou skutečností.

Svět v díle Boženy Němcové jest jiného ustrojení než svět skutečný; jiná, mravnější a volnější mechanika v něm vládne než ve světě skutečném. Lidé sdružují se v něm snáze a důvěrněji než ve světě skutečném; uzavírají přátelství a pobratřují se mnohem rychleji než v běžném životě a jsou

svým svazkům mnohem věrnější, než bývá v empirii. Jsou typické pro Němcovou básnířku přátelství a láska lidí oddělených od sebe vysokou zdí rozdílů společenských, cizích si rodem, prostředím a výchovou. V „Divé Báře“ na př. žijí v důvěrném přátelství vzdělaná farská slečna a pasačka obecního stáda; „Baruška“, vesnické děvče, sloužící několik měsíců ve velkoměstě, provdává se za městského šviháka a nadaného malíře a ovšem manželství to je šťastné a Baruška je záhy ozdobou nejvybranější společnosti; v „Chýži pod horama“ zamiluje se naráz pražský doktor a šlechtic do slovenské dívenky pod Ďumbierem a, rozumí se, šťastně: nalézá v tomto „přírodním dítěti“, co schází městským slečnám: zlaté srdce; v „Pohorské vesnici“ hraběnka Březenská nepohrdá radou staré báby a komtessa Jelenka jest důvěrnou přítelkyní vyšívačky Dorly, její vnučky; „Babička“ je skoro důvěrnicí kněžninou a zasahuje jako malá prozřetelnost do osudů lidských: dopomáhá k vytouženému štěstí ohroženým milencům, Kristle a Mílovi, a pomáhá dokonce rozjasnit zachmuřený erotický osud komtessy Hortensie . . .

Rozumí se, že ve světě takto ustrojeném přicházejí čestní muži jako forman Hájek, „dobrý člověk“, vždycky právě včas, aby vysvobodili ohrožené dívky z objetí vilných násilníků,

a že v takovém světě obratem ruky stávají se z rafinovaných svůdců kající a oddaní milenci a vzorní manželé („Baruška“). Rozumí se také samo sebou, že v tomto světě je zrada cosi velmi řídkého a že se jí dopouští – a to je charakteristické – jen člověk vysokého společenského postavení, člověk kulturou pokažený: kníže Robert na vesnické krasavici Hedvice. A rozumí se, že unikne i trestu, neboť v tomto světě není msty; v tomto světě se odpouští. Odpouští Hedvika, a když Fricek chce se vrhnout na knížecího svůdce, zadrží jej Johanna a sedlák Burckhard pronese sentenčně, co smýšlí o mstě i básnířka: „Bůh soudiž: on vidí, kdo koho šidí.“ („Sestry“.)

Tento básnický svět Boženy Němcové je zabydlen většinou bytostmi krajně obětavými, družnými, ušlechtilými nebo jadrně krásnými. Andělskými dušemi v mrzáckých tělech, jako je trpaslice Rozárka, které trpí a obětují se mlčky, bez reptání, živitelkami svých zbídačelých rodin a obezřetnými paedagogicky taktními zachranitelkami chátrajících mladíků, „služebnicemi lásky“, „neúnavnými křesťankami“; šlechetnými chuďasy, jako jest Jakub Halina z „Chudých lidí“, kteří svým trýznitelům oplácejí zlé dobrým, žijí jako žebráci, starají se o své blbé sestry a dávají své úspory věnem dcerám svých zbankrotělých někdejších továrních utis-

kovatelů a vyssavačů; soucitnými a pitoreskními krejčíky Sýkory, kteří – u „kopy raků" – ujímají se ochotně cizích sirotků, ačkoliv mají sami tucet dětí vlastních, a pohřbívají vlastním nákladem nespřízněné mrtvoly; měkkými bezbrannými snivci, jako je drotar Jano v „Pohorské vesnici", kteří chodí světem za těžkým výdělkem, aby zaspořili sestře na věno, mají umělecké touhy a aspirace, zbožňují němou, oddanou a vzdálenou láskou krásné komtessy, dávají se zasáhnout zbloudilou lupičskou kulí a umírají v tomto choulostivém qui pro quo za své hraběcí pány. Nebo rozkošnými jadrnými hochy a dívkami, jako je přestrojená Karla nebo divá Bára, tato věrná a obětavá družka své farské slečny a při tom zase malá prozřetelnost, která jí opatří jejího doktora za muže, opravdovými lidmi plein-airovými, jak měli celou sympatii Boženy Němcové, její nejmilejší a nejzdravější a nejslunnější typ; z něho jsou, rozumí se samo sebou, hlavní milenecké dvojice jejích dvou největších skladeb slovesných, poněkud monotonní Kristla a Míla a diferencovanější Dorla s dobrým divochem Pavlem. Nebo posléze lidumili z profese, osvícenými a vlasteneckými šlechtici a šlechtičnami, kteří jako hrabě Hanuš, hraběnka Březenská a komtessa Jelenka mají životním cílem hospodářské i osvětné povznesení svého lidu, poučují sedláky radou i skutkem, sta-

rají se o své poddané, zachraňují sirotky a vybavují nevěsty, dávají zařizovat své zámky jen domácím řemeslníkům a mnoho a obšírně hovoří vespolek o výchově dívčí a povznesení ženině, o jejím úkolu v národě i společnosti, o vzdělání řemeslnictva, o pokroku zemědělském, o lidovém kroji a vkusu, o souladu stavův a vrstev společenských.

V tomto světě je velmi málo opravdového zla, které by sedělo zažrané v lidském srdci a dalo se vyjmout z něho jen s jeho kořeny. Zlostníci Němcové bývají tak trochu hastroši a bývají zde také jen proto, aby byli repoussoirem dobrých nebo nevysokou překážkou k jich cílům. Je snad jediný prokreslenější zlosyn v díle Boženy Němcové: proradný podloudník, pomluvač a svůdce Sršán v „Pohorské vesnici". S tím souvisí i, že Němcová, kde se to hodí, obrací hříšníky; tak „V zámku a podzámčí" změní se marnivá, malicherná a zlobná paní Skočdopolová v paní dobrou a osvícenou, která se zbavuje parasitné čeládky, váží si poctivého služebnictva, napravuje staré hříchy.

Němcová věřila v přirozenou dobrotu lidského srdce a dala této své optimistické víře výraz v krásné episodě, v níž krkonošský myslivec Beyer vypravuje o krajanu-vrahovi, kterého navštívil v žaláři, aby zprostředkoval po případě jeho vzkazy. Vrah vysvětluje, jak se stal zlým člověkem:

vlastní bezcitná rodina, lidé, milenka učinili z něho, čím jest nyní. Ani teď není však zvrhlý; vzkazuje pozdrav starému smrku, pod nímž dlouho spával a jemuž žalovával svou bídu. Lidé žijící v důvěrném styku s přírodou jsou Němcové lidé dobří; jejich sprostné duše jsou celé, nerozpoltěné a šťastné; mají nezkažené srdce, jež dovede lišiti mezi dobrem a zlem. Příroda jest Němcové veliká ozdravovatelka z kulturní bídy; v ní jsou věčné prameny nejen zdraví, ale i křivdy a práva. Rousseauovská utopie zaléhá svým echem do jejího básnického snu a dává mu lehynký spekulativný nádech. Ale realism? Měří-li se realism tím, jak dovedl vystihnout spletitost a rozvětvení zla ve vesmíru, jak vysledoval jeho hluboké kořeny a jak pojal jeho úlohu v dramatě světovém, Němcová realistkou není.

V tomto životním pojetí jest erotická láska u Boženy Němcové projevem dobroty přírodní a tím mocností blahotvornou. Milenci Němcové, jak jsou sprostní a právě proto, že jsou sprostní, dovedou naslouchat hlasu přírodnímu a proto druží se u ní rovné s rovným, ne ovšem ve smyslu společenského zřízení, nýbrž ve smyslu spříznění tělesného i duševního.

Němcová nezná typické moderní tragiky erotické, kdy dva lidé v sobě se mýlí a kdy vášeň rozchází se s láskou a zvrhuje se v nenávist; nezná Erota, tvrdého tyrana, jak o něm

hovoří Sofokles v Platonově Státě, kde se blahoslaví za to, že zestaral a unikl tak z jeho otroctví; nezná lásky jako osudné a temné síly proticivilisační, která v básni Lucretiově pod tvrdé jho spájí těla milenecká a v tolika moderních básních od Racina do Swinburna rozvrací obce a rodiny, zbrojí zradu a šíří šílenství a smrt všeho druhu; nezná děsu a hrůzy z lásky, které vedly básníky renaissanční k pojetí osvoboditele Antierota; netuší nic z ironické lsti a rodové léčky Schoppenhauerovy. Její pojetí lásky je primitivně důvěřivé, naivně optimistické: láska je cestou k štěstí, k rozvití všech darů přírodních, tělesných i duševních, mostem k harmonii mezi oběma pohlavími.

Láska u Boženy Němcové má často moc zušlechťující a tříbící charakter lidský. Tak v „Barušce" proměňuje malíře-svůdce na ráz v rytířského milence a ušlechtilého manžela; divokého a vášnivého Pavla vysvobozuje z tenat Sršánových, vedle přátelství k Petrovi láska k Dorle, jako erotický cit k Veronské Mariettě ničí v Jakubu Halinovi pomstychtivost a učí jej utěšovati se v práci, modlitbě a odpuštění („Chudí lidé"). Jen jednou nebo dvakrát pojala Němcová lásku jako moc demonickou, která vhání v hanbu, šílenství a smrt: v erotickém oblouzení Hedvičině v „Sestrách" a hlavně v erotickém očarování Viktorčině v „Babičce". Ale

Viktorka zůstává episodou a klesá postupem románového děje v cosi, co nestojí příliš vysoko nad dekorací. Vedle této lásky démonické, která je podřadnou výjimkou v díle Němcové, dala by se uvést ještě láska elegická, kterou trpí ušlechtilí snivci a dobráci, drotar Janko a chasník Petr v „Pohorské vesnici".

Božena Němcová jest *básnířka sbratření lidského* a láska jest jí jen jeden případ tohoto všeobecného mravního zákona. Němcová byla bytost všemi svými kořeny a pudy nadobyčejně a nevšedně družná; byvši nesčíslněkrát zklamána věří vždy znova a znova v bratrství lidské duše a tiskne v objetí každého, kdo se jí přiblíží. Její listy přetékají důvěrnostmi, její život je rozbodán zklamáními a omyly citové sympatie; jimi žije a na ně umírá. Asi v pěti pracích svých – a jsou mezi nimi její dvě nejlepší a nejrozměrnější díla – přetvořuje tuto základní žízeň, touhu i muku, radost i utrpení své duše a svého srdce s větším menším uvědoměním v zákonnost umělecké myšlenky komposiční, v mravní postulát a někde přímo v sociální tendenci.

„Chýže pod horami" je beletristická hříčka, ale hříčka programová; je sehrána na thema sbratření česko-slovenského, které se tu stává básnickým tělem a básnickou krví ve sňatku pražského doktora a slovenské dívčiny.

„Babička" je cele inspirována touhou krásného a všestranného soužití, soužití venkovanů mezi sebou v rodině i v obci, soužití lidu s panstvem, soužití člověka s přírodou, soužití člověka s Bohem. Je to idylická báseň, plná přitlumené melodické něhy. Její dynamické napětí není veliké, její harmonie nepřekonává velkých dissonancí, ale teplá pokojná odpolední záře slunečná dříme na ní blaženým výlevem. Nazývají-li Indiáni kterési americké jezero „úsměvem Velkého Ducha", přísluší tento název i „Babičce": jakýsi odlesk božího úsměvu leží na této knize melodickým popraškem. Lidé bratří se zde s lidmi, kněžna a mladá komtessa s prostou stařenou – není přehrad původu a postavení mezi nimi. Lidé žijí tu v míru a v lásce s přírodou, jsou jen jejím zušlechtěným a zjemněným pokračováním a stupňováním; není neštěstí lidského, jehož by nedovedla příroda, ne-li vyhojit, alespoň zmírnit nebo dekoračně zladit do svého orchestru, jak ukazuje případ šílené Viktorky, která se stává na konec jakýmsi filosofickým *mimicry* přírodním, když hyne v bouři bleskem pod srostlými jedlemi, kde se ukryla. Všichni dobří lidé u Boženy Němcové jsou přirození, milují přírodu, žijí s ní a v ní, soucítí s ní; v první řadě ovšem babička sama: v ní zasnoubila básnířka s tím líbezně naivním optimismem sobě vlastním v harmonii ducha přírod-

ního s duchem křesťanským. Neboť láska k přírodě vede u Němcové vždycky k víře ve věčnou dobrotu, v princip věčné harmonie, v laskavého Boha. V lásce k přírodě i k bližnímu potkává člověk svou sílu i své meze a učí se pokorně skláněti se před vyšší vůlí. Štěstí není u ní nic než osud pokorně přijímaný a tím proměňovaný a povyšovaný v mravní dílo vlastní duše.

Harmonie, harmonie, sbratření, sjednocení – tak zní a touží to z každé stránky Boženy Němcové. Není rozpolcení v jejích lidech a tím dílu jejímu uniká základní akord moderní tragiky. Instinkty jsou u nich vyrovnány s reflexí, vůle s obrazností, city s rozumem, duch s vesmírem i Bohem. Jen protože je takto zladěná a celá, může se odvážiti babička toho, čeho se odvažuje, jak říká, „s pomocí Boží": zasahovati jako malá prozřetelnost v osudy lidské, nejen státi pevně na své postati, ale vkročiti na chvíli i do cizí sféry a více ještě: vrátiti se z ní do sféry vlastní neporušená, nezmalichernělá, neodcizená. Tomu říkám příklad veliké, klidné, sladké i statečné moudrosti, jež má tvářnost skoro goethovskou; a dala nám jej jaksi mimochodem pravnučka Rousseauova a předala nám tím v ušlechtilé formě lepší jeho část: hrdost duše lidské opravdu volné a statečné v lásce boží.

S krajním uvědoměním až tendenčním vyzpívala a žel místy

i vypovídala se ze své touhy po sbratření lidském Božena Němcová v „Pohorské vesnici“. Vzájemná láska vysokých i nízkých je tu jakýsi úkol přímo uložený, na jehož řešení pracuje se s horlivostí právě programovou. Spolupráce šlechty a lidu na prospěchu rodného kraje; sbratření Slováků a Čechů v dělném životě a světě; vzájemné povznášení se a zušlechťování jednoho pohlaví pohlavím druhým, jedné vrstvy společenské vrstvou druhou, jednoho kmene kmenem druhým – toť tendence tak široká a zevšeobecňující, že zatlačuje místy jedinečnost charakterů a typů, právě básnickou, a stírá jejich obrysy v mlhavost ideálních příkladů nebo schemat.

Programová tendenčnost tato stupňuje se ještě „V zámku a podzámčí“ a stává se zde kritickou místo básnickou a zkresluje tím místy povážlivě tuto práci; jest charakteristické, že zde Němcová operuje satirou, výrazovým prostředkem jinak cizím jejímu duchu, třebas satirou velmi prostoduchou a dobromyslnou. Zde je nejvíce problémovosti sociální i – problematičnosti umělecké a básnické. Trojí společenská vrstva je zde položena vedle sebe a proti sobě: zbohatlé měšťácké panstvo, parvenuové, pitvořící se po šlechtě opravdové; obmezené, urputné maloměšťáctvo zatuchlého rozumu a zlobného srdce; podruhové a podruhyně, panský lid

dělný. Rozdíly a rozpory sociální vyrovná i tu blíženecká láska křesťanská, která vede krejčíka Sýkoru, a osvícená filanthropie starého zámeckého lékaře.

V pátém díle, v „Chudých lidech", je to chudoba sama, která očišťuje duši lidskou, pokorně ji přijímající, vede ji k plnění nejčistší lásky křesťanské a vynáší ji i nad ni na křídlech entusiasmu v ryzí odosobnění. Jakub Halina, který se odměňuje továrníkovi Martoňovi za to, že mu umořil otce a jej dal odvést na vojnu, tím, že ze svých úspor obvěňuje jeho dceru Florinku, byl by snad fantom, nebýt jemné invence básnířčiny, která tento zázrak sebeodříkání teprve umožňuje a činí pravdivým láskou erotickou: Jakub miluje tuto tichou, skromnou a krásnou dívku.

Božena Němcová měla, jak vidno, silné cítění náboženské, třebas nebyla spekulativní talent náboženský. Její Bůh není Bůh myšlenkové a mravní tragedie, není to dramatický Bůh ani Michelangelův ani Pascalův ani Kierkegaardův; je to nejspíše ještě Bérangerův „Bůh dobrých lidí", ale slovansky prohloubený, bez přídechu šosáctví a tichošlápství, jemuž neunikl francouzský písničkář: Bůh-Otec, Bůh vyrovnatel, Bůh sám sestupující k člověku a povznášející jej. Jak charakteristický pro toto pojetí je překrásný hymnus prózou v „Pohorské vesnici"!

„On, jenž sčítá prach semene bylinového i písek v moři, jenž stejně bdí nad snem dítěte u prsu matčina, jakož nad vrahem na galeji přikovaným; jehož dopuštěním se stává, že bouře tisícileté stromy podvrací a slabý štípek jen ohýbá; staleté budovy, díla umění lidského, v okamžení v niveč obrací a chaloupku slimáka nepokazí; On, jemuž nic malé, nic velké, jehož mocnost a divotvornost se zobrazuje v jediné kapce vody, jako v celém ohromném moři; On, jenž drží osud králův i žebrákův ve své ruce, jemuž dítětem sluje Paria opovržený i kníže vznešený, obyvatel ledných hor i požehnané Arabie, divoch i vzdělanec; On, jenž pokřtil všecky svoje děti jedním jménem „*Člověk*“, jím vespolek se zvát a za svaté je mít káže; On, jenž rozumí každé vroucí modlitbě, která vychází ze srdce Člověka: On Jediný, Otec náš, Tvůrce všehomíra, jenž od věkův byl, jest a na věky bude, Bůh veliký, mocný – *Bůh milosti setře slzu s lící utýraného člověka.*“

A tomuto rázu její inspirace básnické odpovídá i technická metoda jejího díla. Umění její je prostě přímé, naivní, srdečné a melodické; jak je celé nezáludné, zná jen líčení a přímou charakteristiku. Její umění jest umění ryze citové: sympatií budit sympatii. Vyhovuje svou primitivnou dobrotou nejvíce Tolstého definici umění jako nákazy: cítí a dává

cítit. Rozezvučuje melodicky své figury a tato melodika zaplavuje čtenáře a nutí jeho nitro k souznění. Její lidé často sporně, pochybně a povrchně myslí, ale cítí vždycky správně a rozhodně a jednají vždycky jasně a určitě. Nebyla genius dramatický; neobsáhla rozporů moderního člověka, nesledovala vzletu jeho obraznosti, nezvážila jeho bídy, nezměřila jeho pádu, nevyzkoumala jeho síly; nepronikla k mezím žádného z jeho rozpětí a nepohybovala se na jejich ostří. Podala jen jeho střední polohu, ale její píseň má svou opravdovou ryzí a čistou vnitřní melodii; a je proto Básník a celý Básník, mladý Básník mladého, citově svěžího, názorného a naivního lidu.

Jejím orgánem básnickým bylo srdce v užším smyslu, než bývá u jiných tvůrců slovesných. Toto srdce mělo své malé bludy, omyly, pošetilosti a trudy, jako každé srdce lidské; ale mělo i svůj velký entusiasmus, velkou víru, velkou touhu, hoře i vášeň, ale nade vše svou velkou Lásku. A tou nalezlo si svou dráhu i ve tmách a v mraze, tou utušilo a předjalo víc než jiní hrdí vrstevníci jeho svým intelektem a svou obrazností.

Nejkrásnější její díla jsou básnické protesty proti sobeckosti a malodušnosti tohoto ustrojení světového a životního pořádku; lámou svým entusiasmem hranice, odplavují pře-

kážky, trhají meze, aby krev Lásky mohla volněji tepati a bíti, prochvívati i opíjeti organism. Její díla postulují lepší, volnější, čistší a krásnější svět, než je svět dnešní. Její díla přestavují a obměňují život a dobásňují řád společenský a světový v laskavou harmonii.

Kolem ní byl mráz, tma; v ní bolest, muka, zoufání. Ale Srdce její zpívalo přece svůj kladný ideální protest, postulovalo všecko, čeho nebylo ve skutečnosti: lidství, krásu, bratrství, volnost, harmonii, spravedlnost, soucit, lásku i Boha.

Krásným sladkým paradoxem s rozkošnou tvrdošíjností opravdu básnickou soudilo její Srdce:

*If Winter comes, can Spring be far behind?**

**Když Zima přichází, což může být Jaro daleko za ní? (Shelley: Ode to the West Wind.)*

K PORTRETU OD MAXE ŠVABINSKÉHO

Boženě Němcové nedostalo se štěstí, aby byla portretována jediným malířem své doby jí kongeniálním, Josefem Mánesem.

Nejlepší její portret, malovaný současníkem, Hellichův, má vysoké kvality, ale přece cítíme, že apretuje její podobu dle vkusu doby, zkrátka cosi chybí. Soudím, že ze všech prací pozdějších nejlepší je skizza Maxe Švabinského k obrazu ve Sladkovského sále Obecního domu, kterou v této knize reprodukuji. Obraz v Obecním domě jest realističtější, zde však zdá se mi tvář ještě více oduševněna. Trpké sevření úst zdá se mluviti o zpolykaných slzách a zklamaných ilusích, zádumčivý pohled truchlí pro nerozdaná bohatství srdce. Je to „nejduševnější" žena českého národa, abych užil výrazu Václava Bolemíra Nebeského, jímž obdařil – zřejmě mysle při tom na Němcovou – Bettinu z Arnimů, když nazývá ji „nejduševnější ženou národa německého."

A přece – portret Němcové asi nejkrásnější, jenž existoval – je ztracen! Jak mistr Švabinský doznal, namaloval ještě mnohem krásnější skizzu onoho portretu, ta se mu však při malbě v Obecním domě, když jí více nepotřeboval, ztratila. A tak jsme přišli o nejkrásnější její podobiznu. Ví-li někdo snad, kam se poděla, nechť to laskavě oznámí podepsanému. Je to svatou jeho povinností, aby nebyla oloupena česká veřejnost o nejkrásnější podobiznu nejlepší ženy české.

Zdeněk Záhoř, Praha VII., 1116

OBSAH

II. HLASY O DÍLE

I. Básně

II. České pohádky

III. Povídky

IV. Babička

VIII. Celé dílo

Tato kniha vyšla jako I. svazek „Knihovny Nové ženy“ nákladem Obrodného hnutí československých mladých žen (Čs. YWCA) s podobiznou Boženy Němcové od Maxe Švabinského v úpravě Karla Svolinského tiskem Průmyslové tiskárny v Praze roku 1927. Kromě 1800 exemplářů obyčejného vydání vyšlo 400 výtisků na holandském papíře Van Gelderově. Cena knihy jest 36 Kč,
na holandském papíře 60 Kč

Za přispění při sestavování této práce děkuje autor slečně Ludmile Peerové

O BOŽENĚ NĚMCOVÉ uveřejnil ZDENĚK ZÁHOŘ

Články

Příspěvek k životopisu B. N. *Herbenova „Novina“ 1915.*

Sourozenci B. N. *Venkov 6. dubna 1917.*

Mravní stránka milostného života B. N. *Lumír 1918.*

B. N. jako překladatelka. *Topičův sborník 1920.*

B. N., Ž. Podlipská a Dr. Lambl. *Replika E. Krásnohorské. Cesta 1920.*

Světlá či Němcová? *Replika O. Fastrové. Cesta II., 1920.*

Soupis prací o životě a díle B. N. *Č. Č. M. 1920 a 1923.*

Zárodek musea B. N. *Venkov 8. srpna 1920.*

Rukopisné zlomky „Cesty z pouti“. *Časopis pro mod. literaturu 1926.*

20 různých dopisů. *Otištěno po různu.*

34 dopisy Karla Němce. *Musejník 1918.*

50 dopisů Josefa Němce. *Čas 1922.*

Samostatné spisy

Výbor z korespondence B. N. *Str. 432. II. vyd. 1922. Nákl. St. Minaříka.*

B. Němcová a V. B. Nebeský. *Str. 72. Nákl. Odkazu 1920.*

B. Němcová. Hlasy o osobnosti a díle. *Nákl. Čs. YWCA 1927.*